

Гургула Тетяна, Буяк Рената, Куждеба Божена,
Сливка Євгенія, Сухінська Віра

Підприємництво і фінансова грамотність

8

Банкноти четвертого покоління

Уявляєш, наші гроші мають своє «життя»! Маленькі купюри, від 1 до 50 гривень, «живуть» всього рік-три. А от «сотки» і «двохсотки» – справжні довгожителі, до 10 років! Але чемпіон – 500 гривень, вона може «прожити» більше 10 років!

Але гроші з часом зношуються, та ще й шахраї не дрімають, намагаючись їх підробити.

20-гривневі банкноти містять на аверсі портрет Івана Франка (1856-1916) - видатного українського поета, перекладача, громадського і політичного діяча. На реверсі є зображення Львівського оперного театру,

відкритого у 1900 року. Банкноти цієї серії друкувалися 2018, 2021 і 2023 роках і захищені водяним знаком, оптично-змінним елементом та кодованим латентним зображенням.

На 50-гривневих банкнотах на аверсі є портрет Михайла Грушевського (1866-1934). Це український історик, громадський та політичний діяч, Голова Центральної Ради УНР (1917-1918). А на реверсі є або

зображення будівлі Верховної Ради України, побудованої у 1939 році, або Центральної Ради УНР (сьогодні це Київський міський будинок учителя, побудований у 1901 році).

Портрет Тараса Шевченка (1814-1861), видатного українського поета, живописця, громадського діяча є на аверсі 100-гривневих банкнот. Реверс може містити, залежно від серії, або пейзаж з видом на Дніпро, або

зображення будівлі Верховної Ради України, чи Софійського собору, заснованого 1037 року, чи Червоного корпусу Київського Національного університету ім. Т. Шевченка, відкритого 1843 року.

Тому їх дизайн і захист потрібно оновлювати. В Україні НБУ здійснює оновлення наших гривень раз-два на десятиліття.

А знаєш, з чого зараз роблять гроші? Не тільки з паперу! З 2016 року додали волокна льону. Це як додати суперсилу! Гроші стали міцнішими і живуть довше, а ще й дешевші у виробництві. Так що, наші гривні – це не просто папірці, а справжні супергерої, які постійно еволюціонують!

200-гривневі банкноти містять на аверсі портрет Лесі Українки (1871—1913) — видатної української письменниці, перекладачки та культурної діячки; а реверсі — В'їзну вежу Луцького замку, заснованого у

3 2019 року друкуються банкноти цієї серії, їхньою особливістю став SPARK-елемент (зображення, що при зміні кута нахилу банкноти змінює колір) у вигляді квітки; та спеціальна захисна стрічка.

Надруковано дві серії 500-гривневих банкнот. Ідея випуску виникла ще на початку 1990-х років, однак перша серія з'явилася лише 2006 року, на них зобразили Григорія Сковороду.

Банкноти друкували у 2015, 2018, 2021 і 2023 роках. Нововведенням став SPARK-елемент у вигляді розгорнутої книги з пером та літерою «А». 2024 року випускають банкноти четвертого покоління, доповнені гаслом «СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!».

На аверсі 1000-гривневих банкнот є портрет Володимира Вернадського (1863-1945) — видатного українського вченого-природознавця, засновника геохімії, біогеохімії та радіогеології, філософа,

першого президента Української академії наук. Реверс містить зображення будівлі Президії Національної академії наук України, збудованої у 1913 році (раніше був готель «Континенталь»).

Утилізацію зношених банкнот-гривень здійснюють у відділах грошового обігу в регіонах Департаменту грошового обігу та Центральному сховищі НБУ за допомогою спеціальних пристроїв що подрібнюють банкноти на дрібненькі частини розміром 1,5 на 16 міліметрів.

Підприємництво і фінансова грамотність

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

**УДК 658:336(075.3)
ПЗ2**

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 №347)**

За модельною навчальною програмою «Підприємництво і фінансова грамотність. 8-9 класи» (автори: Буяк Р. Р., Гнатишин О. М., Сливка Є. М., Сухінська В. О.)

Авторський колектив:

Тетяна Гургула, Рената Буяк, Божена Куждеба, Євгенія Сливка,
Віра Сухінська

Наукове редагування Л. А. Янковської, д. е. н.,
Заслуженого працівника освіти України, Академіка УАН

ПЗ2 Підприємництво і фінансова грамотність:

Зміст

Вступ.....	7
------------	---

Розділ І. Домогосподарство як суб'єкт економічного коло- обігу та його роль у формуванні фінансово грамотної осо- бистості

Тема 1. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.....	9
§ 1. Домогосподарство, його сутність, функції та місце серед інших суб'єктів ринкового колообігу.....	9
§ 2. Власність та її види.....	12
§ 3. Ринок та його структура.....	14
§ 4. Попит і пропозиція. Ринкова ціна.....	16

Тема 2. Доходи домогосподарств.....	18
§ 5. Домогосподарство як постачальник ресурсів на економічному ринку.....	18
§ 6. Види доходів домогосподарств.....	20
§ 7. Сучасні форми зайнятості та їх вплив на формування фінансового суверенітету домогосподарства.....	22
§ 8. Безробіття, його суть та види.....	25

§ 19. Шляхи досягнення фінансової незалежності.....	51
§ 20. Фінансова свобода.....	52

Розділ II. Основи фінансової грамотності: гроші та фінансові установи

Тема 1. Основи фінансової грамотності.....	55
§ 21. Фінансова грамотність як основа забезпечення добробуту.....	55
§ 22. Сутність фінансів та їх види.....	57
§ 23. Ознаки фінансово грамотної людини та раціональна поведінка як запорука досягнення фінансової незалежності.....	59
Тема 2. Гроші як універсальний показник результатів фінансової поведінки та рівня добробуту.....	61
§ 24. Гроші, їх функції та види. Еволюція грошей.....	61
§ 25. Валюта та грошові одиниці інших країн.....	65
§ 26. Купівельна спроможність, інфляція і дефляція.....	66
§ 27. Емісія та захист грошових одиниць.....	68
Тема 3. Фінансові системи та фінансові послуги.....	71
§ 28. Банк та види банківських послуг. Банківська система України..	71
§ 29. Небанківські фінансові установи, їх види.....	74
§ 30. Інтернет-банкінг та інші сучасні інструменти досягнення фінансової незалежності.....	76
Тема 4. Електронні гроші та безготівкові розрахунки.....	79
§ 31. Електронізація грошової сфери: від готівки до цифрових валют...	79
§ 32. Класифікація електронних грошей.....	81
§ 33. Сучасні платіжні системи та розрахунки.....	83
§ 34. Кібершахрайство та шляхи захисту.....	86

Розділ III. Ринкові інструменти досягнення фінансового успіху

Тема 1. Заощадження та інвестиції.....	90
§ 35. Заощадження та шляхи його формування.....	90
§ 36. Депозит, його види та призначення. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.....	93

§ 37. Інвестиції, їх види та шляхи інвестування.....	96
§ 38. Фондовий ринок (ринок цінних паперів), його основні функції.....	98

Тема 2. Запозичення та кредити.....	101
§ 39. Запозичення та борг.....	101
§ 40. Кредити, вартість кредиту, їх види та призначення.....	103
§ 41. Кредитна історія.....	106
§ 42. Борг та його реструктуризація.....	108

Тема 3. Ризики та страхування.....	110
§ 43. Ризики та обачлива поведінка фінансово грамотної людини.....	110
§ 44. Страхування, його значення та види.....	113
§ 45. Пенсійне страхування, його види та значення.....	116
§ 46. Страхова революція: що змінилося за століття.....	119

Тема 4. Податки та податкова культура.....	122
§ 47. Історія виникнення податків. Дивні податки.....	122
§ 48. Податки, їх види, значення та функції.....	124
§ 49. Особливості оподаткування в Україні.....	126
§ 50. Податкова культура фінансово грамотної людини.....	127

Тема 5. Екологічна поведінка та споживча культура.....	130
§ 51. Екологічна та споживча культура. Правила раціонального споживача.....	130
§ 52. Права та обов'язки споживача.....	132
§ 53. Культура споживання на принципах сталого розвитку, екоспоживання та сортування споживчих відходів.....	134
§ 54. Штучний інтелект як «помічник» споживача.....	137
Скарбниця термінів (глосарій).....	140

Скарбниця
термінів і понять
<https://cutt.ly/fe0orY6C>

Використана
література
<https://cutt.ly/Pe0hO19Z>

Рекомендована
література
<https://cutt.ly/me0hOkeQ>

Привіт, любий восьмикласнику! Привіт, люба восьмикласнице!

Хочеш відкрити для себе захопливий світ бізнесу та грошей? Цей посібник стане твоїм надійним компаньйоном / компаньонкою у цій подорожі!

Уяви: ти створюєш власний стартап, керуєш компанією або просто розумно розпоряджаєшся своїми кишеньковими грошима.

Для цього потрібні певні знання та навички, бо лише одне бажання діяти, ризикувати, отримувати дохід може призвести до неспіху та розчарування. А знання, які ти здобудеш із допомогою цього підручника, будуть корисними тобі не лише в майбутньому, а й зараз.

Чому цей підручник є важливим?

Сьогодні світ змінюється дуже швидко. Нові технології, глобалізація, нестабільність економіки, конкуренція висувають усе нові та нові вимоги до кожного з нас. А щоб бути успішним/успішною в сучасному світі, необхідно не лише здобути хорошу освіту, а й навчитися керувати своїми фінансами та розвивати підприємницькі здібності. Тому цей підручник є важливим! Працюючи з ним, ти познайомишся з базовими поняттями економіки, дізнаєшся про те, яку роль відіграє домогосподарство, тобто сім'я, родина і ти сам /сама, у ринковій економіці. Здобудеш ґрунтовні знання з фінансової грамотності, бо навчишся складати бюджет, заробляти та раціонально витратити гроші, заощаджувати їх, запізнаєшся з таємницями отримання кредитів та загадками депозитів, пірнеш у світ інвестування.

Ти — молоде покоління, яке зростає в цифрову епоху. Ти маєш доступ до величезного обсягу інформації, ти креативний / креативна і допитливий / допитлива. Саме ці якості допоможуть стати успішною фінансово грамотною людиною, яка, керуючись своїми можливостями та приймаючи виклики сьогодення, упевнено йде до успіху, перемог та щастя.

Готовий / готова до змін? Готовий / готова до успіху? Тоді вперед!

Цей підручник допоможе перетворити твої ідеї в реальність. Тут ти знайдеш багато цікавих завдань, кейсів та порад від успішних підприємців, які мотивуватимуть та надихатимуть, навчать не припускатися помилок і впевнено крокувати у світ добра та багатства.

Пам'ятай: майбутнє у твоїх руках!

Бажаємо успіхів у вивченні підприємництва та фінансової грамотності!

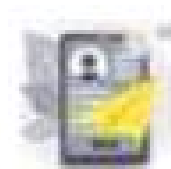
Ти дізнаєшся

Історична довідка

Підсумок теми

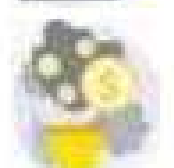
Обговори з батьками!

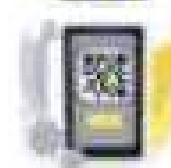
Поміркуй!

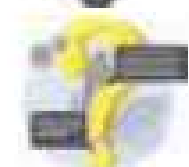
Розв'яжи задачу

Цікаво знати!

Перевір себе!

Запитання для обговорення

Пригадай!

Дізнайся більше!

Вступ

Формування фінансово грамотної людини є стратегічним завданням кожної держави. Фінансово грамотні громадяни приймають обдумані рішення щодо своїх фінансів, менше схильні до імпульсивних покупок, не піддаються шахрайським схемам, уміють адаптуватися до фінансових криз.

Знання фінансової грамотності важливі для України та українців, оскільки стимулюють розвиток підприємницького духу, а це у свою чергу сприяє створенню нових робочих місць і економічному зростанню країни.

Підручник «Підприємництво і фінансова грамотність» — це компас, що допоможе зорієнтуватись у фінансових лабіринтах і вибудувати власний шлях до фінансової стабільності та успіху.

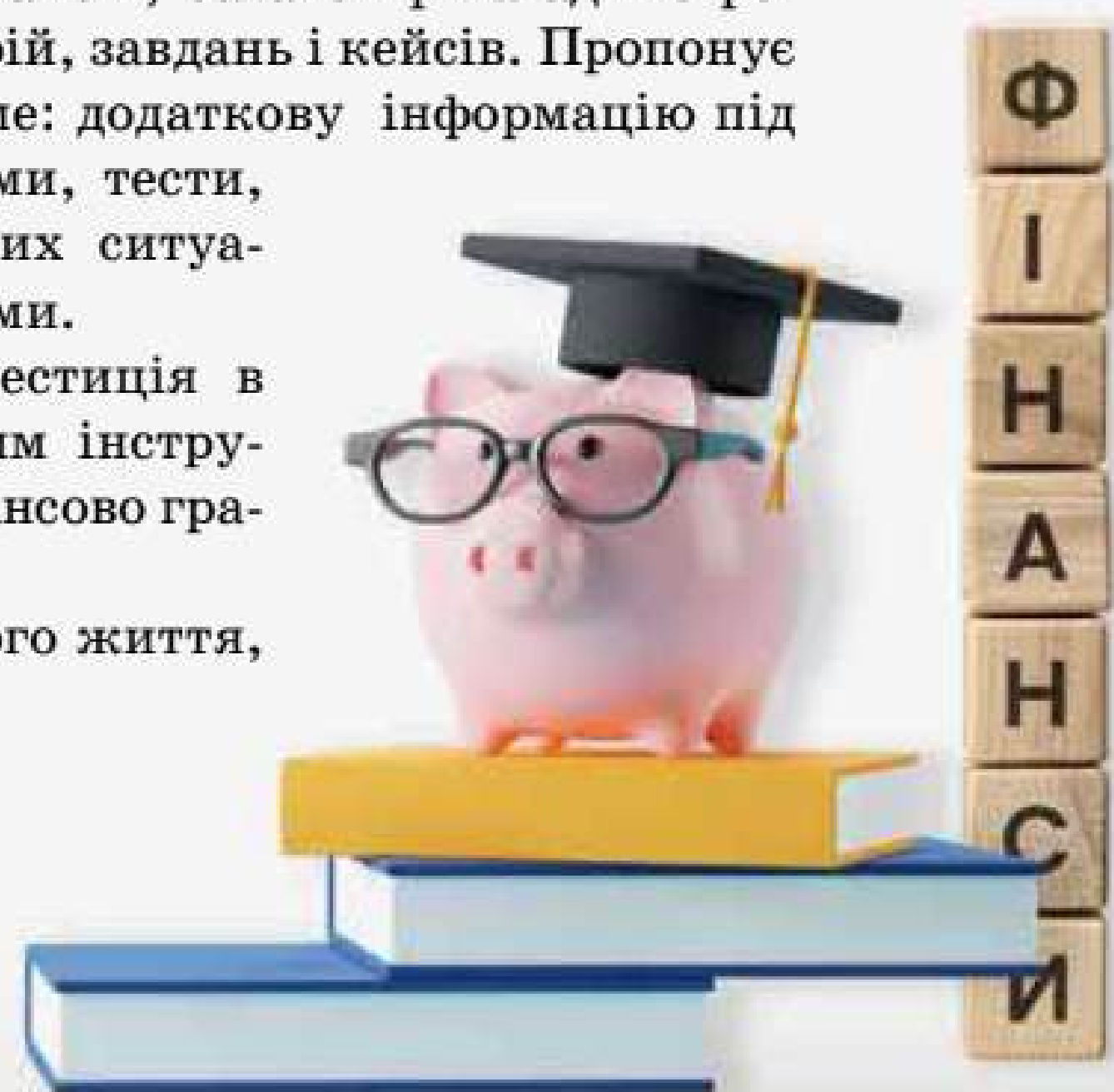
Цей підручник дасть інформацію про фінансові інструменти та фінансові продукти сучасного економічного ринку, допоможе сформувати навички постановки фінансових цілей та виробити вміння, необхідні для прийняття правильних фінансових рішень. Також розкриє таємниці типових шахрайських схем, щоб уберегти читача від потрапляння «на гачок» шахраїв, та підготує до життя в умовах постійних змін і невизначеності. Це особливо важливо в час глобалізації, цифровізації та нестабільності економіки. Підручник не лише сприятиме підвищенню загального рівня фінансової грамотності, а й дасть можливість зрозуміти складні економічні поняття, відкриє цікавий світ економіки, бо інформація в ньому подана простими, доступними словами.

Особливість його полягає в тому, що він містить інформацію про останні тенденції у світі фінансів, багато прикладів з реального життя, цікавих історій, завдань і кейсів. Пропонує інтерактивні елементи, а саме: додаткову інформацію під QR-кодами або покликаннями, тести, симуляції реальних життєвих ситуацій чи подій, навчальні фільми.

Цей підручник — інвестиція в майбутнє, бо він є важливим інструментом для формування фінансово грамотної людини.

Він готує до самостійного життя, вчить робити правильний вибір та реалізувати мрії.

Він рекомендований усім, хто хоче досягти фінансової незалежності та фінансової свободи.

Розділ І. Домогосподарство як суб'єкт економічного колообігу та його роль у формуванні фінансово грамотної особистості

Тема 1. Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин.

Тема 2. Доходи домогосподарств.

Тема 3. Витрати домогосподарств.

Тема 4. Фінансові цілі та планування життя як запорука добробуту.

Тема 5. Фінансова незалежність та свобода вибору шляхів її досягнення.

Тема 1

Домогосподарство як суб'єкт ринкових відносин

§ 1.

Домогосподарство, його сутність, функції та місце серед інших суб'єктів ринкового колообігу

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке домогосподарство;
- ✓ про сутність та функції домогосподарства;
- ✓ про суб'єкти та об'єкти ринкової економіки.

Кожна людина є частиною домогосподарства та приймає рішення щодо способів формування своїх доходів.

Уяви, що твоя сім'я — це маленьке підприємство. Ви купуєте товари: їжу, одяг та інше, а продаєте свою працю, а саме: батьки ходять на роботу, а ти допомагаєш їм, виконуючи домашні обов'язки по дому. Усе це разом — робота домогосподарства.

Домогосподарство — це одна або декілька осіб, які проживають у одному помешканні, об'єднані спільним побутом, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, разом ведуть господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Домогосподарство — це не сім'я. Сім'я — це суспільна одиниця, члени якої пов'язані між собою кровними або подружніми зв'язками, а домогосподарство — це економічна одиниця, члени якої не обов'язково пов'язані між собою родинними зв'язками.

Домогосподарства відіграють важливу роль у ринковій економіці. **Ринкова економіка** — це такий спосіб організації життя, де люди самі вирішують, що їм виробляти, що купувати, а що продавати. Уяви собі великий базар, де кожен продавець / продавчиня пропонує свій товар, а покупець обирає, на що йому витратити свої гроші. Люди які продають змагаються між собою, пропонуючи покупцям вигідніші ціни та якісніші товари. Тому ціни на товари встановлюються в результаті взаємодії пропозицій продавців / продавчинь і бажань покупців. Якщо товар популярний, ціна на нього може зрости, якщо ні, то впасти.

Продавці та покупці є основними діючими особами на економічному ринку. Інак-

Дізнайся більше!

Історія виникнення домогосподарств в Україні.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/AegZ06JH>
або QR-кодом.

ше їх називають суб'єктами ринкової економіки. **Суб'єкти ринкової економіки** — це всі ті, хто бере участь у процесі купівлі-продажу, *наприклад*, підприємства та домогосподарства.

Поміркуй! Наведи свої приклади участі в ринковій економіці.

Об'єкти ринкової економіки — це все те, що купується і продається, а саме: товари та послуги.

Товари і послуги задовольняють наші потреби, продаються та купуються на ринку, але товари — це те, до чого ми можемо торкнутися, *наприклад*, книжка, телефон тощо, а послугу ми можемо отримати, але не можемо до неї торкнутися, *наприклад*, поїздка в автобусі, стрижка в перукарні, консультація лікаря тощо.

Приклади з повсякденного життя:

магазин з одягом

Кожен магазин пропонує різний одяг за різними цінами. Тиобираєш те, що тобі подобається і що можеш собі дозволити.

вибір професії

Ти вирішуєш, ким хочеш бути, і отримуєш за свою роботу оплату.

вибір товарів

Коли ти йдеш у магазин по продукти, тообираєш з великого асортименту те, що тобі потрібно.

Крім ринкової економіки, у світі ще існує планова, коли все вирішує держава, та змішана.

Щоб зрозуміти, як працює ринкова економіка, пригадай, як ти купував / купувала новий смартфон. Ти (домогосподарство) є суб'єктом ринку. Смартфон (товар) є об'єктом ринку. Ти йдеш у магазин електроніки (підприємство) і купуєш його. Ось і відбулася проста економічна операція.

Схема колообігу (рис. 1.1.) демонструє взаємодію підприємств і домогосподарств у ринковій економіці. Вони поєднані між собою двома колами. Внутрішнє коло — це рух ресурсів, товарів і послуг, а зовнішнє — це грошовий потік: доходи та витрати. У верхній частині схеми зображено ринок ресурсів, на якому підприємства купують ресурси. У нижній частині схеми показано ринок товарів і послуг, на якому учасники / учасниці ринку купують товари та послуги.

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм
«Як працює ринок».
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/teNkdafk>
або QR-кодом.

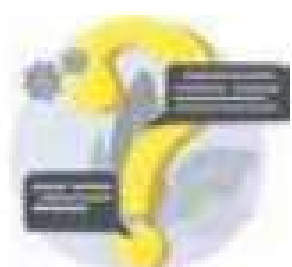

Рис. 1.1. Схема колообігу в ринковій економіці

Роль домогосподарств у ринковій економіці розкривається у їхніх функціях.

Функції домогосподарств

- ☐ **Демографічна функція** полягає у відтворенні населення. *Наприклад*, народження та виховання дітей, догляд за літніми.
- ☐ **Споживча функція** — це придбання товарів та послуг для задоволення потреб. *Наприклад*, купівля хліба в магазині, відвідування лікаря, оплата рахунка за електроенергію.
- ☐ **Функція постачання.** Праця, земля, капітал, підприємницький хист — основні фактори (ресурси) виробництва, які постачаються на ринок домогосподарствами. *Наприклад*, працівник / працівниця продає свою працю фірмі та отримує зарплату, частину якої вкладає в банк, а банк кредитує підприємство.
- ☐ **Виробнича функція** демонструється підприємливістю членів домогосподарств. *Наприклад*, консервування овочів чи фруктів, послуги репетиторства тощо.
- ☐ **Функція заощадження та інвестування.** Частину своїх доходів домогосподарства відкладають на майбутнє, створюючи заощадження, які можуть бути інвестовані в депозити, цінні папери, нерухомість. *Наприклад*, заощадження на купівлю автомобіля, відкриття депозиту тощо.

Запитання для обговорення:

- Що таке домогосподарство?
- Хто є суб'єктами та об'єктами ринкової економіки, і як вони взаємодіють між собою на ринку? Наведи приклади.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке власність;
- ✓ що таке суб'єкти та об'єкти власності;
- ✓ чому власність є основою ринкових відносин.

Власність — це відносини між людьми з метою привласнення економічних благ. Привласнення означає отримання законодавчо закріпленого права на володіння, розпорядження цим благом та його використання на свій розсуд відповідно до його призначення.

Економічне благо — це те, що задовольняє людські потреби, завжди обмежене, є результатом виробництва та має ціну, тобто може купуватись і продаватись. Економічні блага бувають матеріальні та нематеріальні. **Матеріальні блага** — це все, що має фізичну форму, тобто до чого можна торкнутися: будинки, автомобілі, їжа тощо. **Нематеріальні блага** — це те, до чого не можна торкнутися, бо воно не має фізичної форми, але має ціну і його можна продати чи обміняти: *наприклад*, комп'ютерна програма, послуга перукаря / перукарки, медична консультація, знання.

Суб'єкт власності, або власник / власниця — це особа (особи), яка чимось володіє та розпоряджається. Володіння, користування та розпорядження матеріальними і нематеріальними благами тісно пов'язані між собою і визначають права власності.

Володіння — це фактичне панування над річчю, тобто фізичний контроль над предметом. *Наприклад*, ти володієш телефоном, коли тримаєш його в руках.

Користування — це використання речі за призначенням, отримання користі від неї. *Наприклад*, ти користуєшся телефоном, коли телефонуєш комусь або граєш у гру.

Розпорядження — це найповніша влада над річчю. Означає можливість визначати долю речі: продати, подарувати, обміняти, знищити.

Історична довідка
Історія виникнення власності в Україні.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/9egZ2EeR>
або QR-кодом.

Історична довідка
Історія виникнення типів власності.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/UegZ9tfW>
або QR-кодом.

Перевір себе!
Перейди
за покликанням
<https://learningapps.org/display?v=puqz6n3jc24>
або QR-кодом і
виконай завдання.

Наприклад, ти можеш продати свій старий телефон, щоб купити новий.

Суб'єктами права власності в Україні можуть бути народ України, громадяни, сім'ї, соціальні групи (товариства, партії, фонди), трудові колективи.

Об'єкти власності — це все те, що можна привласнити чи відчужити (забрати), а саме: засоби виробництва; майно (будинки і споруди тощо); природні ресурси (земля, її надра, ліси, води тощо); предмети особистого споживання та домашнього вжитку та ін. Часто їх називають «власністю».

На рис. 1.2 представлені види власності.

Рис. 1.2. Види власності

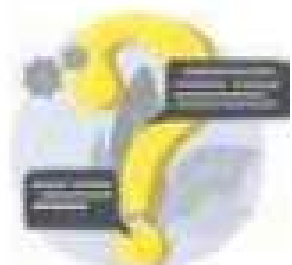
Приватна власність може бути:

- індивідуальною, коли майном володіє одна особа. *Наприклад*, твій смартфон чи велосипед;
- груповою, коли майном володіє група осіб (сім'я, клас). *Наприклад*, сімейний будинок, гараж;
- корпоративною, коли власність належить юридичній особі (акціонерному товариству). *Наприклад*, заводи, фабрики.

При **державній власності** майно належить державі і використовується для задоволення суспільних потреб. Об'єктом такої власності можуть бути природні ресурси (ліси, річки), інфраструктура (дороги, мости), стратегічні підприємства (енергетика, оборонна промисловість).

Колективна власність може бути кооперативною або комунальною. При **кооперативній власності** майно належить об'єднанню людей, які спільно працюють і розподіляють прибуток. *Наприклад*, сільськогосподарський кооператив. При **комунальній власності** майно належить територіальній громаді та використовується для задоволення потреб місцевого населення. *Наприклад*, школи, лікарні, дитсадки, стадіони, парки, автобуси, тролейбуси тощо.

Змішані форми власності — це державно-приватне партнерство, коли держава і приватний бізнес спільно інвестують у проект. *Наприклад*, Укрексімбанк — державний експортно-імпортний банк, який має співпрацю з приватними компаніями.

Запитання для обговорення:

- Що означає термін «власність»? Хто такі суб'єкти та об'єкти власності?
- Які види власності ти знаєш? Охарактеризуй їх.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке ринок;
- ✓ про основні завдання та функції ринку;
- ✓ про об'єкти ринкових відносин.

Із давніх часів ринок визначали як ринкову площу, тобто місце зустрічі продавців / продавчинь і покупців / покупчинь. Тут відбувалися купівля та продаж. Тому слово «ринок» асоціюється з базаром — місцем обміну вироблених благ.

З економічної точки зору **ринок** — це система економічних відносин щодо руху товарів, послуг та грошей, що відображає інтереси суб'єктів ринкових відносин. Ринки можна згрупувати за певними ознаками. Це називається **класифікацією ринків**. Класифікація допомагає краще зрозуміти функціонування ринків. *Наприклад*, за територіальним принципом (місцевий ринок, регіональний ринок, національний ринок, міжнародний ринок) або за об'єктом купівлі-продажу (ринок товарів і послуг, ринок засобів виробництва, ринок праці, фінансовий ринок, ринок землі, ринок інтелектуальної власності).

Ринок сприяє вирішенню трьох основних проблем / питань економіки: що виробляти, як виробляти і для кого виробляти?

Що виробляти? Ринок дозволяє вирішувати це питання шляхом механізму попиту і пропозиції. Товари та послуги, які споживачі бажають та готові придбати, отримують підтримку на ринку. Попит визначає, які товари або послуги будуть вироблятися. Його створюють споживачі, бо вони вирішують, на що хочуть витратити свої гроші. Отже, питання що виробляти вирішують споживачі.

Як виробляти? Ринок впливає на вирішення цього питання через конкуренцію. Підприємства змушені ефективно використовувати свої ресурси, зменшувати витрати, застосовувати нові технології, щоб забезпечити якість та ефективність своєї продукції чи послуг, тобто її конкурентоздатність.

Для кого виробляти? Ринок дозволяє вирішити це питання через механізм розподілу доходів. Люди здійснюють покупки відповідно до своїх можливостей, що визначає, для кого буде вироблено даний товар чи послугу.

Ринок — це складна система, яка виконує ряд важливих функцій, що забезпечують ефективне функціонування економіки.

Основні функції ринку зображені на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Основні функції ринку

- **Регулююча функція** полягає в тому, що через механізм попиту і пропозиції ринок встановлює ціни на товари і послуги. Ресурси перенаправляються туди, де вони найбільш потрібні, та збалансовується виробництво і споживання, запобігаючи дефіциту або надлишку товарів.

Приклад. Якщо попит на смартфони зростає, виробники збільшують виробництво, що приводить до зниження цін на деталі для комплектування та залучення нових працівників / працівниць.

- **Стимулююча функція.** Ринок стимулює підприємців / підприємниць до розробки нових товарів і послуг, що підвищує конкурентоспроможність, змушує виробників постійно покращувати якість своїх товарів і послуг, спонукає виробників до зниження витрат виробництва.

Приклад. Конкуренція серед компаній, які виробляють автомобілі сприяє постійному вдосконаленню технологій і розробці нових моделей.

- **Розподільча функція.** Доходи розподіляються між учасниками ринку відповідно до їхнього внеску у виробництво. Ті, хто виробляють більше або більш цінні товари і послуги, отримують більший дохід.

Приклад. Висококваліфіковані фахівці / фахівчині, як правило, мають більш високий дохід, ніж низькокваліфіковані.

- **Контролююча функція.** Ціни на товари і послуги надають інформацію про попит і пропозицію. Ринок забезпечує прозорість інформації про товари і послуги, що дозволяє споживачам приймати обґрунтовані рішення.

Приклад. Зростання цін на нафту сигналізує про дефіцит цього ресурсу і стимулює пошук альтернативних джерел енергії.

- **Інтегруюча функція.** Ринок об'єднує виробників і споживачів / споживачок з різних регіонів і країн.

Приклад. Смартфони, вироблені в Китаї, продаються в усьому світі.

Запитання для обговорення:

- Які основні економічні проблеми вирішує ринок і яким чином він забезпечує їх вирішення?
- Які основні функції виконує ринок? Охарактеризуй їх.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке попит, пропозиція та ринкова ціна;
- ✓ про закони попиту та пропозиції;
- ✓ про графіки попиту, пропозиції та ринкової ціни.

На ринку зустрічаються покупці / покупчині та продавці / продавчині. Поведінку покупців / покупчинь описує категорія «попит», а продавців / продавчинь — «пропозиція».

Попит — це кількість товарів і послуг, які споживачі / споживачки спроможні купити за певну ціну в даний час. Попит позначають англійською літерою D, demand.

Ціну, яка встановлюється на певний момент і може коливатися, *наприклад*, під впливом моди або державного регулювання, називають **ринковою ціною** і позначають англійською літерою P, price.

Якщо ринкова ціна зростатиме, то кількість охочих купити цей товар зменшуватиметься, тобто буде зменшуватися попит. Цю залежність називають **законом попиту**. Графічно цей закон можна показати за допомогою кривої попиту (рис. 1.4). Графік є обернено пропорційною залежністю, бо зі збільшенням одного параметра — ціни — зменшується інший параметр — кількість товару, який покупці / покупчині захочуть купити, і навпаки. Кількість на графіку позначають англійською літерою Q, quantity.

Пропозиція — це кількість товарів і послуг, які продавець / продавчиня постачає на ринок за певну ціну в даний час. Її позначають англійською літерою S, supply.

Якщо ринкова ціна на товар збільшуватиметься, то збільшуватиметься і пропозиція цих товарів. Таку залежність називають **законом пропозиції**. Графічно це можна зобразити за допомогою кривої пропозиції (рис. 1.5). Графік відображає прямо пропорційну залежність, оскільки при збільшенні одного параметра збільшується інший і навпаки.

Продавці / продавчині змагаються за покупців / покупчинь і пропонують їм товари за певною ціною. Тому ціни на товари встановлюють у результаті домовленості між продавцями / продавчинями та покупцями / покупчинями. Ціну, за якою всі, хто бажають купити товар, можуть його купити, а всі, хто бажає продати товар, можуть його продати, називають **рівноважною ціною**. За цієї ціни попит дорівнює пропозиції. Її позначають англійською літерою E, equilibrium, і є перетином кривих попиту та пропозиції (рис. 1.6). Цей графік отримав назву «хрест» або «ножиці Маршалла», бо англійський економіст *Альфред Маршалл* у

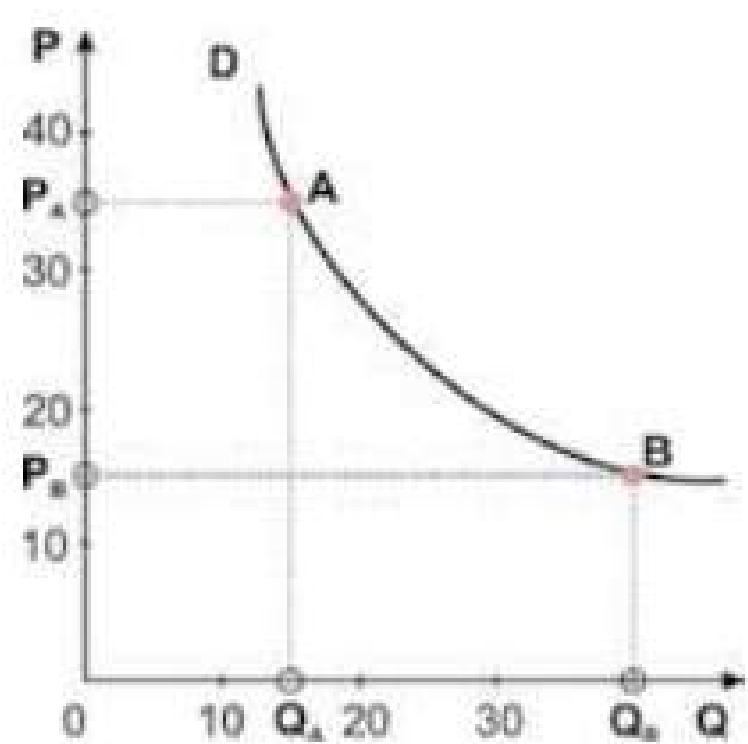

Рис. 1.4.
Крива попиту.

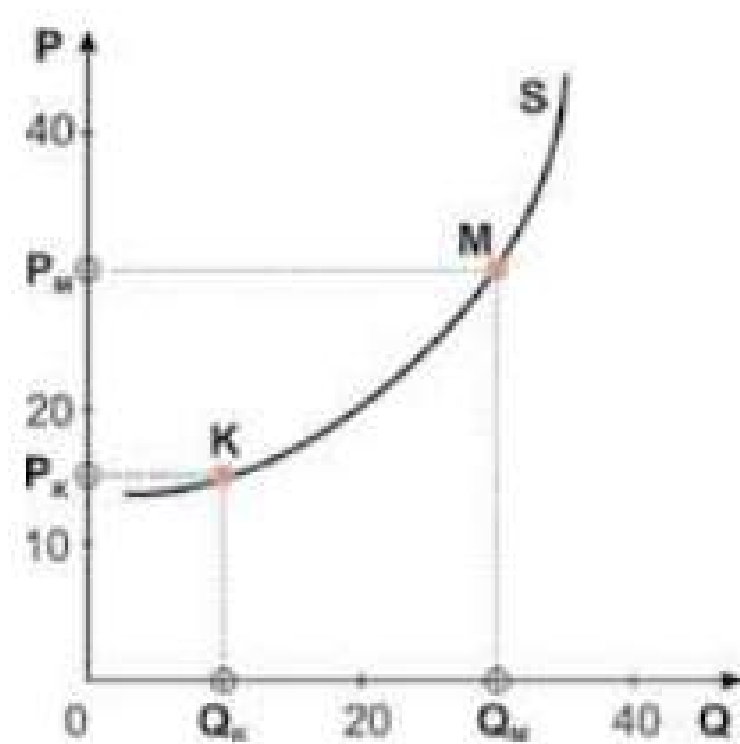

Рис. 1.5.
Крива пропозиції.

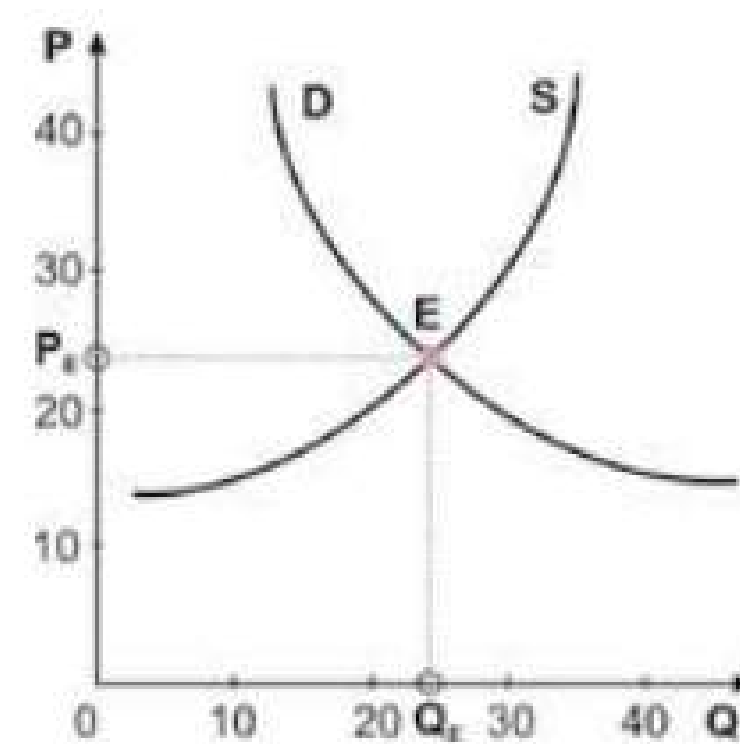

Рис. 1.6.
Графік ринкової ціни.

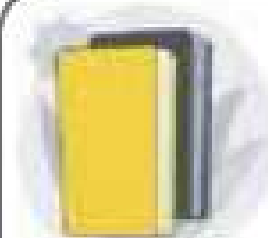
XIX столітті розробив графічну модель попиту і пропозиції.

Рівноважна ціна, попит та пропозиція є основними чинниками ринкової економіки. Завдяки їм відбувається саморегулювання ринку, а саме: покупці / покупчині вирішують, за що віддати свої гроші, а продавці / продавчині надають їм пропозиції, щоб задовольнити їхні бажання. Це явище шотландський економіст *Адам Сміт* у XVIII столітті назвав «**невидимою рукою ринку**», бо кожен учасник / учасниця ринку діє у своїх інтересах, а загальний результат виявляється корисним для всього суспільства.

Запитання для обговорення:

- Що таке попит, пропозиція та ринкова ціна?
- Що криється під виразом Адама Сміта «невидима рука ринку»?

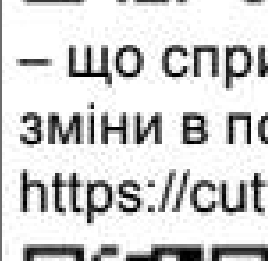

Дізнайся більше!

Перейди за покликанням або QR-кодом і дізнайся:

– що спричиняє зміни пропозиції.
<https://cutt.ly/megZ3Spy>

– що спричиняє зміни в попиті.
<https://cutt.ly/UegZ3g1H>

– що впливає на зміну рівноваги.
<https://cutt.ly/pegZ8qEq>

Підсумок теми

Домогосподарства є важливою частиною ринкового колообігу, бо вони одночасно є і покупцями, і постачальниками основних виробничих ресурсів, а це має значний вплив на економіку та загальний добробут.

Власність визначає відносини між людьми щодо привласнення ресурсів та благ, а саме: володіння, користування та розпорядження ними.

Ринок є основою ринкової економіки, де рішення про виробництво, ціни, розподіл ресурсів залежать від попиту і пропозиції.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=pnwnv0mpj24>

Доходи домогосподарств

Тема 2

§ 5.

Домогосподарство як постачальник ресурсів на економічному ринку

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке ресурси;
- ✓ як класифікують фактори виробництва (ресурси);
- ✓ чому домогосподарства є основним постачальником ресурсів.

Домогосподарства виконують важливу роль в економіці, оскільки є основними постачальниками ресурсів, тобто факторів виробництва.

Фактори виробництва — це ті ресурси, які використовуються в процесі виробництва товарів і послуг. Їх поділяють на чотири основні групи. Це земля, праця, капітал, підприємницький хист (рис. 1.7).

Рис. 1.7. Фактори виробництва домогосподарств

Щоб зрозуміти, чому домогосподарства є основними постачальниками факторів виробництва, уявімо собі економіку як велике підприємство, де виробляються всі товари та послуги, які ми споживаємо.

Для того, щоб це підприємство працювало, потрібні ресурси — сировина, машини, люди, ідеї. Саме ці ресурси й називають факторами виробництва. Домогосподарства є ос-

Поміркуй! Наведи свої приклади участі в ринковій економіці як постачальника факторів виробництва.

новними власниками цих факторів виробництва, і вони надають їх підприємству.

- **Праця.** Ми продаємо свою працю підприємствам, коли влаштуємося на роботу. *Наприклад*, учитель / учителька передає свої знання учням / ученицям, лікар / лікарка лікує людей, а будівельник / будівельниця будує будинки.

- **Земля.** Якщо є земельна ділянка, то її можна здати в оренду фермеру / фермерці або підприємцю / підприємці для будівництва.

- **Капітал.** Ми можемо інвестувати гроші у виробництво. *Наприклад*, купуючи акції компанії, ми стаємо її співвласниками / співвласницями і надаємо їй капітал для розвитку.

- **Підприємницький хист.** Він проявляється, коли людина об'єднує всі фактори виробництва (землю, працю, капітал) для створення чогось нового. *Наприклад*, початок власного бізнесу або ідея для нового продукту чи послуги.

Як це відбувається у реальному житті, можна побачити на прикладі фермерської сім'ї, студентів/студенток або пенсіонерів/пенсіонерок.

Фермерська сім'я

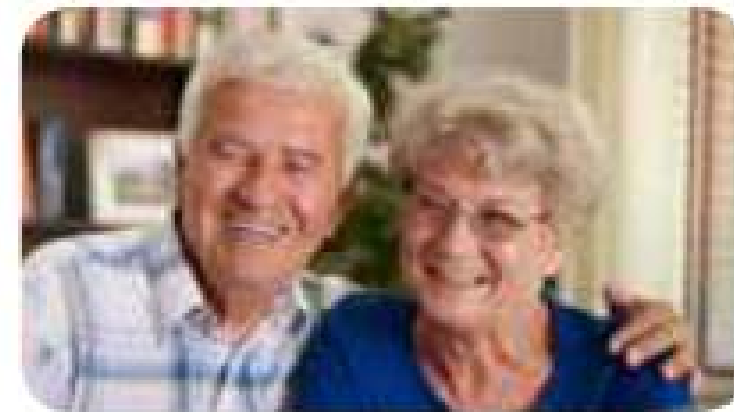
Фермерська сім'я володіє землею (фактор землі), працює на цій землі (фактор праці) і може інвестувати в нову техніку (фактор капіталу).

Студент / студентка

Студент / студентка продає свою працю, працюючи під час канікул (фактор праці).

Пенсіонер / пенсіонерка

Пенсіонер / пенсіонерка може здавати в оренду квартиру (фактор капіталу) або надавати гроші в кредит (фактор капіталу).

Це відбувається тому, що більшість людей працюють, щоб заробити собі на життя. Багато хто володіє майном, тобто: є власником / власницею і може розпоряджатися ним з вигодою для себе. Також люди є споживачами / споживачками, і вони зацікавлені в тому, щоб економіка розвивалася, а для цього потрібні фактори виробництва.

Отже, саме люди, які є частиною домогосподарств, надають свої трудові ресурси, підприємницькі здібності та капітал, яким володіють, для забезпечення економіки необхідними факторами виробництва. Тому вони є основним постачальником цих виробничих ресурсів у ланцюжку ринкового колообігу

Запитання для обговорення:

- Що таке фактори виробництва? Наведи приклади.
- Чому домогосподарства є постачальниками факторів виробництва?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ які доходи бувають;
- ✓ звідки домогосподарства отримують доходи;
- ✓ що таке активний та пасивний дохід.

Доходи домогосподарств — це всі грошові надходження, які отримують домогосподарства за певний період.

Вони використовуються для забезпечення кращих умов життя та підвищення рівня добробуту домогосподарства, на освіту, на охорону здоров'я, заощаджуються.

Основні джерела доходів домогосподарства — це заробітна плата, прибуток від власного підприємництва, дивіденди від акцій, відсотки від облігацій, оренда, рента, пенсія, стипендія, соціальні допомоги від держави та інші.

Заробітна плата є основною формою винагороди за виконану роботу. Вона може бути основною та додатковою (рис. 1.8).

Основна заробітна плата — це грошова компенсація, яку людина отримує за свою роботу. *Наприклад*, бухгалтер / бухгалтерка отримує зарплату за ведення обліку компанії, учитель / учителька — за навчання учнів. Це їхня стабільна частина доходу.

Додаткова заробітна плата — це різні види виплат «понад норму», які додаються до основної зарплати за різні досягнення, особливі умови праці або за виконання додаткових завдань. *Наприклад*, премії, надбавки, компенсації.

Окрім заробітної плати, можна отримувати дохід від підробітку. **Підробіток** — це додатковий заробіток, який людина має, працюючи поза межами своєї основної роботи.

Усі вищеперелічені види доходу належать до **активних доходів**, бо вони безпосередньо пов'язані з витраченим часом і зусиллями.

Є ще пасивний дохід. **Пасивний дохід** — це гроші, які отримуєш без необхідності щоденної активної роботи, *наприклад*, відсотки, оренда, дивіденди тощо.

Доходом домогосподарств також є со-

Рис. 1.8.

Види заробітної плати

Дізнайся більше!

Про погодинну та відрядну системи оплати праці.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Xe0oe2i9>
або QR-кодом.

ціальні виплати від держави. **Соціальні виплати від держави** — це грошові кошти, які надаються громадянам / громадянкам або сім'ям для забезпечення їхнього соціального захисту.

До основних видів соціальних виплат належать:

- пенсії — регулярні виплати особам, які досягли пенсійного віку або мають право на дострокову пенсію;
- соціальні допомоги малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, багатодітним сім'ям та іншим, хто потребує підтримки;
- виплати, пов'язані з певними життєвими обставинами, наприклад, при народженні дитини, усиновленні, втраті годувальника тощо;
- стипендії, які призначаються студентам / студенткам;
- виплати по безробіттю особам, які втратили роботу;
- пільги, а саме: звільнення від певних платежів або надання знижок на товари та послуги. *Наприклад*, пільги на оплату комунальних послуг, безкоштовний проїзд у громадському транспорті тощо;
- субсидії, тобто грошові виплати, які компенсують частину витрат на оплату житлово-комунальних послуг. Розмір субсидії залежить від доходів сім'ї та вартості комунальних послуг.

Соціальні виплати від держави згруповані на рис. 1.9.

Рис. 1.9. Соціальні виплати від держави

Найпопулярніший спосіб отримання доходів — це перерахування відповідної суми на банківську картку особи або на електронний гаманець, *наприклад*, PayPal, Google Pay. Обидва способи отримання зарплати називаються безготівковими розрахунками, бо при їх здійсненні не використовуються готівкові гроші.

Готівкові розрахунки, тобто, видача грошей у касі підприємства, здійснюються в деяких невеликих компаніях. Однак вони використовуються рідко через незручність і ризики, пов'язані з транспортуванням готівки.

Запитання для обговорення:

- Що таке дохід домогосподарств?
- Які ти знаєш види доходів домогосподарств? Назви їх.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ про сучасні форми зайнятості;
- ✓ про основні аспекти формування фінансового суверенітету домогосподарства;
- ✓ які сучасні форми зайнятості є для підлітків в Україні.

Сучасні форми зайнятості є результатом комплексу змін, які відбуваються в суспільстві та економіці. Інтернет та цифрові технології дозволили людям працювати дистанційно, з будь-якої точки світу. Автоматизація та роботизація багатьох процесів призвели до скорочення робочих місць, і це спонукало людей шукати нові можливості заробітку.

Популярними формами заробітку в сучасному світі — є фріланс, дропшипінг, копірайтинг та інші.

Фріланс. Це форма зайнятості, коли людина сама шукає замовлення та надає різні послуги або створює продукти для клієнтів. Сфера фрілансу надзвичайно широка: від написання текстів (копірайтинг) до програмування, дизайну, маркетингу та багато іншого.

Приклад. Віктор — талановитий дизайнер. Замість того, щоб працювати в рекламному агентстві, він вирішив стати фрілансером, сам шукає клієнтів, розробляє логотипи, вебсайти тощо. Він може працювати будь-де, якщо має ноутбук та інтернет.

Копірайтинг — це підвид фрілансу, який передбачає створення унікального тексту для вебсайтів, блогів, рекламних матеріалів тощо. Це реклама, яка захоплює так, що ти одразу хочеш купити той продукт. За цим стоїть майстерність копірайтера. Копірайтер — це людина, яка створює тексти, щоб продавати їх.

Дропшипінг — це посередництво між продавцем / продавчиною товарів та кінцевим покупцем / покупчиною. Для цього створюєть-

Дізнайся більше!

Про сучасні форми зайнятості.

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/begX3ok9>
або QR-кодом

Поміркуй! Яку ти послугу міг би / могла б надавати чи яку роботу виконувати як фрілансер?

Поміркуй! Який текст ти б написав / написала?

Спробуй себе в копірайтингу! Це так, як писати твір, тільки про товар. І щоб його продати.

Поміркуй! Які б товари ти хотів / хотіла продавати у дропшипінгу?

ся онлайн-магазин, у якому демонструються товари інших продавців/продавчинь. Клієнт / клієнтка робить замовлення в такому магазині, власник / власниця магазину передає це замовлення продавцю / продавчині, а продавець / продавчиня відправляє товар клієнту. Власник/власниця магазину отримує різницю між ціною, за якою він / вона продав / продала товар, і ціною, яку ставив продавець / продавчиня.

Дохід може базуватися на підставі партнерських програм. Ці форми зайнятості називають «гіг-економікою». До таких форм зайнятості належать:

- **промоутерство.** Промоутер / промоутерка рекламує продукт або послугу, щоб привернути до нього увагу інших людей. *Прикладом* промоутерства може бути людина в костюмі рекламного персонажа, яка роздає флаєри з інформацією, а в магазині консультант / консультантка, який / яка розповідає про переваги нового смартфона. Промоутер / промоутерка отримує фіксовану оплату за кожного залученого клієнта / клієнтку;

- **афіліат-маркетинг** — це рекомендації продукту або послуги іншій людині. Від компанії, товари якої рекламуєш, отримуєш унікальне покликання, ділишся ним з друзями / подругами і, якщо хтось перейде за цим покликанням і купить продукт, ти отримаєш відсоток від продажу;

- **дистрибуція.** Дистриб'ютор / дистриб'юторка займається оптовою купівлею товарів у виробника для їх подальшої реалізації іншим, *наприклад*, роздрібним продавцям / продавчиням. Дистриб'ютори / дистриб'юторки отримують винагороду за продаж товарів.

- **мерчендайзер / мерчандайзерка** робить магазини красивими та цікавими. Уяви: ти зайшов / зайшла в супермаркет, а все там розставлено так, що тобі хочеться купити якомога більше товарів. Саме мерчендайзер / мерчандайзерка вирішує, де що лежатиме на полицях, щоб покупець / покупчиня звернув / звернула на це увагу. Дохід мерчендайзера / мерчандайзерки — це фіксована сума за відпрацьований час.

Ці форми зайнятості дуже популярні, оскільки можна працювати, коли зручно, самостійно планувати свою роботу і не залежати від працедавця / працедавиці. У такий спосіб підробляють студенти / студентки, молоді мами або люди, які хочуть збільшити свій дохід.

Підлітковий вік — це час, коли бажання мати власні гроші часто перевищує можли-

Обговори з батьками!
Продаж ігрових акаунтів
або предметів.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/ReNwNwYy>
або QR-кодом

Обговори з батьками!
Що таке стримінг і як
заробляти на стримах.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/KeNwM74K>
або QR-кодом

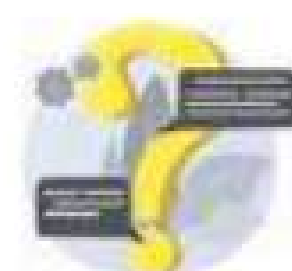
вості. На щастя, сучасний світ пропонує багато варіантів заробітку, які дозволяють поєднувати навчання з невеликим підробітком. Розглянемо деякі з них у таблиці.

Види підробітку, який доступний підліткам.

Онлайн-заробіток	
Фріланс	Копірайтинг: написання текстів для сайтів, блогів тощо. Дизайн: створення логотипів, ілюстрацій, макетів. Переклад: переклад текстів з однієї мови на іншу. Веб-розробка: створення простих сайтів. Монтаж відео: обробка відеоматеріалів.
Соціальні мережі	Ведення сторінок у соцмережах: створення контенту, взаємодія з аудиторією. Продаж власноруч зроблених товарів (хендмейд). Партнерські програми: просування товарів або послуг інших компаній.
Онлайн-ігри	Продаж ігрових акаунтів або предметів. Стримінг: трансляція ігор на платформах типу Twitch.
Офлайн-заробіток	
Робота в магазинах	Продавці-консультанти / продавчині-консультантки, мерчендайзери / мерчендайзерки.
Послуги	Репетиторство, допомога з навчання. Вигул собак, догляд за домашніми тваринами. Допомога по господарству сусідам / сусідкам.
Сезонна робота	Збір ягід та фруктів. Робота в таборах, на пляжах.

Працевлаштування підлітків в Україні регулюється Кодексом законів про працю України та іншими нормативно-правовими актами. Існує ряд обмежень та особливостей, які необхідно враховувати. Вони стосуються віку, виду робіт, обов'язків роботодавця та прав підлітка. Мінімальний вік для працевлаштування — 14 років. Робота має бути легкою, нешкідливою для здоров'я та не порушувати навчальний процес. Теж необхідна письмова згода батьків або опікунів.

Працевлаштування підлітків — це не лише спосіб заробити кишенькові гроші, але й важливий крок у формуванні фінансово грамотної людини та підтримці сімейного бюджету.

Запитання для обговорення:

- Які ти знаєш сучасні форми зайнятості? Назви їх.
- Які особливості працевлаштування підлітка?

Дізнайся більше!

Про обмеження, обов'язки та права при працевлаштуванні підлітка. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/8e0otkSN> або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке безробіття;
- ✓ про види та причини безробіття;
- ✓ про роль Державної служби зайнятості для безробітних.

Безробіття — це економічне явище, яке виникає внаслідок різних причин, таких як зміни на ринку праці, економічні кризи, технологічні зміни, невідповідність навичок або кваліфікації, а також інші соціальні й економічні фактори.

Безробіття — ситуація, коли працездатна людина не може знайти роботу.

Це означає, що людина шукає роботу, але працедавці / працедавиці не пропонують їй вакансії, які б її влаштовували. **Вакансія** — це вільне робоче місце.

Приклад з життя. Уяви собі, що ти закінчив / закінчила університет і шукаєш роботу за фахом. Ти надсилав / надсилала резюме в різні компанії, ходив / ходила на співбесіди, але поки що ніде не взяли на роботу. Період пошуку роботи, коли ти хочеш працювати, але не можеш знайти вакансію, яка б тебе зацікавила, і називається безробіттям. Види безробіття можуть відрізнятися залежно від його причин та характеристик. Безробіття можна класифікувати за такими видами (рис. 1.10).

Чому виникає безробіття і які види безробіття існують, відображено в таблиці.

Дізнайся більше!

Закон України «Про зайнятість населення».
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/peWpxCp3>
або QR-кодом.

Цікаво знати!

Люди, які досягли пенсійного віку і вийшли на пенсію, не вважаються безробітними, не мають статусу безробітного, бо вони мають стабільне джерело доходів і не потребують соціальної допомоги, яка надається безробітним. Однак, вони мають право на певні соціальні гарантії та можуть продовжувати працювати, якщо бажають.

Рис. 1.10. Основні види безробіття

Причини та види безробіття.

Вид безробіття	Характеристика виду безробіття	Причина
Фрикційне безробіття	пов'язане з тимчасовими перервами між роботами. Це вимушена перерва в зайнятості	<ul style="list-style-type: none"> • випускники шкіл, коледжів та університетів шукають роботу; • зміна місця проживання, яка супроводжується пошуком роботи
Структурне безробіття	коли змінюється структура економіки і деякі професії стають непотрібними	<ul style="list-style-type: none"> • впровадження нових технологій та автоматизація виробництва; • зміна смаків споживачів
Циклічне безробіття	пов'язане з економічними циклами. Під час спаду економіки зростає безробіття	<ul style="list-style-type: none"> • під час економічних криз відбувається різке скорочення виробництва, інвестицій та споживання, що викликає масові звільнення. Економічна криза — це період, коли в економіці все працює гірше, ніж зазвичай: люди купують менше товарів і послуг, підприємства виробляють менше продукції, а багато людей втрачають роботу.
Сезонне безробіття	пов'язане зі змінами попиту на робочу силу протягом року	<ul style="list-style-type: none"> • у сільському господарстві попит на робітників зростає в період збору врожаю, а взимку зменшується
Добровільне безробіття	виникає, коли людина свідомо вирішує не працювати	<ul style="list-style-type: none"> • пошук кращої роботи; • бажання навчатися; • догляд за сім'єю; • просто бажання відпочити.
Приховане безробіття	виникає, коли люди не працюють і не шукають роботу, але хотіли б її мати. Таке безробіття не враховується в офіційній статистиці	відсутність бажання пошуку роботи людиною, яка її втратила, бо вона вважає, що нічого вартого уваги не знайде

Ці види безробіття можуть виникати окремо або комбінуватися залежно від конкретних економічних і соціальних умов. Їх розуміння допомагає виробити ефективні стратегії для боротьби з безробіттям та

сприяти стабільному економічному розвитку.

Державна служба зайнятості відіграє ключову роль у підтримці безробітних громадян / громадянок України. Її основні функції спрямовані на забезпечення ефективної зайнятості населення та надання допомоги особам, які шукають роботу.

Державна служба зайнятості є надійним партнером для кожного / кожної, хто шукає роботу. Скориставшись її послугами, ти збільшиш свої шанси на швидке працевлаштування. Познайомитись із сайтом Державної служби зайнятості і дізнатися додаткову актуальну інформацію можеш за покликанням <https://dcz.gov.ua/>

Запитання для обговорення:

- Що таке безробіття, і яке значення для безробітного має Державна служба зайнятості?
- Які види безробіття існують? Перелічи їх.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.
<https://learningapps.org/display?v=p10nuss0n24>

Поміркуй! Яке безробіття має негативний вплив на фінансовий і психологічний стан людини?

Цікаво знати!

Факти про безробіття.

Велика депресія.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/ceNwMgGV>
або QR-кодом.

Сучасні тенденції.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/ieNwNX4T>
або QR-кодом.

Підсумок теми

Доходи домогосподарств охоплюють усі види грошових потоків і ресурсів, які отримують члени домогосподарства від різних джерел.

Сучасні форми зайнятості відображають гнучкість і різноманітність ринку праці, де кожна людина може знайти оптимальний варіант відповідно до своїх навичок, потреб і життєвого стилю.

Розуміння цих видів допомагає виробити ефективні стратегії для боротьби з безробіттям та сприяти стабільному економічному розвитку.

Безробіття впливає на економіку. Коли багато людей не працюють, це може вплинути на економіку країни: менше товарів і послуг виробляється, і люди мають менше грошей для витрат.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=p9vamddxc24>

Тема 3

§ 9.

Витрати домогосподарств

Види витрат домогосподарств та їх значення для забезпечення добробуту

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке споживчі витрати;
- ✓ які комунальні витрати сплачує кожне домогосподарство, і що таке тарифи;
- ✓ які способи заощаджень на оплаті житлово-комунальних послуг застосовує фінансово грамотна людина.

Витрати важливі у формуванні бюджету домогосподарств та є індикатором їх економічного і соціального стану.

Витрати домогосподарства — це сукупність грошових платежів, які здійснює домогосподарство для забезпечення належного функціонування та рівня добробуту.

Такі витрати називають споживчими витратами домогосподарств. **Споживчі витрати домогосподарств** — це всі гроші, які сім'я витрачає на різні товари та послуги, необхідні для життя. Це можуть бути витрати на продукти харчування, одяг, оренду житла, комунальні послуги, транспорт, розваги тощо.

Іншими словами, це всі ті покупки, які ми робимо щодня, щоб задовольнити наші потреби та бажання.

Витрати домогосподарства можуть значно варіюватися залежно від таких факторів, як розмір сім'ї, місце проживання, рівень доходу, стиль життя та інші. Однак існують основні категорії витрат, які характерні для більшості домогосподарств.

Типові категорії витрат домогосподарства:

- житло (30%) — орендна плата або іпотека, комунальні платежі (вода, газ, електроенергія), податки на нерухомість, ремонт та обслуговування житла;

Історична довідка

Хоча поняття «кишенькові гроші» з'явилося відносно недавно, але ще в Давньому Римі діти отримували невеликі суми грошей на особисті потреби. У різні епохи існували свої тренди на споживання. *наприклад*, у Середньовіччі аристократи витрачали величезні суми на розкішні тканини, прикраси та бенкети. А в епоху Відродження молоді люди витрачали свої гроші на музичні інструменти, книги та подорожі. Сучасні учні витрачають «кишенькові» на свої потреби.

- продукти харчування (20%) — придбання продуктів у магазинах, кафе, ресторанах, на базарі, харчування поза домом;
- транспорт (15%) — паливо, транспортний податок, страхування, ремонт авто, проїзд у громадському транспорті;
- охорона здоров'я (10%) — медикаменти, відвідування лікаря;
- погашення боргів (10%) — кредити, позики, кредитні картки;
- страхування (5%) — медичне страхування, страхування майна, автоцивілка;
- економія та інвестиції (5%) — відкладання коштів на майбутнє, інвестиції в цінні папери, нерухомість;
- особисті витрати (5%) — одяг, взуття, розваги, хобі, подарунки.

У XIX столітті цікаве дослідження зробив німецький економіст *Ернст Енгель*. Він дослідив залежність між доходами населення та обсягом споживчих витрат. Домогосподарство з низьким рівнем доходу виділяє більшу його частку на харчування. Якщо доходи домогосподарства збільшуються, то частка на харчування змінюється незначно, але зростають витрати на житло, комунальні послуги, одяг та взуття, відпочинок та культуру, освіту та охорону здоров'я. Цю закономірність назвали **законом Енгеля**.

Кожне домогосподарство оплачує житлово-комунальні послуги.

Житлово-комунальні послуги — це комплекс послуг, які забезпечують комфортні умови проживання людей в їхніх помешканнях. Це включає в себе все, що пов'язане з водопостачанням, опаленням, електроенергією, вивезенням сміття та утриманням будинку.

До основних житлово-комунальних послуг в Україні належать:

- водопостачання та водовідведення — це плата за спожиту воду та її відведення;
- опалення — оплата за теплову енергію, яка використовується для обігріву приміщень;
- електроенергія — оплата за спожиту електроенергію для освітлення, роботи побутової техніки тощо;
- газопостачання — оплата за природний газ, який використовується для приготування їжі, опалення та інших потреб;
- доставка газу — оплата за транспортування природного газу від місця його видобутку або імпорту до вашої оселі;
- вивезення побутових відходів — оплата за збір та утилізацію сміття;

Дізнайся більше!
Закон Енгеля:
приклад з життя.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/ee0or7x5>
або QR-кодом.

- утримання будинку та прибудинкової території — оплата за послуги з прибирання, ремонту, озеленення тощо.

Вартість житлово-комунальних послуг залежить від кількох факторів:

- тарифи — це вартість одиниці спожитої послуги. *Наприклад*, одиницею для встановлення тарифу на опалення є вартість 1 Гкал теплової енергії, на водопостачання та водовідведення — вартість 1 кубічного метра води, на газопостачання — вартість 1 кубічного метра газу, на електроенергію — вартість 1 кіловат-години електроенергії. Вони на комунальні послуги встановлюються державою і можуть змінюватися періодично;

- обсяг споживання. Що більше споживаєш води, електроенергії, газу тощо, то більший буде рахунок;

- тип житла. Вартість комунальних послуг може відрізнятися для квартир у багато-квартирних будинках, приватних будинків та інших типів житла;

- наявність субсидій. Якщо ти маєш право на субсидію, то розмір твоїх платежів буде зменшено.

Плата за комунальні послуги розраховується на підставі показань лічильників (якщо вони встановлені) та чинних тарифів.

На комунальних платежах можна і треба заощаджувати. Є багато способів заощадити, *наприклад*:

- зменшити споживання води, електроенергії, газу;

- встановити сучасні лічильники. Вони дозволяють точніше обліковувати споживання;

- скористатися енергозберігальними приладами (*наприклад*, замінити лампочки на енергозберігальні, використовувати енергоефективну побутову техніку);

- отримати субсидію. Якщо твій дохід не дозволяє оплачувати повну вартість комунальних послуг, ти можеш оформити субсидію.

Для отримання більш детальної та актуальної інформації про тарифи, порядок оплати та інші питання, пов'язані з житлово-комунальними послугами, потрібно звертатися до своєї житлово-експлуатаційної організації або до центру обслуговування споживачів.

Обговори з батьками!

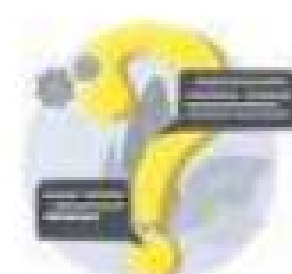
Разом із батьками проаналізуй

як змінилася вартість тарифу за рік, а саме житлово-комунальних послуг: електропостачання, водовідведення, газопостачання та інших за одну одицю. Зроби висновки.

Поміркуй!

Як можна зменшити використання житлово-комунальних послуг? Що для цього потрібно робити?

Запитання для обговорення:

- Що таке витрати в домогосподарстві? Які вони бувають?
 - Що таке комунальні послуги? Перелічіть основні з них.
- Чому важливо раціонально використовувати комунальні послуги?

§ 10. Облік витрат — ознака раціонального споживача

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ для чого потрібно вести облік витрат;
- ✓ які є способи ведення обліку витрат;
- ✓ про категорії витрат, які відстежує фінансово грамотна людина.

Ведення обліку витрат — це не просто складання списків покупок, а потужний інструмент для досягнення фінансової стабільності та фінансових цілей. **Облік витрат** забезпечить тобі:

- контроль над фінансами. Ти будеш знати, куди йдуть твої гроші;
- детальне планування бюджету і розподіл доходів на різні категорії витрат;
- відстеження поступів у досягненні цілі та прийнятті раціональних рішень;
- виявлення зайвих витрат і пошук способів зменшення боргів;
- прийняття зважених рішень.

Він допоможе тобі:

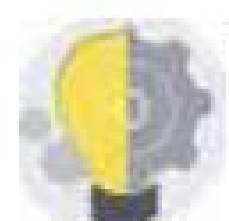
- ✓ виявити «приховані» витрати;
- ✓ зрозуміти, на що ти витрачаєш найбільше;
- ✓ знайти можливості для економії;
- ✓ досягти фінансової незалежності.

Є багато способів вести облік витрат, *наприклад*:

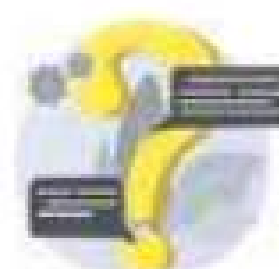
- ручний облік, тобто запис усіх своїх витрат у зошит або блокнот;
- мобільні додатки, які автоматично відстежують витрати;
- таблиці Excel. Ти можеш створити власну таблицю в Excel для відстеження витрат.

Основні категорії витрат, які відстежуються: продукти харчування, житло (оплата комунальних послуг, оренда), транспорт, одяг і взуття, розваги, здоров'я, інші витрати.

Фінансово грамотна людина обов'язково веде облік витрат. Облік витрат — це корисна навичка, яка допомагає взяти власні фінанси під контроль.

Поміркуй! До яких раціональних дій фінансово грамотної людини може підштовхнути тебе ведення обліку витрат.

Запитання для обговорення:

- Для чого потрібно вести облік витрат?
- Які є способи ведення обліку витрат?

Дізнайся більше!
Про контроль витрат.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Je0orsRC>
або QR-кодом

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке поведінка споживача;
- ✓ від чого залежить наш вибір;
- ✓ які є закони, ефекти та парадокси в поведінці споживачів.

Поведінка споживача / споживачки — це поведінка особи, що вирішує проблему купівлі товарів для задоволення особистих потреб.

Якщо люди демонструють певні шаблони під час прийняття рішень щодо купівлі товарів та послуг, то це формує певні закономірності. Розуміння цих закономірностей дозволяє проаналізувати, що спонукає нас до певних покупок. Також воно допомагає уникнути емоційних витрат, прийняти більш раціональні рішення, скласти реалістичний бюджет і дотримуватися його.

Ухвалення рішення про закупівлю товарів чи послуг опирається на класичну теорію в психології, яка описує ієрархію людських потреб, тобто на піраміду Маслоу. **Піраміда Маслоу** є корисним інструментом для розуміння того, що мотивує людей до споживання (рис. 1.11).

Закономірності в поведінці споживачів

Потреба в самоактуалізації. На найвищому рівні піраміди відображається прагнення людей

до саморозвитку та реалізації свого потенціалу. *Прикладом* цього є купівля книг, відвідування курсів, заняття спортом, подорожі.

Потреба в повазі. Тут відображається прагнення людей до визнання, успіху та престижу. *Приклад:* купівля дорогих автомобілів, годинників або відвідування престижних закладів.

Соціальні потреби. Відчуття людьми потреби в приналежності до групи. Вони можуть купувати брендові речі,

Рис. 1.11. Піраміда Маслоу

щоб підкреслити власну індивідуальність або бути схожими на інших.

Потреба в безпеці. Після задоволення базових потреб люди починають шукати безпеку та стабільність. Це може виражатися в придбанні страховки, систем безпеки або товарів довготривалого користування.

Базові потреби — фізіологічні потреби. Коли люди відчують голод, спрагу або потребу в безпеці, вони в першу чергу шукають продукти харчування, воду, житло або засоби захисту. Це найнижчий рівень піраміди Маслоу.

Засобом задоволення тих чи тих потреб виступають споживчі блага.

Споживчі блага — це товари або послуги, які ми купуємо для задоволення наших потреб і бажань. Це все, що ми використовуємо в повсякденному житті, — від продуктів харчування до одягу, гаджетів і розваг. Здатність споживчих благ задовольняти потреби людей називають корисністю. **Корисність** — це задоволення, яке ти отримуєш від використання товару чи послуги. Уяви собі, що ти відчуваєш спрагу. Випивши склянку води, ти задовольняєш свою потребу і відчуваєш полегшення. Ось це і є корисністю води для тебе в даний момент. Корисність — це поняття суб'єктивне. Те, що для одного є надзвичайно корисним, для іншого може бути зовсім не важливим. *Наприклад*, для однієї людини колекціонування марок приносить велике задоволення, а для іншої — це марна трата часу.

Фінансово грамотна людина пам'ятає про корисність, бо досить часто речі купуються не через раціональне обґрунтування їх необхідності, а через емоції. Радість, задоволення, бажання підняти собі настрій або бути схожими на оточення — це фактори, які часто спонукають нас до покупок, хоча насправді ця річ нам зовсім не потрібна.

Закономірності в поведінці покупців / покупчинь аналізувалися здавна вченими в різні віки та на даний час описані в різних законах, ефектах та парадоксах. Розглянемо найважливіші з них.

Закони Госсена.

Задоволення від споживання будь-чого з часом зменшується. Це довів німецький учений *Герман Генріх Госсен* у XIX столітті. Пригадаймо *приклад* зі склянкою води. Якщо дуже хочеш пити, то перша склянка принесе тобі найбільше задоволення, тобто корисності. Кожна наступна буде менш необхідною, ніж попередня. І в якийсь момент не захочеться пити. Залишиться склянка, яка не приносить корисності. Ця закономірність називається **першим законом Госсена**, який говорить про те, що кожна наступна одиниця товару приносить менше задоволення, ніж попередня. Це означає, що фінансово грамотна людина повинна розподіляти свої кошти таким чином, щоб отримати максимальне задоволення від кожної гривні. *Наприклад*, купуючи велику кількість одного товару, можна

Поміркуй!

Що важливіше: якість чи ціна?

переплатити за одиниці, які принесуть менше користі. Це мотивує до прийняття більш зважених рішень та уникання непотрібних витрат.

Другий закон Госсена вказує на те, що фінансово грамотна людина буде порівнювати ціни та користь різних товарів перед покупкою, щоб вибрати найкращий варіант. *Наприклад*, коли вибираємо в супермаркеті воду, порівнюємо склад, об'єм або інші характеристики води з ціною й обираємо ту, яка має, на нашу думку, найкраще співвідношення ціни та якості.

Третій закон Госсена — це закон насичення. Повернемося до склянок з водою. Втамувавши спрагу кількома склянками води, пити не хотітимеш. Залишиться склянка, яка не потрібна і навіть може викликати огиду. Це і є третій закон Госсена.

Розуміння законів Госсена пояснює, чому потрібно уникати імпульсивних покупок, та стимулює купівлю лише того, що дійсно необхідне.

Ефект доходу та ефект заміщення.

У щоденному житті мають місце певні моменти, які впливають на наш вибір, — це ціна на товар та кількість грошей, яка в нас є. В економіці це називають ефектом доходу та ефектом заміщення. Уяви собі, що ти вирішив / вирішила купити новий смартфон. Ти бачиш два варіанти: один дорогий, але з усіма найсучаснішими функціями, а другий дешевший, але без деяких опцій.

Ефект доходу: коли в тебе з'являється більше грошей, ти можеш дозволити собі купити більше товарів або вибрати більш дорогі варіанти. *Наприклад*, якщо ми отримуємо більші «кишенькові», то можемо дозволити собі купити дорожчий смартфон з усіма бажаними функціями, замість дешевого.

Ефект заміщення: якщо ціна товару А знизиться відносно інших, то ми будемо купувати більше товару А і менше інших товарів. *Наприклад*, якщо ціна смартфона, який ми хотіли, різко знизиться, ми можемо вирішити купити його замість більш дорогого.

Розуміння ефектів доходу та заміщення дозволяє раціональніше управляти своїми фінансами, приймати обґрунтовані рішення про споживання та заощадження.

Парадокс Гіффена та ефект Веблена.

Дізнайся більше!
Гра «Економічні пригоди»
для восьмикласників.
Застосування
законів Госсена.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/je2mZSbT>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!
Ефект заміщення
та ефект доходу.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/NehD0EX8>
або QR-кодом.

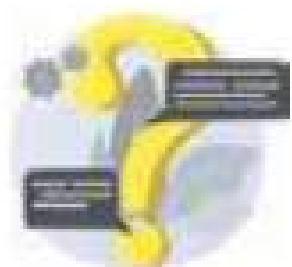
Поміркуй!
Як ефект доходу
буде впливати на
фінансову стабільність
домогосподарств?

У світі економіки бувають ситуації, коли все відбувається не так, як ми звикли. Саме такі винятки з правил і роблять економіку цікавою. Два яскравих приклади — це парадокс Гіффена та ефект Веблена.

Парадокс Гіффена. Це ситуація, коли підвищення ціни на товар приводить не до зниження, а до зростання попиту на нього. Відомо, що хліб — це основний продукт харчування. Якщо ціна на хліб зростає, люди будуть змушені купувати його і навіть у більших кількостях, щоб замінити ним інші продукти, на які може не вистачати грошей. Парадокс Гіффена, як правило, спостерігається у випадку товарів першої необхідності, які не мають близьких замінників. А також коли в людей обмежений бюджет, бо вони змушені відмовлятися від інших товарів, щоб купити більше того, що подорожчало, але є необхідним.

Ефект Веблена. Це явище в житті можна спостерігати тоді, коли попит на товар зростає через його високу ціну. Тобто, що дорожчий товар, то бажанішим він стає для деяких людей. *Наприклад*, дорогі брендові сумки, годинники або автомобілі часто купують не тому, що вони найкращі за своїми характеристиками, а тому, що вони є символом престижу. Люди купують такі товари, щоб продемонструвати своє багатство і високий соціальний статус. А також через бажання бути іншим і мати те, що є недоступне для більшості. Це явище називають **снобізмом**.

Парадокс Гіффена та ефект Веблена демонструють, що фінансова грамотність — це складний феномен, який залежить від багатьох факторів, включаючи соціально-економічні умови, рівень освіти та особисті цінності. Для досягнення відповідного рівня добробуту необхідно формувати раціональне ставлення до грошей.

Запитання для обговорення:

- Як закони Госсена впливають на фінансову стабільність домогосподарств?
- Чим відрізняється ефект заміщення від ефекту доходу?

Поміркуй!

Чи буде ефект заміщення впливати на структуру споживчого кошика домогосподарств?

Дізнайся більше!

Парадокс Гіффена.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/oehD56ct>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Ефект Веблена.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/lehD6njB>
або QR-кодом.

Цікаво знати!

Жінки-науковці, які досліджували ці ефекти:

Елізабета І. М. Шелі (Elisabeth I. M. Shelley) — її дослідження в області економічної теорії і поведінки споживачів звертали увагу на парадокси та неочікувані ефекти на ринку, включаючи ефект Гіффена та Веблена.

Сьюзен Ф. Ліппман (Susan F. Lipman) — досліджувала соціально-економічні аспекти споживчих ринків, включаючи вплив статусу на споживчі вибори, що стосується ефекту Веблена.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ чому держава здійснює підтримку домогосподарств;
- ✓ які є форми державної підтримки домогосподарств.

Державна підтримка домогосподарств — це допомога, яку держава надає сім'ям або окремим особам для покращення їхнього матеріального становища. Кожна людина має право на гідні умови життя, незалежно від своїх доходів. Державна підтримка допомагає зменшити соціальну нерівність і забезпечити рівні можливості для всіх. Забезпечуючи людей необхідними ресурсами, держава стимулює споживання, що позитивно впливає на економічне зростання.

Поміркуй!

Як споживання домогосподарств може вплинути на економічне зростання країни?

Основні форми державної підтримки домогосподарств:

Соціальні субсидії на комунальні послуги. Це фінансова допомога для зниження платежів за комунальні послуги, таких як електроенергія, опалення, вода, газ тощо. Особливо важлива вона для малозабезпечених сімей, які не можуть собі дозволити повну оплату таких послуг.

Поміркуй!

Які комунальні послуги ти знаєш?

Субсидія — це грошова допомога, яку надає держава за рахунок коштів бюджету, а також спеціальних фондів юридичним особам, місцевим державним органам, іншим державам.

Прикладом соціальних субсидій на комунальні послуги в Україні є програма «Теплі кредити» — державна підтримка для утеплення житла та енергозбереження, яка включає часткову компенсацію витрат на модернізацію житлових умов, тобто на придбання негазових/неелектричних котлів для населення.

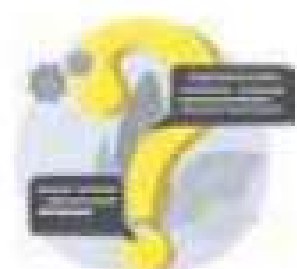
Соціальні пільги і допомога. Це безкоштовна допомога або знижені ціни на медичні послуги, освіту, дитячі садки, проїзд, харчування або інші соціальні послуги. Заходи спрямовані на полегшення фінансового тягаря для домогосподарств з низьким рівнем доходу.

Соціальні програми підтримки сімей. Це фінансова допомога для малозабезпечених сімей, допомога на дітей для багатодітних сімей, допомога при народженні дитини, допомога з безробіття, медичне страхування (вид страхування, яке покриває ризики виникнення захворювання та медичну допомогу), житлова допомога або інші види підтримки, спрямовані на забезпечення базових потреб сімей.

Фінансова підтримка в кризових ситуаціях. Держава надає допомогу в кризових ситуаціях (природні катастрофи, військові конфлікти або пандемії). В Україні є різні форми фінансової підтримки: допомога для постраждалих від надзвичайних ситуацій, допомога внутрішньо переміщеним особам та ін.

Щоб отримати державну підтримку, необхідно звернутися в управління соціального захисту населення. Зазвичай для цього потрібно надати певний пакет документів, який підтверджує право на отримання допомоги.

В Україні діє чимало міжнародних програм допомоги, спрямованих на розв'язання соціальних, економічних та гуманітарних проблем, які надають уряди США, ЄС, Канади, Великобританії та інших країн; міжнародні фонди та організації, такі як Програма ООН в Україні, Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), Фонд ООН для боротьби з ВІЛ/СНІД (UNAIDS), UNICEF (Дитячий фонд ООН) та інші.

Запитання для обговорення:

- Що таке державна підтримка домогосподарств?
- Які основні форми державної підтримки домогосподарств?

Підсумок теми

Витрати домогосподарства охоплюють усі витрати, пов'язані з побутом та життям сім'ї.

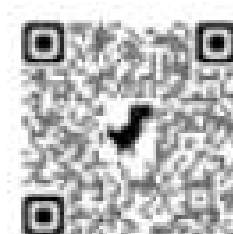
Облік комунальних послуг є важливим процесом для забезпечення ефективного управління і контролю за використанням ресурсів споживачами / споживачками.

Державна підтримка домогосподарств має стратегічне значення для забезпечення соціальної стабільності і зменшення відмінностей у рівнях життя різних груп населення.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=p2uj8xfpc24>

Фінансові цілі та планування життя як запорука добробуту

Тема 4

§ 13.

Фінансова ціль та фінансове планування

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансова ціль;
- ✓ про основний зміст фінансового планування;
- ✓ як сформулювати свій фінансовий план.

Мрієш про новий мобільний телефон, крутий велосипед, подорожі світом або просто досягнути кращих успіхів у навчанні? **Фінансове планування** — це твій інструмент для перетворення мрій на реальність.

А хто з нас не мріяв про фінансову свободу? Про те, щоб не залежати від обставин і мати можливість робити те, що справді приносить задоволення! Саме фінансове планування є ключем до досягнення цієї мети!

За даними досліджень, більшість людей не мають чіткого фінансового плану. Це призводить до стресу, нестабільності та неможливості досягти своїх цілей. А більшість мільйонерів / мільйонерок стали такими не завдяки удачі, а завдяки ретельному фінансовому плануванню!

Куди діваються наші гроші? Чи контролюєш свої фінанси? Які найважливіші твої фінансові цілі? Щоти робиш для їх досягнення?

Фінансова ціль — це конкретний об'єкт або досягнення, яке людина або сім'я хоче реалізувати у своєму фінансовому житті, тобто це конкретна мета, яку ти хочеш досягти за допомогою власних грошей. Ціль може бути спрямована на різні потреби людини: особисті фінанси, інвестиції, пенсійне забезпечення, освіту тощо. Будь-яка фінансова ціль пов'язана з витратою грошей.

За тривалістю фінансові цілі бувають короткострокові, середньострокові та довгострокові.

Короткострокові цілі (період планування до 2-х років). *Приклади:* накопичення коштів на покупку нового телефона; відкладання грошей на похід у кіно; купівля книги, яка цікавить.

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм
«Фінансова грамотність.
Коротко-, середньо-
та довгострокові
фінансові цілі».
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/KeLt6Ppk>
або QR-кодом.

 Середньострокові цілі (період планування 2–5 років). *Приклади:* подолання сором'язливості для виступу перед аудиторією; вступ до бажаного університету; отримання стипендії.

 Довгострокові цілі (період планування більше 5 років). *Приклади:* купівля власного авто, оренда помешкання для самостійного проживання.

Для постановки цілей використовують простий та дієвий інструмент, формулу успішних цілей — **метод SMART**. SMART — це акронім, іншими словами, скорочення з початкових літер слів. Цей метод забезпечує формулювання чітких, досяжних і вимірюваних цілей. Кожна літера в цьому слові має своє значення і відображає п'ять ключових кроків для постановки цілі та планування. У таблиці «Ключові кроки при постановці цілі за методом SMART» розкрито значення акроніму.

Ключові кроки при постановці цілі за методом SMART.

Критерій	Характеристика	Відповідь на запитання:
Specific — специфічна, конкретна	Мета цілі має бути чіткою, лаконічною та конкретною, інакше ти не зможеш сконцентрувати зусилля та відчувати справжній інтерес.	Чого я хочудосягти? Чому ця мета важлива? Хто причетний? Які ресурси або обмеження задіяні?
Measurable — вимірювана	Вміти відстежувати свої цілі та зберігати мотивацію для досягнення успіху.	Скільки? Як я дізнаюся, коли це буде виконано?
Achievable — досяжна	Одне з найскладніших завдань — зробити цілі досяжними.	Чи можу я реально зробити це у визначені терміни? Чи є в мене час, щоб досягти цієї мети?
Relevant — реалістична (актуальна)	Цілі мають бути актуальними та особистими.	Це точно варто зусиль? Зараз вдалий час? Чи зможу я досягти цієї мети?
Time-bound — зафіксована в часі	Ціль повинна мати чітко визначений термін досягнення, що дозволяє планувати необхідні дії та здійснювати інвестиції.	Коли я можу це зробити? Що я можу зробити сьогодні?

Сьогодні SMART використовується мільйонами людей у всьому світі для досягнення власних цілей у бізнесі, у навчанні та в особистому розвитку.

Фінансове планування — це процес створення стратегії та розроблення детального плану для досягнення фінансових цілей.

Перш ніж скласти фінансовий план, важливо проаналізувати по-

чаткову фінансову ситуацію людини, всі матеріальні та нематеріальні ресурси, які є в наявності домогосподарства чи людини. Почнемо з оцінки нематеріальних ресурсів. До них належать знання, уміння, винаходи та інші можливості, які можна використати для досягнення цілей. Іншими словами, **нематеріальні ресурси людей** — це сукупність індивідуальних якостей, навичок та здібностей, які відрізняють одну людину від іншої та впливають на її ефективність і успішність у різних сферах життя. На відміну від матеріальних ресурсів (гроші, майно), до нематеріальних ресурсів не можна торкнутися чи побачити їх, але їхня цінність є безперечною.

Наступний крок — це оцінка доходів і складання бюджету. Для цього можна зберігати чеки та аналізувати всі витрати продовж кількох місяців. Це допоможе зрозуміти, як витрачаються гроші, скільки їх потрібно, на чому можна заощадити, а на чому ні.

Обговори з батьками.

Переглянь фільми та знайди різницю в тлумаченні перших літер акроніму (аббревіатури). До якого б ти схилився / схилилась більше? Чому? Обговори це питання з батьками чи в класі.

Фінансовий план складають у вигляді таблиць, у які записують усі заплановані доходи і витрати. Таблиця фінансового планування — це потужний інструмент, який допомагає контролювати сімейний бюджет та досягати фінансових цілей. Вона має бути зрозумілою, детальною та регулярно оновлюватися, може мати такі колонки:

- 1) період: місяць, квартал або рік, на який проводиться планування;
- 2) доходи: заробітна плата всіх членів сім'ї;
- 3) інші регулярні надходження: рента, дивіденди, соціальні виплати.

До фінансового плану включають усе, що пов'язане із заробітками, прибутками, покупками, платежами, кредитами та заощадженнями.

Запитання для обговорення:

- Що таке фінансова ціль?
- Чим відрізняється фінансова ціль від фінансового планування?

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм «Модель SMART для формування цілей та завдань». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/oeLg2fj1> або QR-кодом.

Переглянь відеофільм «Фінансова грамотність. Фінансові цілі».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/XeLg8rW8> або QR-кодом.

Переглянь відеофільм «Як новачку планувати фінанси?»

Складаємо фінансовий план самостійно». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/VeLhqBRf> або QR-кодом.

Обговори з батьками.

Переглянь інформацію і поділися нею з батьками або друзями. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/beLhwO67> або QR-кодом.

§ 14. Сімейний бюджет, його формування та види

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ про сімейний бюджет;
- ✓ про види та особливості сімейного бюджету;
- ✓ як складати сімейний бюджет.

Пригадай! Що таке домогосподарство? Що таке сім'я? Чим сім'я відрізняється від домогосподарства?

У даній темі ми будемо розглядати бюджет домогосподарства з точки зору бюджету сім'ї, тобто будемо вважати, що члени сім'ї не є лише суспільною одиницею, а й ведуть спільне домогосподарство.

Сімейний бюджет є важливим інструментом фінансового управління, який допомагає контролювати доходи і витрати сім'ї, планувати фінансові цілі і забезпечувати стабільність фінансів.

Сімейний бюджет — це план регулювання грошових доходів і витрат сім'ї, що складається кожного місяця у вигляді таблиць доходів і витрат. Основною функцією сімейного бюджету є збалансований розподіл доходів і витрат. Витрати за місяць не повинні бути більші за доходи, одержані домогосподарством за той самий період.

Кожній сім'ї слід обговорити фінансові питання та обрати один з трьох видів сімейного бюджету. Три найпоширеніші види сімейного бюджету представлені на рис. 1.12.

Рис. 1.12. Види сімейного бюджету

Роздільний (відокремлений) бюджет — кожен член сім'ї має власні гроші та витрачає їх на свій розсуд, а спільні витрати (наприклад, за оренду житла, продукти тощо) складаються за домовленістю.

Дізнайся більше!
Переглянь відеофільм «Все про СІМЕЙНИЙ БЮДЖЕТ за 5 хвилин».
Перейди за покликанням <https://cutt.ly/meLho7aq> або QR-кодом.

Поміркуй!
Який, на твою думку, бюджет є кращим? Обґрунтуй свою відповідь.

Дізнайся більше!
Етапи формування сімейного бюджету.
Перейди за покликанням <https://cutt.ly/sehFI5JV> або QR-кодом.

Змішаний (солідарний, рівноправний) бюджет — це комбінований варіант, коли кожен з членів сім'ї вкладає певну частку до спільного бюджету, але й має власні гроші.

Спільний бюджет — це найпоширеніший варіант, коли всі зароблені гроші формують загальний сімейний бюджет, зберігаються на одному банківському рахунку та всі рішення про витрати приймаються спільно.

Основні етапи формування сімейного бюджету:

Облік доходів і витрат

Визначення цілей та обговорення потреб

Планування витрат і заощаджень

Аналіз дотримання плану бюджету

У наш час, коли темп життя стрімко зростає, а фінансові питання стають все більш актуальними, ведення сімейного бюджету стає необхідністю. Сучасні технології пропонують зручні інструменти для цього — мобільні додатки. Вони допомагають контролювати витрати, планувати бюджет і досягати фінансових цілей.

Бюджет можна вести у звичайному зошиті, записуючи доходи та витрати сім'ї, але також твоїм персональним фінансовим помічником для ведення сімейного бюджету може бути Excel. Excel — це потужний інструмент, який може суттєво спростити процес ведення сімейного бюджету. За допомогою таблиць можна відстежувати всі свої доходи та витрати, аналізувати їх та планувати майбутні фінансові рішення.

Отже, сімейний бюджет — це не просто сума цифр, це інструмент, який допомагає сім'ї досягати фінансової стабільності та реалізовувати свої цілі. Він є своєрідним компасом, що вказує напрямок руху в океані фінансів. Складаючи і дотримуючись бюджету, ти береш контроль над своїми фінансами та забезпечуєш собі спокійне майбутнє.

Розв'яжи задачу. Дохід сім'ї із двох осіб становить 30 тис. грн / міс. (заробітна плата), додатковий прибуток — 5 тис. грн / міс. Постійні витрати щомісячні: оренда квартири — 7 тис. грн, комунальні послуги (електрика, вода, опалення, інтернет, інше) — 1,5 тис. грн, продукти харчування — 8 тис. грн, транспорт (пальне — 2 тис. грн, обслуговування автомобіля (техогляд, страхування) — 1,5 тис. грн).

Склади на основі цих даних свій сімейний бюджет. Поміркуй про постійні та змінні витрати сім'ї. Запиши в зошит.

Запитання для обговорення:

- Що таке сімейний бюджет та які є види сімейного бюджету?
- Які витрати та доходи сімейного бюджету ти знаєш?

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм «Як почати планувати особистий бюджет?».
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/heLhaf6Z>
або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансова безпека;
- ✓ як дотримуватися фінансової безпеки;
- ✓ що таке фінансова «подушка» і як її сформувати.

Фінансова безпека домогосподарства — це основа стабільного та комфортного життя. Для забезпечення фінансової безпеки домогосподарства важливо володіти поняттям фінансової «подушки безпеки». **Фінансова «подушка безпеки»** — це як «грошове рятувальне коло» у фінансовому морі, резервний фонд, який допомагає підтримати звичний ритм життя при тимчасовій відсутності доходу. *Наприклад*, якщо втрачається робота, фінансова «подушка безпеки» дає можливість оплачувати рахунки та здійснювати інші витрати.

Дізнайся більше!
 Переглянь відеофільм
 «Фінансова подушка
 безпеки: навіщо потрібна
 і як її створити?».
 Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/meLhfbQb>
 або QR-кодом

Щоб створити таку «подушку», потрібно визначити її розмір, тобто розрахувати, скільки грошей потрібно для того, щоб прожити кілька місяців без доходу. Фінансові експерти / експертки радять розглядати 3 місяці, 6 місяців або рік. Відкладати кошти для формування «подушки» потрібно регулярно. Невелика сума, відкладена щомісяця, з часом перетвориться на значний резерв. Відкладати потрібно відразу після отримання будь-якого доходу. Побутує правило: «спочатку заплати собі». Це означає, що насамперед ми відкладаємо певну суму на забезпечення своєї фінансової безпеки, а потім здійснюємо інші оплати та покупки.

Розрахунок необхідної суми щомісячних відкладень для формування фінансової «подушки безпеки» — це важливий крок на шляху до фінансової стабільності. Він дозволяє визначити, яку частину доходу потрібно регулярно відкладати. На розрахунок щомісячної суми впливають такі фактори, як розмір фінансової «подушки», щомісячні обов'язкові платежі, *наприклад*, плата за житло, комунальні послуги, харчування та інші витрати — розваги, подорожі, а також термін, за який потрібно сформувати «подушку». Якщо є додаткові джерела доходу, то можна збільшити суму відкладень, а при наявності депозиту відсоткова ставка теж впливатиме на швидкість зростання заощаджень.

Алгоритм розрахунку можна представити такими кроками:

1. Визначаємо суму фінансової «подушки». Для цього потрібно

помножити свої середньомісячні витрати на 6, оскільки припускаємо, що пів року зможемо жити звичним життям без отримання доходу.

2. Вибираємо період, за який хочемо накопичити цю суму.

3. Розраховуємо щомісячні відкладення. Для цього ділимо необхідну суму на кількість місяців.

Приклад. Середньомісячні витрати домогосподарства, яке веде одна людина, — 10 000 грн. Планується сформувати «подушку» за 1 рік (12 місяців). Необхідна сума фінансової «подушки»: 10 000 грн/місяць $\times$ 6 місяців = 60 000 грн. Таким чином, щомісячні відкладення: 60 000 грн / 12 місяців = 5 000 грн.

Теж потрібно вибрати місце для зберігання «подушки безпеки». Це може бути банківський рахунок, депозит або відкладення коштів в іноземній валюті. Важливо пам'ятати, що доступ до коштів має бути швидкий.

На рис. 1.13. описаний алгоритм, як забезпечити фінансову безпеку домогосподарства.

Рис. 1.13. Алгоритм забезпечення фінансової безпеки домогосподарства.

Отже, **фінансова безпека** — це стан, коли людина або родина мають достатньо фінансових ресурсів, щоб задовольняти свої потреби, відчувати себе захищеними від фінансових потрясінь і мати можливість досягати своїх фінансових цілей. Вона забезпечує спокій та впевненість, можливість реалізувати свої мрії, захищає від непередбачуваних ситуацій.

Запитання для обговорення:

- Які ти знаєш правила фінансової безпеки?
- Що таке фінансова «подушка безпеки»?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке шахрайство;
- ✓ які форми шахрайства бувають;
- ✓ як вберегтися від шахрайства.

Фінансовий ринок сповнений різноманітними пропозиціями, серед яких нерідко трапляються шахрайські схеми, мета яких – обдурити людей і забрати їхні гроші.

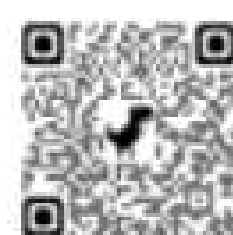
Шахрайство — заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою людей. Згідно з Кримінальним кодексом України такі вчинки передбачають кримінальну відповідальність.

Шахрайство має різні форми і види, тому важливо розуміти їх, щоб уникати, захищати себе від потенційних шахрайських схем.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.
<https://learningapps.org/display?v=pofw1hhk324>

Форми та види шахрайства

- ☐ **Соціальна інженерія.** Шахраї намагаються отримати довіру через соціальні мережі або повідомлення. Вони можуть видавати себе за друзів / подруг, родичів / родичок або відомих людей, які просять гроші.
- ☐ **Фішинг.** Відправка підроблених електронних листів або повідомлень з метою отримання особистої інформації: паролів, номерів кредитних карток тощо.
- ☐ **Скімінг.** Незаконне використання чужих кредитних карток для здійснення покупок чи переказів. Для цього шахраї встановлюють спеціальні пристрої на банкомати або термінали для оплати, які зчитують інформацію з картки.
- ☐ **Вішинг.** Отримання дзвінків від осіб, які видають себе за представників / представниць банків, компаній або навіть правоохоронних органів, з метою вимагання грошових переказів або особистої інформації.
- ☐ **Фармінг.** Використання підроблених вебсайтів для збору інформації.
- ☐ **Фінансові піраміди** — це схеми, що обіцяють великі прибутки за вступ до програми, де гроші нових учасників / учасниць використовуються для виплати старшим учасникам / учасницям. Це шахрайство, оскільки такі схеми не можуть тривати вічно і призводять до великих втрат

для більшості нових учасників / учасниць.

 Спуфінг. Шахраї маскуються під іншу особу, *наприклад*, під банк чи державну установу для отримання несанкціонованого доступу до системи або мережі.

 Кеш-трепінг. Банкоматне шахрайство, яке полягає у встановленні на отвір для видачі готівки спеціального пристрою, що затримує видані гроші.

 Шахрайство у фінансових інструментах — це обман, який використовують шахраї для заволодіння грошима під приводом інвестування в різноманітні фінансові продукти — акції, облігації, криптовалюти або навіть якісь унікальні проекти, які обіцяють надприбутки.

 Шахрайство з нерухомістю. Обман під час купівлі, продажу нерухомості та оренди з використанням підроблених документів, псевдоагентів / псевдоагенток або вимагання платежів заздалегідь за послуги, які ніколи не будуть надані.

Як не потрапити на гачок до шахрая / шахрайки?

1. Бережи особисту інформацію, не повідомляй іншим особам пін-коди, CVV/CVC-коди, терміни дії карток, паролі до банківських акаунтів, пошти або соціальних мереж.

2. Перевіряй джерело інформації, перш ніж реагувати на будь-які повідомлення, листи чи телефонні дзвінки. Переконайся, що вони справді від банку чи офіційного джерела. Зафіксуй контактні дані відправника / відправниці, а потім самостійно зв'яжися з установою для перевірки. Не піддавайся тиску чи терміновості в діях.

3. Не відкривай підозрілі покликання, якщо відправники / відправниці невідомі. Це може призвести до встановлення шкідливого програмного забезпечення або фішингових атак.

4. Використовуй надійні паролі для своїх банківських акаунтів та регулярно їх змінюй. Використовуй комбінацію великих і малих літер, цифр і спеціальних символів. Уникай використання очевидних паролів.

5. Перевіряй власні витрати. Регулярно перевіряй витрати на своїх банківських рахунках. Виявивши підозрілі трансакції, які ти не робив / не робила, негайно повідом свій банк. Зазвичай банк може вжити заходів для блокування подібних трансакцій.

6. Використовуй додатковий захист. Багато банків пропонують двофакторну автентифікацію. Використовуй ці функції для забезпечення додаткового рівня захисту.

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм «Банківське шахрайство в інтернеті». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/FelhgX2P> або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм «Наталка та кібербезпека». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/keLhh0IR> або QR-кодом.

Наприклад, якщо ми відкриваємо рахунок в онлайнбанкінгу, то вводимо свій логін (ім'я користувача) та пароль. Це перший фактор автентифікації, який підтверджує, що ми знаємо дані для входу. Далі система просить ввести код. Цей код ми отримуємо в SMS на телефон або через спеціальну програму, наприклад, Google Authenticator. Це другий фактор автентифікації. Після введення правильного коду система перевіряє, що ми дійсно володіємо як паролем, так і доступом до телефону, і лише після цього ми отримуємо дозвіл входу у свій обліковий запис. Двофакторна автентифікація — це додатковий рівень захисту, який допоможе зберегти дані в безпеці.

Запитання для обговорення:

- Що таке фінансове шахрайство та які його основні види?
- Після перегляду фільму «Наталка та кібербезпека» проаналізуй, чи всі способи захисту, перелічені Наталкою, описані в підручнику, в рубриці «Як не потрапити на гачок до шахрая?».

Обговори з батьками.

Переглянь відеофільм з батьками «Кібербезпека для дітей (поради для батьків з погляду психології)».

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/seNwoeLH> або QR-кодом.

Обговори з батьками.

Переглянь інформацію і поділись нею з батьками або друзями.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/teNwpiMF> або QR-кодом.

Підсумок теми

Фінансове планування допомагає забезпечити стабільність фінансів, ефективно управляти ресурсами і забезпечити досягнення фінансових цілей у майбутньому.

Правильно сформульовані смартцілі допомагають швидше реалізувати поставлені завдання й мінімізують ризики здійснення непередуманих кроків.

Основні чинники, що впливають на фінансову безпеку домогосподарства: економічна ситуація в країні (інфляція, рівень безробіття тощо); надійність джерел доходу (стабільність роботи, можливість підвищення доходів тощо); рівень витрат і заборгованості (контроль за надмірними витратами, погашення боргів тощо).

Знання про різні форми шахрайства і про захист від них допомагають зменшити ризики і зберегти фінансову безпеку.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=pe46zapi324>

Фінансова незалежність та свобода вибору шляхів її досягнення

Тема 5

§ 17.

Фінансова незалежність та її види

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансова незалежність;
- ✓ які є види фінансової незалежності;
- ✓ як досягнути фінансової незалежності.

Уяви, що ти можеш жити так, як хочеш, не переймаючись про гроші. Це і є **фінансова незалежність**. Це стан, коли твій пасивний дохід перевищує твої витрати. Тобто, ти можеш покривати всі свої витрати на задоволення потреб і бажань без необхідності працювати з ранку до вечора.

Рання пенсія — це можливість вийти на пенсію раніше, ніж передбачено законодавством. Для цього потрібно мати значний накопичений капітал, який забезпечить гідний рівень життя. **Пенсія за віком** — це традиційний варіант, коли людина виходить на пенсію у встановленому законом віці і отримує пенсію від держави.

Світова фінансова криза 2008 року підштовхнула багатьох людей замислитися про фінансову безпеку та незалежність від системи, тому у 2010-тих роках зародилась філософія під назвою «рух FIRE (Financial Independence, Retire Early)».

Головна ідея руху FIRE полягає в тому, щоб досягти фінансової незалежності настільки рано, щоб мати можливість піти на пенсію і займатися улюбленими справами. Прихильники / прихильниці FIRE прагнуть мінімізувати витрати, активно заощаджувати та інвестувати, аби якнайшвидше накопичити достатньо коштів для забезпечення комфортного життя без необхідності працювати на повну ставку.

Можна виділити кілька видів фінансової незалежності. На рис. 1.14 «Види фінансової незалежності» представлені основні з них.

Щоб досягти будь-якого виду фінансової незалежності, зокрема

Пригадай!

Що називають пасивним доходом

і як його можна отримати?

Дізнайся більше!

Про види фінансової незалежності.

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/gehFDVve>
або QR-кодом.

Рис. 1.14. Види фінансової незалежності

фінансової свободи, потрібно:

- скласти бюджет, тобто знати, скільки заробляєш і куди витрачаєш гроші;
- зменшити витрати, а саме: знайти способи зекономити. Це може бути відмова від непотрібних покупок, пошук більш дешевих альтернатив;
- збільшити доходи, а значить, знайти додаткові джерела заробітку або підвищити свій дохід на основній роботі;
- інвестувати, тобто примножити свої кошти, інвестуючи в різні активи (акції, облігації, нерухомість тощо);
- бути терплячим / терплячою. Не очікуй миттєвих результатів.

Фінансова незалежність дає свободу вибору, спокій та можливість реалізувати свої мрії. Ти можеш обрати, чим займатися, де жити та як проводити свій час, і не будеш постійно хвилюватися про гроші.

Кожен шлях до фінансової незалежності індивідуальний. Головне — почати діяти і не здаватися.

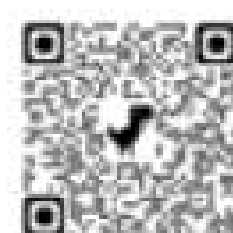
Запитання для обговорення:

- Що таке фінансова незалежність?
- Які існують види фінансової незалежності та як їх можна охарактеризувати?

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.
<https://learningapps.org/display?v=p650e2gft24>

Дізнайся більше!

Основні етапи досягнення фінансової незалежності. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/1ehFFkb7> або QR-кодом

Дізнайся більше!

«Про світову кризу 2008 року». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/je2mZtQQ> або QR-кодом

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке показники фінансової незалежності;
- ✓ які бувають показники фінансової незалежності;
- ✓ чому спосіб мислення впливає на фінансову незалежність.

Основні показники фінансової незалежності — це інформація, яка дає зрозуміти, що ти на правильному шляху, це маячки, за якими крокуєш до обраної мети. Основні показники фінансової незалежності — це коли:

1) пасивний дохід перевищує витрати, тобто гроші працюють на тебе, а не навпаки. Це можуть бути дивіденди від акцій, орендна плата тощо;

2) маєш фінансовий запас, який забезпечить покриття непередбачених витрат, *наприклад*, при втраті працездатності або роботи, або дозволить реалізувати твою мрію, *наприклад*, подорож, придбання нового авто тощо;

3) не маєш боргів, споживчих кредитів або іпотеки, які обтяжують твій бюджет;

4) володієш інвестиційним портфелем, дохід від якого зростає;

5) маєш страхові поліси, фінансовий запас, тобто ти володієш відповідною сумою грошей, яку зможеш використувати в разі непередбачуваних ситуацій (втрата роботи, хвороба тощо) або для реалізації своїх цілей.

Інший важливий фактор — це психологічна готовність. Тобто фінансова незалежність — це не тільки цифри, але й зміна способу мислення, гнучкість, бо і фінансові цілі можуть з часом змінюватись, і економіка є нестабільною.

Запитання для обговорення:

- Що таке показник фінансової незалежності?
- Які ти знаєш показники фінансової незалежності? Назви їх.

Поміркуй!

Що таке фінансова незалежність?

Поміркуй!

Як гроші повинні працювати?

Цікаво знати!

«Бути багатим / багатого треба вміти бути». Цей вислів належить *Любомиру*

Гузару. Він був видатним українським релігійним діячем, главою Української Греко-Католицької Церкви. Він відомий своєю мудрістю, глибокою вірою та патріотизмом. Його слова часто надихали і просвітлювали людей. Вислів «Бути багатим / багатого треба вміти бути» має глибокий сенс, який виходить за межі матеріального багатства. Він вказує на те, що справжнє багатство полягає не в кількості грошей чи матеріальних благ, а в способі мислення та інших, більш духовних аспектах життя.

Поміркуй! Як інакше можна назвати фінансовий запас?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ про основні кроки фінансової незалежності;
- ✓ про правила їх здійснення;
- ✓ що досягнення фінансової незалежності є реальним у сучасному світі.

Фінансова незалежність — термін, що зазвичай використовують для опису фінансового стану особи, за якої вона має достатньо статків, щоб не залежати від заробітної плати.

Щоб досягти такого стану, потрібно дотримуватися певних кроків, а саме: складення бюджету та фінансового плану, інвестування, збільшення доходів та зменшення витрат, заборгованостей, а також управління ризиками.

Бюджетування означає скласти бюджет, тобто знати, скільки заробляєш і куди витрачаєш гроші. **Фінансовий план** — це планування витрат у майбутньому, щоб досягти поставленої цілі у вказані терміни.

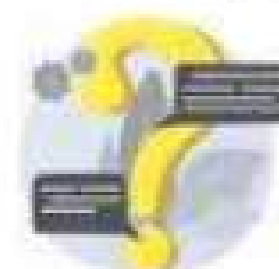
Інвестування — ключовий елемент фінансової незалежності. Інвестувати можна в акції, облігації, нерухомість тощо, а також потрібно підвищувати рівень власної кваліфікації в управлінні інвестиціями.

Збільшення доходів. Створення додаткових потоків заробітку: підприємницька діяльність, фріланс, інвестиції тощо.

Зменшення витрат. Відмова від непотрібних покупок, пошук більш дешевих альтернатив, нові способи економії.

Зменшення заборгованостей. Планування доходів і витрат допоможе раціоналізувати витрати та погасити борги.

Управління ризиками. Потрібно постійно контролювати свій фінансовий стан та розвивати стратегії, що дозволяють зменшити можливі втрати.

Запитання для обговорення:

- Які основні кроки необхідно зробити для досягнення фінансової незалежності?
- Які ти знаєш інвестиції? Назви їх.

Цікаво знати!

Воррен Баффет — легендарний інвестор, «оракул з Омахи», він розносив газети, продавав жуйку та колу, а також інвестував невеликі суми в акції.

Інгвар Кампрад — це ім'я пов'язане з меблевим гігантом IKEA. У п'ять років він почав продавати сусідам сірники, які купував оптом у Стокгольмі, а в підлітковому віці склав свій перший каталог, в якому пропонував різні товари.

Олександр та Галина Герези — одні з найбагатших людей України, засновники та власники мережі гіпермаркетів «Епіцентр К», а починали з невеликого кіоску на ринку.

Поміркуй! Чи були в твоєму житті випадки фінансової безпеки?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансова свобода;
- ✓ чим фінансова свобода відрізняється від фінансової незалежності;
- ✓ як досягти фінансової свободи.

Хоча терміни «фінансова свобода» та «фінансова незалежність» часто використовують як синоніми, вони мають дещо різні відтінки значення.

Фінансова незалежність — це стан, коли ти маєш достатньо накопичень, щоб покривати всі свої поточні витрати та забезпечувати собі бажаний рівень життя без необхідності пра-

цювати за наймом. Ключовим елементом фінансової незалежності є пасивний дохід, який перевищує твої витрати. Цей дохід може надходити з інвестицій, оренди нерухомості, дивідендів тощо. Ти можеш вибирати — працювати чи ні. Від цього рівень твого матеріального забезпечення не зміниться.

Фінансова свобода — це стан, коли фінансові обмеження перестають диктувати тобі рішення. Це не просто відсутність боргів, а можливість жити життям, яке ти обираєш, без постійного занепокоєння про гроші. Фундаментальною складовою фінансової свободи є фінансова грамотність, вміння керувати своїми фінансами, розуміння власних цінностей і цілей та потреба удосконалювати і поглиблювати знання в цьому напрямку.

Фінансова незалежність відрізняється від фінансової свободи тим, що фінансова незалежність — це конкретна мета, яку можна виміряти (наприклад, накопичення певної суми грошей), а фінансова свобода — це радше стан душі, відчуття впевненості у своєму фінансовому майбутньому.

Можна сказати, що фінансова незалежність — це квиток до фінансової свободи. Коли ти досягнеш фінансової незалежності, ти наблизитися до стану, коли гроші перестають бути головним джерелом стресу, і зможеш зосередитися на більш важливих речах у житті.

Основні кроки до фінансової свободи:

- складання бюджету, тобто контроль над своїми витратами;
- створення фонду для непередбачених витрат — фінансової «подушки безпеки»;
- інвестування, а саме: примноження своїх заощаджень;

- зменшення боргів, тобто позбавлення від кредитів та інших фінансових зобов'язань;

- постійне навчання, розвиток фінансової грамотності.

Фінансова свобода — це не кінцева мета, а постійний процес. Це спосіб життя, який вимагає дисципліни, терпіння та постійного самовдосконалення. Фінансова свобода — це не тільки про гроші, але й про ставлення до них. Це про те, щоб жити життям, яке ти обираєш, без постійного занепокоєння про гроші.

П'ять етапів досягнення фінансової свободи

Етап 1. Фінансове очищення

Етап 2. Фінансовий захист

Етап 3. Фінансова безпека

Етап 4. Фінансова незалежність

Етап 5. Фінансова свобода

Дізнайся більше!

Переглянь відеофільм
«Фінансова грамотність /
Розгрібання фінансового
безладу».

Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/MeNwgL3B>
або QR-кодом.

Фінансова свобода — фінальна точка фінансового успіху.

У грошовому вимірі цей етап не піддається точному обчисленню, бо ми не можемо наперед дізнатися про наші бажання та потреби. Найкращим є прогнозування.

Запитання для обговорення:

- Що таке фінансова свобода?
- Які етапи фінансової свободи?

Підсумок теми

Фінансова незалежність є складовою успішного фінансового планування і досягнення особистих чи організаційних цілей.

Фінансова незалежність забезпечує управління фінансами: стабільність, незалежність і контроль над фінансовими ресурсами, а також досягнення особистих та професійних цілей без значного фінансового стресу і ризику.

Насправді, кожен з нас може стати фінансово незалежним/ незалежною і вільним / вільною. Головне — мати чітку мету, розробити план і наполегливо працювати над його реалізацією.

Перевір себе!

Перейди
за покликанням або
QR-кодом
та виконай тести
<https://learningapps.org/display?v=p7vfzh4i324>

Розділ II. Основи фінансової грамотності: гроші та фінансові установи

Тема 1. Основи фінансової грамотності.

Тема 2. Гроші як універсальний показник результатів фінансової поведінки та рівня добробуту.

Тема 3. Фінансові системи та фінансові послуги.

Тема 4. Електронні гроші та безготівкові розрахунки.

Основи фінансової грамотності

Тема 1

§ 21.

Фінансова грамотність як основа забезпечення добробуту

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансова грамотність;
- ✓ про завдання фінансової грамотності;
- ✓ для чого тобі потрібно бути фінансово грамотною людиною.

Фінансова грамотність має суттєвий вплив на формування добробуту людини як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях.

Добробут — такі умови життя людини, які дають можливості всебічного розвитку, забезпечують усіма необхідними матеріальними й духовними благами.

Що таке багатство? Як сказав Білл Гейтс, «багатство — насамперед здатність створювати багатство».

Дуже часто люди вважають, що багатство автоматично означає добробут. І частково вони мають рацію, адже гроші можуть забезпечити багато зручностей, які покращують наше життя. Бідність своєю чергою обмежує можливості людини, оскільки, відсутність достатніх коштів на їжу, житло, медичну допомогу створює постійний стрес і заважає повноцінно жити. Однак бідність не обов'язково означає відсутність добробуту. Багато людей, які живуть у бідності, мають міцні сімейні зв'язки, велике коло друзів / подруг і займаються улюбленою справою. Класичні відмінності між багатством та бідністю такі:

Багатство — це:

- високі доходи від різних джерел, включаючи бізнес та інвестиції;
- високий рівень споживання товарів і послуг, розкішні покупки;
- великі накопичення грошей, інвестиції в акції, облігації, нерухомість тощо;

Пригадай! Що називають матеріальним благом?

Дізнайся більше!

Духовне благо — це все, що пов'язане з нашим внутрішнім світом, емоціями, цінностями та взаєминами з іншими людьми. Це те, що робить наше життя змістовним і щасливим, *наприклад*, любов, дружба, знання, віра, творчість, почуття досягнення.

— дорогі житлові умови, регулярні подорожі, елітні послуги та розваги.

Бідність — це:

— низькі доходи, часто не достатні для покриття базових потреб;

— обмежене споживання, лише для задоволення базових потреб;

— малі заощадження або їх відсутність, залежність від зарплати;

— просте житло, обмежені можливості для подорожей та відпочинку.

Фінансова грамотність — це набір знань і навичок, які допомагають людині ефективно керувати своїми фінансами. Вона є інструментом для створення багатства, адже знання про інвестиції, бюджетування, управління ризиками — це те, що дозволить перетворити гроші на ще більше грошей. Своєю чергою, коли людина бачить, як її фінанси зростають завдяки отриманим знанням, вона стає більш мотивованою на подальше навчання і розвиток. Тобто здатність створювати багатство — це результат фінансової грамотності.

Метою фінансової грамотності є зміна поведінки людини через збагачення її інформацією та вироблення практичних навичок стосовно пошуку джерел та ефективного використання фінансів для покращення свого добробуту та добробуту інших.

Основні завдання фінансової грамотності:

- засвоєння основних інструментів і принципів фінансів;
- вивчення навичок управління особистими фінансами;
- розпізнавання фінансових ризиків, уникання шахрайства;
- формування фінансової поведінки, яка сприяє економічному зростанню і сталому розвитку.

Основні інструменти фінансової грамотності: бюджетування, заощадження, інвестування, кредитування та відсутність боргів, фінансове планування.

Запитання для обговорення:

- Що таке фінансова грамотність і чому вона важлива для кожної людини?
- Для чого потрібно бути фінансово грамотним?

Поміркуй! Хто з людей у даному прикладі, демонструє здатність створювати багатство і є фінансово грамотною людиною?

Приклад. Уяви собі двох людей:

- перша людина отримує високу зарплату, але витрачає всі гроші на задоволення споживчих витрат та розваги і не заощаджує. Через кілька років вона може залишитися з порожніми кишенями;
- друга людина має середній дохід, але вона складає бюджет, інвестує частину грошей і постійно навчається нового. З часом її капітал зростає, і вона стає фінансово незалежною.

Поміркуй! Як застосування інструментів фінансової грамотності вплине на твою раціональну поведінку як фінансово грамотної людини?

Дізнайся більше!

Основні правила фінансової грамотності. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/LehFPfC> або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ у чому суть та призначення фінансів;
- ✓ які є функції фінансів та їх види;
- ✓ хто є суб'єктами фінансових відносин.

Фінанси є головним елементом економічної системи, який включає в себе управління грошовими ресурсами, інвестиціями та кредитами тощо.

Фінанси – це все, що пов'язане з грошима: як ми їх заробляємо, витрачаємо, зберігаємо та примножуємо. Економісти називають фінанси системою відносин з формування, розподілу та використання фінансових ресурсів, тобто грошей, які необхідні для досягнення різних цілей.

Фінанси виконують такі функції:

- ☐ **розподільна.** Через податки держава збирає кошти, щоб фінансувати освіту, охорону здоров'я тощо;
- ☐ **контрольна.** Дозволяє контролювати ефективність використання ресурсів та оцінити фінансовий стан підприємств, організацій та держави;
- ☐ **стимулююча.** Надають домогосподарствам можливість інвестувати, а підприємцям / підприємцям — необхідні ресурси для створення нових бізнесів;
- ☐ **регулююча.** Фінанси допомагають стабілізувати економіку, пом'якшуючи циклічні коливання.

Оскільки все це ти можеш робити з власними грошима, це формує певну систему їх застосування, бо фінанси — не просто гроші, а й інструмент, який допомагає нам перетворити мрії на реальність.

Наші гроші називаються особистими фінансами. Уяви собі, що ти маєш кишенькові кошти та вирішуєш, що частину з них витратиш на морозиво, а частину відкладеш на нову гру. Це і є робота з фінансами. Ти приймаєш рішення, як розподілити власні гроші, тобто управляєш своїми фінансами. Іншими прикладами фінан-

Історична довідка

Фінанси — історична, економічна категорія. Термін «фінанси» (від. лат. *fintarsia* – платіж) виник в Італії у XIII–XV ст. у містах, де були добре розвинені торгівля і грошові розрахунки. В інших країнах фінанси використовувались як поняття, пов'язане із системою грошових відносин між населенням і державою щодо утворення державних грошових фондів. Вважають, що термін «фінанси» в науковий обіг увів французький учений *Жан Боден* у 1577 р.

Дізнайся більше!

Рольова гра
«Фінансовий марафон»
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Je2mZ5Sx>
або QR-кодом.

сових дій можуть бути:

- заробіток, бо ти отримуєш гроші за виконану роботу;
- витрати, коли ти щось купуєш і витрачаєш гроші;
- заощадження, якщо ти відкладаєш частину грошей на майбутнє;
- інвестування при вкладанні грошей у щось, що б могло приносити прибуток у майбутньому;
- кредитування, коли береш гроші в борг і маєш повернути з відсотками.

Окрім особистих фінансів, є ще такі основні види фінансів:

- **міжнародні фінанси** — це грошові відносини між різними країнами;

- **публічні фінанси** — це гроші, які збираються і витрачаються державою та місцевими органами влади для

задоволення потреб суспільства. Це як сімейний бюджет, тільки набагато більший та складніший. Щоб у місті були дороги, школи, лікарні, парки та інші зручності, потрібні гроші. Ці кошти збираються з податків, які платять усі мешканці / мешканки міста. Потім ці гроші розподіляються на різні потреби міста: на будівництво нових шкіл, ремонт доріг, виплату зарплати вчителям / учителькам і лікарям / лікаркам тощо. Цей процес розподілу і управління грошима і називається публічними фінансами, а школи, дороги, лікарні — це **суспільні блага**, бо вони задовольняють потреби усіх членів даного суспільства;

- **державні фінанси** — це гроші, які збираються і витрачаються державою для того, щоб забезпечити всім громадянам / громадянкам гідне життя. Держава отримує кошти з податків, мита та доходів від державної власності. Ці кошти витрачаються на пенсії, допомоги по безробіттю, медичне обслуговування, армію, школи, лікарні та інші витрати, щоб був добробут та безпека в державі;

- **корпоративні фінанси** — це про те, як компанія заробляє, витрачає та управляє своїми грошима, тобто це гроші, які використовуються для оплати зарплат працівникам / працівницям, купівлі обладнання, оренди тощо.

Розуміння поняття «фінанси» та що з ними відбувається у світі економіки, тобто звідки беруться гроші, як вони працюють і які є можливості для їхнього збільшення, дає можливість ставитися до них більш свідомо та більш ефективно використовувати їх для опанування фінансової незалежності.

Запитання для обговорення:

- Що таке фінанси?
- Які основні функції фінансів існують? Перелічи їх.

Поміркуй! Чому туризм та придбання товарів онлайн з іншої країни — це приклад міжнародних фінансових операцій? Чи можеш навести інші приклади міжнародних фінансових операцій?

Пригадай! Які блага ти знаєш? Що таке споживче благо, матеріальне благо та духовне благо? Яку фінансову підтримку держава надає домогосподарствам?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке раціональна поведінка;
- ✓ які є правила раціональної фінансової поведінки;
- ✓ які ознаки фінансово грамотної людини.

Фінансова грамотність і раціональна поведінка — важливі складові для досягнення фінансової незалежності.

Раціональна фінансова поведінка — це спосіб, яким людина взаємодіє зі своїми фінансами, ухвалює рішення щодо витрат, заощаджень, інвестицій та управління доходами.

Основні правила раціональної фінансової поведінки:

- власноруч написаний особистий фінансовий план та правильно визначені фінансові цілі допоможуть рухатися до поставленої мети і досягнення фінансової стійкості;
- контроль за витратами;
- формування заощадження та управління інвестиціями.

Фінансово грамотній людині притаманні такі якості:

- розуміння власних щомісячних витрат (вміння чітко рахувати кількість необхідних коштів);
- вміння оцінити власні можливості та спланувати великі витрати (придбання автомобіля, квартири);
- встановлення зрозумілих фінансових цілей на довгі періоди (рік, кілька років);
- розуміння основ заощадження та інвестування;
- вміння втриматися від незапланованих придбань;
- відмова від боргів і кредитів;
- вміння бачити ризики інвестування в інструменті із занадто високим рівнем прибутковості.

Цікаво знати

Бажання людей користуватися фінансовими послугами залежить від трьох основних чинників:

- 1) здатності зрозуміти фінансові продукти;
- 2) впевненості у збереженні своїх грошей;
- 3) впевненості у швидкому поверненні своїх грошей через справедливе рішення суду.

Пригадай!

Що таке фінансова незалежність?

Поміркуй!

Яким ти уявляєш своє фінансове життя в майбутньому?

Візуалізуй свої прагнення.

Основні ознаки фінансово грамотної людини (рис. 2.1) включають не лише знання фінансових термінів, але й уміння ефективно управляти своїми фінансами. Це передбачає розуміння основних економічних принципів, здатність планувати бюджет, інвестувати, уникати надмірних боргів і заощаджувати на майбутнє.

Рис. 2.1. Ознаки фінансово грамотної людини

Отже, фінансова грамотність допомагає людині приймати обґрунтовані рішення щодо своїх фінансів, забезпечуючи стабільність і безпеку в особистому фінансовому житті.

Запитання для обговорення:

- Як ти дотримуєшся правил фінансової поведінки в класі?
- Яку роль відіграють фінанси у твоєму житті?

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання <https://learningapps.org/display?v=p6p7mu27n24>.

Підсумок теми

Фінансова грамотність важлива для кожної людини, оскільки допомагає зберігати фінансову стабільність, уникати боргів та ризиків і планувати майбутнє.

Знання та навички із фінансової грамотності сприяють ефективному управлінню особистими фінансами, умінню ставити цілі й досягати фінансової незалежності та благополуччя.

Фінансово грамотна людина розуміє базові економічні поняття, вміє рахувати гроші, планувати бюджет та керувати грошовими потоками. Завдяки цьому може грамотно розпоряджатися фінансами, накопичувати і вигідно інвестувати їх.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести. <https://learningapps.org/display?v=pjhu51amc24>

Гроші як універсальний показник результатів фінансової поведінки та рівня добробуту

Тема 2

§ 24. Гроші, їх функції та види. Еволюція грошей

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке гроші;
- ✓ про функції та види грошей;
- ✓ про еволюцію грошей.

Гроші відіграють важливу роль у функціонуванні економіки та є категорією товарного господарства.

Гроші — це специфічний товар, який виконує роль загального еквівалента, завдяки їм виражається вартість усіх інших товарів, і вони виступають універсальним платіжним засобом.

Гроші є основою економічної системи і виконують кілька важливих функцій. Функції грошей показані на рис. 2.2.

Поміркуй!

Яка роль грошей у твоєму житті?

Рис. 2.2. Функції грошей

Гроші — це історична категорія. Вони існують так давно, як і сама цивілізація. Протягом століть постійно змінювалися форма і зміст грошей, і сучасний їх стан не є завершальною фазою.

На сучасному етапі розрізняють два види грошей: готівкові та безготівкові (рис. 2.3.).

Готівкові гроші — це фізичні грошові знаки, які ми можемо тримати в руках: монети та банкноти. Вони є найдавнішою і найпоширенішою формою оплати.

Безготівкові гроші — це грошові кошти, які існують у формі записів на банківських рахунках. На відміну від готівки, вони не мають фізичного втілення. Вони більш зручні, безпечні, транзакції відбуваються швидко, система дозволяє здійснювати контроль за фінансовими операціями та розвиток технологій відкриває нові можливості, тому безготівкові гроші широко використовуються і в домогосподарстві, і в ринковій економіці. Інструменти для користування безготівковими грошима відображені на рис. 2.4.

Рис. 2.3. Види грошей

Рис. 2.4. Інструменти для користування безготівковими грошима

Обговори з батьками!

Юань (японська єна) сьогодні є найстабільнішими грошима у світі! Фунт стерлінгів, грошова одиниця Великої Британії, — це одна з найстаріших валют світу, яка має свою історію та престиж. Однак після Другої світової війни вона втратила частину свого впливу на світовій арені. Сьогодні фунт стерлінгів є важливою валютою, але його роль не така домінуюча, як у долара США. За цим покликанням або QR-кодом дізнайтесь більше про грошові знаки різних країн <https://cutt.ly/VeNwv5tS>

Основні етапи еволюції грошей

Бартер. Початковим способом обміну був бартер, коли один товар обмінювався на інший без використання грошей. *Наприклад*, одна людина могла обміняти свої злакові на інші товари, що їй потрібні.

Товарні гроші. З часом певні товари, які були цінні для багатьох людей, почали використовуватися як форма грошей. *Наприклад*, худоба, золото, срібло, сіль, хутро тощо.

Металеві гроші. У VII–VI століттях до н. е. різні цивілізації почали виготовляти металеві гроші як офіційні засоби обміну. Металеві гроші спочатку з’явилися як шматки металу різної форми та ваги, а з часом вони трансформувались у форму монет.

Паперові гроші та банкноти. У Середньовіччі уряди та фінансові установи (наприклад, банки) почали видавати паперові гроші і банкноти, які підтверджували право власності на зберігання певної кількості металевих грошей (зазвичай золота чи срібла).

Фіатні гроші. Сучасні гроші здебільшого є фіатними, що означає, що їх вартість підтримується законом і визнанням уряду. Вони не підкріплені фізичними товарними резервами, такими як золото або срібло, але мають вартість як засіб обміну та платежу в економіці.

Таємницю грошей розгадав *Ірвінг Фішер*, американський економіст. На початку XX ст. він світові став відомим завдяки своєму рівнянню. Це рівняння $M \times V = P \times Q$ описує взаємозв’язок між кількістю грошей в обігу (M), швидкістю їх обігу (V), рівнем цін (P) та обсягом виробництва (Q) і дає розуміння того, як працює економіка і що може бути важливим для прийняття фінансових рішень кожною людиною.

Рівняння Фішера ($M \times V = P \times Q$) не є складним. Для восьмикласника / восьмикласниці достатньо зрозуміти основні ідеї, які лежать в його основі це:

- M — це кількість грошей, які є в обігу в країні, тобто всі готів-

Поміркуй!

Від чого залежить необхідна в обігу кількість грошей?

Дізнайся більше!

Грошові знаки на території сучасної України. Грошовий обіг на території сучасної України був досить складним і різноманітним. Грошові одиниці змінювали одна одну. Перші срібні монети, які карбувалися на Русі, називали київськими гривнями. Вони були основною грошовою одиницею Русі-України. Потім з’явилися срібники та златники. Ці золоті та срібні монети карбувалися князями. На них зазвичай зображався князь з усіма регаліями, а на звороті — княжий герб — тризуб.

Через активну торгівлю та політичні зв’язки на території України оберталося також монети інших держав, таких як Польща, Литва, Османська імперія та ін.

Після утворення Російської імперії на території України почав активно обертатися російський рубль.

З 1922 до 1991 року Україна була частиною СРСР, тому офіційною грошовою одиницею був радянський карбованець.

Після розпаду СРСР у 1991 році Україна ввела власну грошову одиницю — купоно-карбованець, який згодом був замінений на гривню в 1996 році.

Більш детально можна дізнатися про історію української гривні на сайті НБУ за покликанням <https://cutt.ly/QeNwb7gW> або QR-кодом, а про сучасну гривню — за покликанням <https://cutt.ly/neNwnA7W> або QR-кодом.

кові гроші та гроші на банківських рахунках;

- V — це швидкість, з якою ці гроші «працюють». Наприклад, якщо ти отримав / отримала кишенькові гроші і відразу витратив / витратила їх на іграшку, то швидкість обігу цих грошей була високою;

- P — це середній рівень цін на товари та послуги;

- Q — це загальна кількість товарів і послуг, які виробляються в країні.

Ця формула показує: якщо в обігу з'являється більше грошей (M збільшується), а кількість товарів і послуг (Q) залишається такою ж, то ціни (P) почнуть зростати. Це явище називається **інфляцією**.

Аналізуючи подібну ситуацію та розуміючи, що наближається або зростає інфляція, фінансово грамотна людина буде скорочувати свої витрати, інвестувати в нерухомість, золото чи інші активи, які зберігають свою вартість в умовах інфляції.

Поміркуй! Що буде, коли більшість людей будуть тримати гроші в себе вдома, «під матрацом»?

Що зменшиться: кількість грошей (M) чи швидкість обігу (V)? Поясни, застосовуючи рівняння Фішера, до чого це призведе.

Запитання для обговорення:

- Що означає для тебе поняття «гроші»?
- Які функції та види грошей ти знаєш?

Перевір себе!

Перейди

за покликанням

<https://learningapps.org/display?v=p9pcbk71k24>

або QR-кодом і виконай завдання.

Дізнайся більше!

«Китайські гроші».

Мова не йде про гроші з Китаю, мова йде про загальну назву для всіх паперових грошей, банкнот. Справа в тому, що паперові гроші з'явилися понад тисячу років тому в Китаї. Приблизно в XI столітті.

Китай був одною із найрозвинутіших країн світу в той час. Активна торгівля вимагала зручнішого засобу обміну, ніж громіздкі монети. Люди довіряли своїй державі, і це дозволило ввести в обіг паперові гроші, підкріплені лише довірою до емітента, тобто влади, яка друкувала їх.

Емітент — це той, хто випускає щось нове. У випадку з грошима емітент — це той, хто має право друкувати або створювати гроші. В Україні єдиним емітентом грошей є Національний банк України. Це означає, що тільки він має право випускати гривні — нашу національну валюту. Паперові гроші були легшими та зручнішими у використанні, ніж громіздкі монети, і вони легко друкувалися. Спочатку паперові гроші були, по суті, розписками, які можна було обміняти на золото або срібло. Згодом вони стали самостійним засобом платежу.

А в Європі довгий час мала місце недовіра до державної влади, і це ускладнювало введення паперових грошей. Лише в XVII столітті Швеція стала першою європейською країною, яка ввела в обіг паперові гроші. Потім вони з'явилися в колоніях Північної Америки.

Отже, наступного разу, коли будеш розраховуватися паперовими купюрами, згадай, що ця ідея народилася в Китаї понад тисячу років тому.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке валюта;
- ✓ від чого залежить вартість валюти та що таке валютний курс;
- ✓ для чого фінансово грамотній людині знати про валюти інших країн.

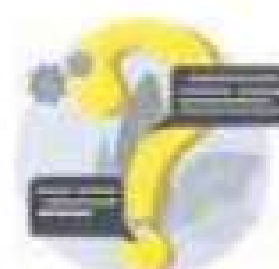
Валюта — це грошова одиниця, яка використовується в певній країні або регіоні. Це можуть бути монети, банкноти або навіть електронні записи на банківському рахунку.

Кожна країна має свою валюту, бо кожна країна має свою історію, а валюта часто відображає історію країни. Також валюта допомагає країні контролювати свою економіку.

Фінансово грамотній людині важливо знати про валюти інших країн, оскільки, коли ти їдеш за кордон, тобі потрібно обміняти свою валюту на місцеву, щоб розрахуватися за покупки чи послуги. Перед поїздкою за кордон завжди варто перевірити актуальний курс обміну та вибрати найвигідніший варіант.

Досить часто люди тримають свої заощадження у валюті інших країн, тому треба слідкувати за змінами валютних курсів. **Валютний курс** — це скільки за грошову одиницю однієї країни можна купити грошових одиниць іншої країни. *Наприклад*, якщо 1 долар США дорівнює 42 гривням, то це і є валютний курс між долларом і гривнею.

Вартість валюти залежить від різних факторів, *наприклад*, від економіки країни: що розвиненіша економіка, то валюта цієї країни стійкіша і міцніша; від політичних подій; від попиту на певну валюту.

Запитання для обговорення:

- Що називається валютою та від чого залежить вартість валюти?
- Що таке валютний курс і для чого його потрібно знати?

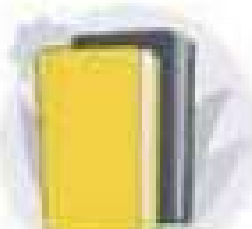
Поміркуй!

Яка найдорожча валюта?

Поміркуй!

Як валюта може відображати історію своєї країни?

Дізнайся більше!

Який вигляд має євро, долар США, єна, злотий та приклади багатьох інших валют різних країн ти можеш побачити за покликанням

<https://cutt.ly/GeNwQcqC> або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Із рейтингу 10 найдорожчих валют. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/eeh2GkST> або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке купівельна спроможність та споживчий кошик;
- ✓ про інфляцію і дефляцію;
- ✓ який вплив інфляції та дефляції на добробут домогосподарств.

Купівельна спроможність означає, скільки товарів і послуг може купити споживач / споживачка за свої доходи. Вона визначається рівнем доходу людини і загальним рівнем цін на товари і послуги в економіці. Якщо купівельна спроможність зростає, споживачі / споживачки можуть купувати більше товарів і послуг, що сприяє економічному зростанню. Зниження купівельної спроможності може вказувати на економічні проблеми або зростання цін, що перевищує зростання доходів.

Купівельна спроможність тісно пов'язана зі споживчим кошиком. **Споживчий кошик** – це набір товарів та послуг, які людина споживає протягом певного періоду часу. Він дозволяє аналізувати зміни у структурі споживання, тенденції інфляції, виявляти найбільш вразливі категорії населення та приймати рішення щодо підтримки їх купівельної спроможності. Розмір споживчого кошика визначається з урахуванням купівельної спроможності населення.

Якщо купівельна спроможність низька, то споживчий кошик буде включати лише найнеобхідніші товари та послуги, такі як продукти харчування, одяг, житло та медичні послуги.

Якщо ж купівельна спроможність висока, то споживчий кошик може включати більш широкий спектр товарів та послуг, таких як побутова техніка, автомобілі, туристичні поїздки та розваги.

Важливо зазначити, що споживчий кошик є динамічним поняттям, який може змінюватися з часом залежно від зміни рівня доходів населення, цін на товари та послуги, а також від зміни потреб та уподобань споживачів.

Інфляція — це зростання загального рівня цін на товари і послуги в економіці протягом певного періоду часу. Вона зменшує купівельну спроможність грошей, оскільки за ті самі гроші можна придбати менше товарів.

Види інфляції. За темпами зростання інфляція може бути повзуча, галопуюча та гіперінфляція.

Цікаво знати!

Дані про споживчу інфляцію в Україні щомісяця оприлюднює

Державна служба статистики.

 Повзуча інфляція — це найменш шкідливий вид інфляції, коли ціни зростають повільно і плавно, зазвичай на рівні 2–3% за рік, і це вважається нормальним економічним процесом.

 Галопуюча інфляція — це швидке зростання цін. Зазвичай на рівні 10–50% за рік. Економіка при цьому стає нестабільною.

 Гіперінфляція — це екстремальний вид інфляції, коли ціни зростають з неймовірною швидкістю, іноді на сотні і навіть тисячі відсотків на рік. Гроші втрачають свою цінність практично повністю.

Дефляція — це зменшення загального рівня цін в економіці. Вона може виникнути з різних причин, таких як зменшення попиту на товари і послуги, технологічні зрушення або кризові ситуації. Дефляція може мати як позитивні, так і негативні наслідки для економіки.

Позитивний бік дефляції — зростання купівельної спроможності грошей, оскільки ціни падають і споживачі можуть купувати більше, а негативний — загальмування виробництва та зростання безробіття.

Купівельна спроможність однієї й тієї ж валюти може істотно варіювати в різних країнах. Це пояснюється різними факторами. Ми зупинимось на одному: вартість життя. В одних країнах товари та послуги можуть бути значно дорожчими, ніж в інших. Це пов'язано з рівнем розвитку економіки, податками, вартістю землі, праці та іншими факторами. *Наприклад*, за 100 доларів США в Норвегії ти зможеш купити менше товарів, ніж за 100 доларів США в Україні, оскільки рівень життя в Норвегії значно вищий.

Отже, купівельна спроможність, інфляція та дефляція — це ключові економічні поняття, що відображають зміни вартості грошей та їх вплив на життя людей. Вони важливі для прийняття обґрунтованих фінансових рішень.

Запитання для обговорення:

- Чому купівельна спроможність однієї і тієї ж валюти може бути різною в різних країнах?
- У чому різниця між інфляцією та дефляцією?

Дізнайся більше!

Як використовувати інформацію про інфляцію для фінансового планування?
<https://cutt.ly/WeNwELVi>
або їх можна знайти на сайті Міністерства фінансів України <https://cutt.ly/UeNwEdtR>

Цікаво знати

В Україні питання інфляції та дефляції досліджували різні економісти, науковці. Серед них:

– *Людмила Боброва* — доктор економічних наук, професор, яка досліджує макроекономічні процеси, зокрема інфляцію та дефляцію, а також публікує роботи щодо їхнього впливу на економіку України;

– *Наталія Шаповал* — економістка, яка займається питаннями макроекономіки, в тому числі інфляції та дефляції. Її роботи спрямовані на аналіз впливу цих явищ на національну економіку України).

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке емісія грошових коштів і хто її здійснює;
- ✓ про захист грошових одиниць та фальшивомонетництво;
- ✓ для чого країні потрібна своя національна валюта.

Більшість країн мають свої **національні валюти**. Це не просто історична традиція, а результат комплексу економічних та політичних факторів, оскільки власна валюта дає країні економічну самостійність, є одним із символів державної незалежності та суверенітету, стимулює внутрішнє виробництво та захищає національний ринок.

Процес випуску в обіг нових грошових знаків або коштів на рахунках у банках називається **емісією**. Цю функцію виконує центральний банк країни. Він друкує нові банкноти та монети тоді, коли економіка розвивається, бо потрібна більша кількість грошей для фінансування новостворених підприємств, товарів і послуг. Також, коли банкноти зношуються і їх потрібно замінити. Нові банкноти і монети потрапляють в обіг через комерційні банки. Здійснюючи емісію грошей, центральний банк намагається забезпечити таку кількість грошей у країні, яка необхідна для підтримки економічної активності та сприяє стабільності цін. В Україні центральним банком є Національний банк України (НБУ).

Обсяг емісії грошей розраховується на підставі прогнозних показників розвитку економіки: обсягу валового внутрішнього продукту, інфляції, параметрів бюджету, доходів населення тощо.

Емісія грошей, зазвичай, здійснюється в безготівковій формі шляхом зарахування відповідної суми коштів на кореспондентські рахунки банків у центральному банку. Коли ж гроші вилучаються з обігу, то відповідна сума, навпаки, списується із цих рахунків.

Дізнайся більше!

Як виготовляють українські банкноти і монети?
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/deNwTxBG>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Елементи захисту банкнот: як захистити свій гаманець від підробок?
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/beNwYiCD>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Переглянь фільм.
«Як перевірити справжність 200-гривневої банкноти?»
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/keNwUBwr>
або QR-кодом.

Кожна країна оберігає свою валюту, тобто захищає її від підробки.

Виготовляють монети і банкноти з використанням спеціальних матеріалів і технологій, таких як водяні знаки, металеві нитки тощо. Крім того, на банкноти і монети додають унікальні ознаки, які є важливими елементами відповідності.

Захист грошових одиниць означає вживання заходів для запобігання підробки і забезпечення їх безпеки. *Наприклад*, сучасні українські банкноти мають понад 20 елементів захисту.

Дізнайся більше!

1. Папір банкноти має бежевий відтінок, який є основним.
2. Банкнота має водяні знаки, їх видно, якщо піднести банкноту до світла. Великий водяний знак повторює зображений на банкноті портрет, маленький у вигляді символа гривні.
3. Справжня банкнота рельєфна, а підроблена гладка. Рельєфний друк відчувається на дотик, люди з вадами зору можуть пальцями визначити номінал купюри.
4. Захисне приховане зображення номіналу з цифрами 500 видно лише під певним кутом до джерела світла.
5. Захисна полімерна стрічка повністю занурена в папір. На ній розміщені написи «500 грн», тризуб та підкреслені цифри 500. Також у стрічку вбудований спеціальний код для перевірки грошей детектором.
6. Оптично-змінна фарба, якою надруковане зображення ромба. Фігура змінює колір (під різними кутами освітлення) від фіолетового до оливкового.
7. Одноциклічний багатофарбовий друк, який утворює зображення з різкими межами кольорів без розривів графічних елементів.

На банкноті є й інші елементи захисту, які можна розгледіти візуально лише через збільшувальне скло або за допомогою спеціального обладнання. До них належать позитив та негатив зображення мікротекстів, елементи, які розпізнаються детекторами — магнітним, ультрафіолетовим, інфрачервоним і детектором машин для сортування грошей.

Люди завжди шукали способи збагатитися легким шляхом і підроблення грошей, тобто фальшивомонетництво, завжди було привабливою ідеєю. **Фальшивомонетництво** — це злочин, який суворо карається в кожній країні. Та історія знає випадки, коли не лише окремі люди, а й ціла країна займалася фальшивомонетництвом. Операція «Бернгард» — одна з найбільших операцій з підроблення грошей в історії. Під час Другої світової війни нацисти друкували велику кількість фальшивих

фунтів стерлінгів і доларів США, щоб підірвати економіку союзників.

Є наука, що вивчає історію монет та інших грошових знаків. Це — **нумізматика**. Кожна монета — це своєрідний історичний документ. На ній можна побачити зображення правителів, символи держав, написи, що відтворюють важливі події або цінності суспільства минулих часів.

Наприклад, монети Київської Русі розповідають про перших князів, їхні досягнення. Монети часів козацтва свідчать про боротьбу за незалежність та національну ідентичність. Сучасні монети відображають символіку незалежної України та її прагнення до розвитку.

Для фінансово грамотної людини нумізматика може бути цікавою не лише як хобі, але й як інвестиція. Деякі монети та банкноти з часом можуть значно зрости в ціні, особливо, якщо вони мають історичну або колекційну цінність.

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «емісія»?
- Які ти знаєш номінали банкнот в Україні?

Підсумок теми

Гроші є універсальним показником результатів фінансової поведінки та рівня добробуту, але важливо розуміти, що це лише один із аспектів.

Купівельна спроможність визначається кількістю товарів і послуг, які можна придбати за певну суму грошей. Зміни купівельної спроможності безпосередньо впливають на рівень добробуту домогосподарств.

Інфляція — це падіння купівельної спроможності, тобто зменшення кількості товарів та послуг, які можна придбати за ту саму суму грошей. Інфляція знижує реальні доходи і заощадження населення.

Дефляція — це зростання купівельної спроможності, тобто збільшення кількості товарів та послуг, які можна придбати за певну кількість грошей. Хоча дефляція може виглядати привабливою, вона може мати серйозні негативні наслідки для економіки: економічний спад, зростання безробіття та фінансову нестабільність домогосподарств.

Перевір себе!

Перейди за покликанням та виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=ppj57nfvk24>

Обговори з батьками.

Виконай завдання разом із батьками, дідусем чи бабусею «Захист грошей». Перерахуй основні елементи захисту гривневої банкноти, які можна побачити неозброєним оком. Розглянь банкноту під різними кутами та на світло. Які додаткові елементи захисту стали помітними (наприклад, елементи, що змінюють колір, голограм). Зроби висновки.

Тема 3

§ 28.

Фінансові системи та фінансові послуги

Банк та види банківських послуг. Банківська система України

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке банк та які послуги він надає;
- ✓ про банківську систему України;
- ✓ для чого потрібна банківська картка і як з нею поводитись.

Банк — це фінансова установа, яка залучає грошові кошти від різних людей і організацій, зберігає їх, інвестує з метою отримання доходу та видає кредити тим, кому вони потрібні.

Іншими словами, банк — це як великий і надійний сейф для грошей. Зберігати гроші в банку набагато безпечніше, ніж тримати їх удома «під матрацом». Якщо потрібно купити щось дороге, а грошей не вистачає, ти можеш взяти кредит у банку. За допомогою банку ти можеш легко переказувати гроші своїм друзям, родичам або оплачувати покупки в інтернет-магазинах. Банки також пропонують багато інших корисних послуг, *наприклад*, обмін валюти, оренду сейфа та інвестиції.

Коли ти віддаєш свої гроші в банк, то відкриваєш банківський рахунок та отримуєш банківську картку.

Банківський рахунок — це як особиста скринька в банку, де зберігаються наші гроші. Також це інструмент для здійснення різноманітних фінансових операцій. Банківський рахунок дає можливість безпечного зберігання грошей, здійснення розрахунків онлайн, переказу та зняття готівки в будь-яку пору доби, а також відстеження витрат та доходів.

Коли клієнт банку відкрив рахунок у банку, йому видається банківська картка. **Банківська картка** — це пластикова картка, яка дозволяє зберігати та використовувати гроші, що знаходяться на твоєму банківському рахунку. Зазвичай, картку можна отримати з 14 років, але деякі банки пропонують дитячі картки і для молодшого віку.

Історична довідка
Історія центрального банку України.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/veNwOr1F>
або QR-кодом

Історична довідка
Термін «банк» походить від італійського «banco» й означає «конторка», «лава», «стіл», де обмінювали гроші.

На картці вказані номер картки (16 цифр), термін дії, логотип банку та платіжної системи (Visa, Mastercard тощо), CVV-код (код безпеки на звороті картки). Картка призначена для оплати товарів та послуг в магазинах та онлайн, зняття готівки в банкоматах, переказу коштів іншим людям, отримання заробітної плати, пенсій, стипендій тощо.

Якщо ти розраховуєшся картою у магазині, то необхідно вставити її у термінал або прикласти, якщо є функція, до безконтактної оплати та ввести PIN-код, якщо потрібно. Для зняття готівки картку потрібно вставити в карткоприймач у банкоматі, ввести PIN-код та вибрати потрібну суму. Для оплати онлайн необхідно ввести дані картки на сайті продавця.

Щоб не потрапити на гачок до шахраїв не потрібно нікому повідомляти свій PIN-код та CVV-код, не переказувати гроші на підозрілі рахунки, перевіряти сайти перед введенням даних картки, встановити ліміти на операції з картою, регулярно перевіряти виписку за рахунком, у разі підозрілих операцій, негайно звернутися до банку.

Картку потрібно зберігати в безпечному місці, записати номер картки та телефон банку, у разі втрати картки, негайно заблокувати її, звернувшись до банку.

Картки можуть бути дебетові та кредитні. **Дебетова картка** — це твій електронний гаманець. Вона пов'язана з твоїм банківським рахунком. Коли розраховуєшся дебетовою картою, кошти миттєво списуються з твого рахунка. Тобто, ти можеш витратити лише ті гроші, які є на твоєму рахунку.

Кредитна картка — це своєрідний кредитний ліміт, який банк надає тобі. Коли ти платиш кредитною картою, фактично ти позичаєш гроші в банку. Ці гроші потрібно повернути. Якийсь період, який встановлює банк, ти можеш користуватись його коштами безкоштовно. Але за користування коштами понад встановлений термін ти мусиш заплатити відсотки.

Безготівкові рахунки стали невід'ємною частиною нашого життя.

Дізнайся більше!

Про еволюцію банківської системи. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/feh2J166> або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Банки: походження та функції. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/ReNwACX2> або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Банки. Банківська діяльність. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/5eNwD2M8> або QR-кодом.

Поміркуй!

Що відбудеться в країні, якщо люди будуть тримати гроші «під матрацом», а не в банках? Аргументуй свою відповідь, застосувавши рівняння Фішера.

Для спрощення, стандартизації та автоматизації таких розрахунків розроблений **Міжбанківський ідентифікаційний код (МФО)**. Він вказується у розрахункових документах і є ідентифікатором банку у системі електронних платежів.

Банківська система України сформувалася в 1991 році і складається із двох рівнів (рис. 2.6). Перший рівень — це центральний банк — Національний банк України (НБУ), другий рівень — комерційні банки.

Національний банк України (НБУ) — центральний державний банк, що проводить єдину державну банківську фінансово-грошову політику, контролює діяльність інших фінансових установ і регулює грошовий обіг у країні.

Він друкує нові гроші, встановлює, скільки їх має бути в обігу, вирішує, під який відсоток банки можуть давати кредити, допомагає підтримувати стабільність економіки, контролюючи інфляцію і дефляцію, та захищає вклади людей, якщо якийсь банк збанкрутує.

Комерційні банки, окрім зберігання коштів на банківських рахунках, депозитів, кредитування, інвестування, страхування, пропонують оренду сейфів для зберігання матеріальних цінностей, документів, злитків дорогоцінних металів, коштовностей, сімейних реліквій тощо.

Види банківських послуг показані на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Види банківських послуг

Тому банк — це фінансовий помічник. Він допомагає зберігати, примножувати і використовувати гроші.

Запитання для обговорення:

- Що таке банк та скільки рівнів має банківська система України?
- У чому різниця між дебетовими та кредитними банківськими картками?

Рис. 2.6. Банківська система України

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фінансові установи та як їх поділяють;
- ✓ які є види фінансових послуг;
- ✓ на що треба звернути увагу при користуванні послугами НФУ.

Відповідно до Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» (покликання <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>), **фінансова установа** — це юридична особа, яка надає одну або кілька фінансових послуг та внесена до державного реєстру.

Фінансова послуга — це будь-яка діяльність, пов'язана з управлінням грошима. Приклади фінансових послуг відображені на рис. 2.7:

Рис. 2.7 Види фінансових послуг

Фінансові установи поділяють на дві великі групи — на банки та небанківські фінансові установи (рис. 2.8).

Небанківська фінансова установа (НФУ) — це юридична особа, яка набула в установленому законодавством порядку право надавати фінансові послуги, державне регулювання щодо яких здійснює Національний банк України.

Рис. 2.8. Фінансові установи

Небанківські фінансові установи відіграють важливу роль у фінансовій системі, надаючи різноманітні послуги, які доповнюють і розширюють функції традиційних комерційних банків. Основні види небанківських фінансових установ:

- ☐ **кредитні спілки.** Це кооперативи, які створені для задоволення фінансових потреб своїх членів. Кредитні спілки надають такі послуги: кредитування, депозити, платежі, перекази коштів;
- ☐ **ломбарди** надають позики під заставу рухомого майна — золота, ювелірних виробів, електроніки тощо;
- ☐ **лізингові компанії.** Лізинг — це довгострокова оренда обладнання, транспортних засобів та інших активів. Лізингові компанії купують необхідне майно і надають його в користування підприємствам за певну плату;
- ☐ **страхові компанії** надають різноманітні види страхування: життя, здоров'я, майна, відповідальності тощо;
- ☐ **інвестиційні фонди** збирають кошти від багатьох інвесторів та інвестують їх у різні активи: акції, облігації, нерухомість тощо;
- ☐ **факторингові компанії.** Факторинг — це купівля дебіторської заборгованості у постачальників з метою отримання ними швидких грошей. Факторинг орієнтований на підприємства. Домогосподарствам факторингові компанії послуги не надають;
- ☐ **мікрофінансові організації (МФО)** надають невеликі кредити фізичним особам і малим підприємствам.

Небанківські фінансові установи вибирають тому, що вони часто пропонують більш швидке оформлення кредитів та інших послуг, процедура отримання послуг може бути менш складною, ніж у банку, а також НФУ часто спеціалізуються на окремих видах послуг, що спрощує їх отримання.

При роботі з НФУ є певні ризики, а саме: вищі відсоткові ставки, дорожчі, ніж у банках, менший захист прав споживачів. З 1 липня 2020 р. Національний банк України взяв на себе функції регулятора небанківських фінансових установ.

Отже, НФУ — це важливі учасники фінансового ринку, які надають широкий спектр послуг, але вимагають уважного вибору та оцінки ризиків.

Пригадай!
Що таке банк?

Дізнайся більше!
Про види
небанківських установ.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Heh2KtZx>
або QR-кодом.

Запитання для обговорення:

- Які небанківські фінансові установи ти знаєш?
- Яку роль відіграють небанківські фінансові установи в Україні?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке інтернет-банкінг;
- ✓ про сучасні фінансові інструменти;
- ✓ основні правила безпечних платежів через інтернет-банкінг.

Сучасні інформаційні технології використовують для здійснення доступу клієнтів до своїх розрахункових рахунків. Ці технології називають інтернет-банкінгом.

Інтернет-банкінг — це один із видів дистанційного банківського обслуговування, завдяки якому доступ до рахунків та операцій за рахунками забезпечується в будь-який час та з будь-якого комп'ютера, який підключений до інтернету, а також який має стандартний браузер.

До основних характеристик дистанційної форми варто віднести зручність, доступність, оперативність, масштабність, різноманітність. Змішана форма поєднує в собі елементи звичайної та дистанційної форм банківського обслуговування.

Інтернет-банкінг та інші сучасні фінансові інструменти відіграють значну роль у досягненні фінансової незалежності (таблиця).

Види та призначення фінансових інструментів.

Фінансові інструменти	Призначення
Інтернет-банкінг	Це дозволяє здійснювати банківські операції онлайн: перекази, оплату рахунків, перевірку стану рахунків тощо. Інтернет-банкінг зручний і дозволяє ефективно керувати фінансами без візитів до банку.
Мобільні додатки банків	Це подібно до інтернет-банкінгу, але доступно через мобільні пристрої. Надають можливість керувати рахунками, здійснювати платежі і перекази грошей, отримувати сповіщення про трансакції тощо.
Електронні платіжні системи	Такі як PayPal, Venmo, Stripe тощо. Дозволяють легко здійснювати онлайн-платежі, перекази грошей і вирішувати фінансові операції між користувачами чи бізнесами.

Фінансові інструменти	Призначення
Інвестиційні платформи	Такі як Robinhood, E*TRADE, Wealthfront тощо. Надають доступ до різних інвестиційних можливостей, таких як акції, облігації, фонди тощо, допомагаючи нарощувати капітал і створювати пенсійні заощадження.
Персональні фінансові управління	Такі як Mint, YNAB (You Need A Budget), Personal Capital тощо. Допомагають керувати бюджетом, відстежувати витрати, планувати заощадження та інвестиції.

Користувач / користувачка дистанційно, не виходячи з дому або перебуваючи десь далеко, може увійти у свій акаунт на сайті банку та:

- отримати інформацію про залишки грошей на рахунку й контролювати рух;
- самостійно блокувати й розблокувати свої платіжні картки;
- переказувати гроші з картки на картку;
- переказувати гроші на рахунки будь-яких фізичних та юридичних осіб;
- оплачувати комунальні послуги (електроенергія, газ, вода, телефон тощо);
- оплачувати постійні послуги (школа, дитячий садок, стоянка автомобіля, охорона, оплата за кредит);
- самостійно формувати квитанції за здійсненими платежами і роздруковувати на власному принтері в зручний спосіб;
- відкривати депозитні рахунки;
- контролювати і здійснювати операції в системі інтернет-банкінгу за допомогою мобільного телефона.

Усі банки мають свій інтернет-банкінг, що спрощує та полегшує клієнтам / клієнткам банків доступ до власних грошових заощаджень. Деякі банки розширюють коло послуг, які клієнт / клієнтка може отримати в інтернет-банку. *Наприклад*, купити квитки на транспорт, концерти; оплатити покупку в інтернет-магазині; замовити довідку про стан рахунків тощо.

Якщо не дотримуватись основних правил безпеки під час користування онлайн-банкінгом, це може призвести до втрати грошових коштів зі свого рахунка.

Дізнайся більше!
 Переглянь відео «Про надання сервісів одного з українських банків через інтернет». Перейди за покликанням <https://cutt.ly/VeWpEC1z> або QR-кодом. Склади перелік електронних послуг, які пропонує банк.

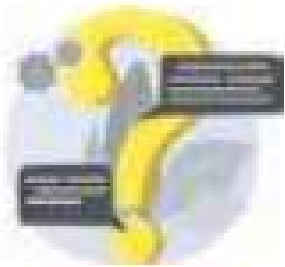

Дізнайся більше!
 Дев'ять правил безпечних інтернет-платежів. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/1eh2KQ9v> або QR-кодом.

Правила безпеки фінансових операцій через інтернет-банкінг:

- контролювання з'єднання із сервером банку (перед адресою інтернет-ресурсу банку має бути https), бо шахраї можуть створювати свої фейкові ресурси;
- систематична перевірка виписок за рахунками задля уникнення шахрайського списання грошових коштів;
- використання ліцензійних антивірусних програм, щоб захистити свої кошти від програм-шпигунів і злому;
- не варто підключатися до свого інтернет-банкінгу, в публічних точках доступу до мережі. Працювати з програмою лише через захищені точки доступу;
- не залишати комп'ютер / смартфон з відкритою сторінкою інтернет-банкінгу;
- раз на місяць пароль для входу в систему необхідно змінювати;
- не давати свій логін і пароль для входу в систему онлайн-банкінгу.

Інтернет-банкінг та інші сучасні інструменти відіграють ключову роль у досягненні фінансової незалежності. Ці технології оснащені надійними системами захисту та все-одно потрібно дотримуватись правил безпеки і тоді вони надають зручні та ефективні способи управління грошима, планування бюджету та інвестування.

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «інтернет-банкінг»?
- Перелічи інші фінансові інструменти, окрім інтернет-банкінгу, які допомагають досягнути фінансову незалежність.

Підсумок теми

Банківська система України є важливим елементом економіки країни, забезпечує необхідні фінансові інструменти для розвитку, підтримки населення та фінансової стабільності.

Небанківські фінансові установи, надають різноманітні послуги, які доповнюють і розширюють функції традиційних комерційних банків.

Фінансові інструменти дозволяють ефективно управляти фінансами, збільшувати дохід і заощаджувати час, що сприяє досягненню фінансової незалежності.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.

<https://learningapps.org/36315084>

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.

<https://learningapps.org/display?v=p5760idia24>

Електронні гроші та безготівкові розрахунки

Тема 4

§ 31.

Електронізація грошової сфери: від готівки до цифрових валют

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке електронізація грошової системи і чому вона виникла;
- ✓ про IBAN та його структуру;
- ✓ для чого фінансово грамотній людині потрібно використовувати IBAN.

Електронізація грошової сфери — це процес поступового переходу від використання готівкових грошей до електронних платежів. Це довгий і складний процес, який почався ще в середині XX століття і продовжується донині. Загалом цей процес можна розділити на такі етапи (рис. 2.9).

Рис. 2.9. Етапи електронізації грошової сфери

Десятиліття після появи інтернету ознаменувалося спробами нової грошової революції.

Електронізація грошового обігу — це вимога сучасної глобалізації

грошових розрахунків, вони мали б стати більш зручними, безпечними та прозорими. Завдяки їй більше людей отримали доступ до фінансових послуг, електронні платежі зробили бізнес-процеси більш ефективними, а банкам не потрібно зберігати великі суми готівки. Окрім того, розвиток електронних платежів стимулює розвиток нових технологій.

З появою електронних безготівкових розрахунків виникла потреба в єдиному, універсальному стандарті. **IBAN** — це відповідь на виклик, який поставила перед фінансовою системою електронізація. IBAN розшифровується як International Bank Account Number, що в перекладі з англійської означає Міжнародний номер банківського рахунка. Це унікальний ідентифікатор, який присвоєний кожному банківському рахунку в країнах, що долучилися до цієї системи. IBAN дозволяє визначити будь-який банківський рахунок у світі, що значно спрощує міжнародні перекази коштів.

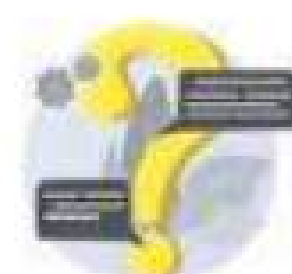
Структура IBAN може дещо відрізнятися залежно від країни, але загалом вона складається з таких елементів:

- код країни — це двозначний символ, який ідентифікує країну, у якій відкритий рахунок. Для України це «UA»;
- контрольний номер — кілька цифр, які використовуються для перевірки правильності введеного номера рахунка;
- код банку — це ідентифікатор банку, у якому відкритий рахунок;
- номер рахунка — власне номер рахунка клієнта банку.

Наприклад, для України IBAN має такий формат: UA + NN + MMMMM + 00000XXXXXXXXXXXXXX, де:

- UA — код країни (Україна);
- NN — контрольний номер;
- MMMMM — код банку (МФО);
- 00000XXXXXXXXXXXXXX — номер рахунка.

IBAN — це єдиний стандарт для всіх країн, що спрощує міжнародні перекази. Банківські системи можуть автоматично обробляти платежі за IBAN. Також зменшується ризик помилок при введенні реквізитів рахунка.

Запитання для обговорення:

- Що таке електронізація грошової сфери, і чому вона виникла?
- Для чого потрібен IBAN і яка його структура?

Дізнайся більше!

Генерація та перевірка українських IBAN-номерів. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/reNwGQcl> або QR-кодом.

Обговори з батьками.

Разом із батьками досліди картковий рахунок в банку України. Розглянь приклад IBAN для України. Опиши структуру IBAN. Поясни кожен елемент IBAN: перша частина — UA (код країни); друга частина — 21 (контрольне число); третя частина — номер рахунку, що складається з 19 цифр. Зроби висновок.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке електронні гроші;
- ✓ які є види електронних грошей та електронних гаманців;
- ✓ хто може бути емітентом електронних грошей;
- ✓ як фінансово грамотна людина користується електронним гаманцем.

Законом України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначено поняття **«електронні гроші»**. Це одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої, приймається як засіб платежу іншими особами.

На відміну від готівки, вони існують у цифровому форматі, тобто їх не можна торкнутись, але вони мають таку ж купівельну спроможність. Операції з ними здійснюються за допомогою комп'ютерів, смартфонів або спеціальних пристроїв для оплати.

Електронні гроші також відомі як е-монеу, е-гроші, електронна готівка, електронні обміни, цифрові гроші, цифрова готівка чи цифрові обміни.

Емісія електронних грошей – це процес створення та введення в обіг нових електронних грошових одиниць. На відміну від готівки, яку випускає центральний банк, електронні гроші можуть випускати як банки, так і небанківські фінансові установи, які отримали відповідну ліцензію.

Західні економісти / економістки схилиються до думки, що в майбутньому паперові гроші — банкноти і чеки — повністю зникнуть, їх замінять електронні міжбанківські трансакції.

Електронні гроші та криптовалюти є цифровими активами, але криптовалюти не є законним платіжним засобом у більшості країн і не підлягають такому ж регулюванню, як електронні гроші. Тому криптовалюти не відносять до електронних грошей!

Електронні гроші пов'язані з національною валютою. Їхня вартість

Пригадай!

Що таке емісія? Як відбувається емісія готівкових грошей? Хто є емітентом банкнот та монет в Україні?

Пам'ятай! Електронні гроші – це не те саме, що криптовалюти.

Дізнайся більше!

Електронні гроші та виконання платіжних операцій з ними: створено новий порядок. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/SeNwGL2y> або QR-кодом.

прив'язана до курсу національної валюти, і користувачі / користувачки можуть обмінювати їх на готівку в будь-який момент.

Використання електронних грошей має свої переваги. Вони показані на рис. 2.10.

Цікаво знати!

З 1 квітня 2023 року в дію вступив Закон України «Про запуск цифрових грошей».

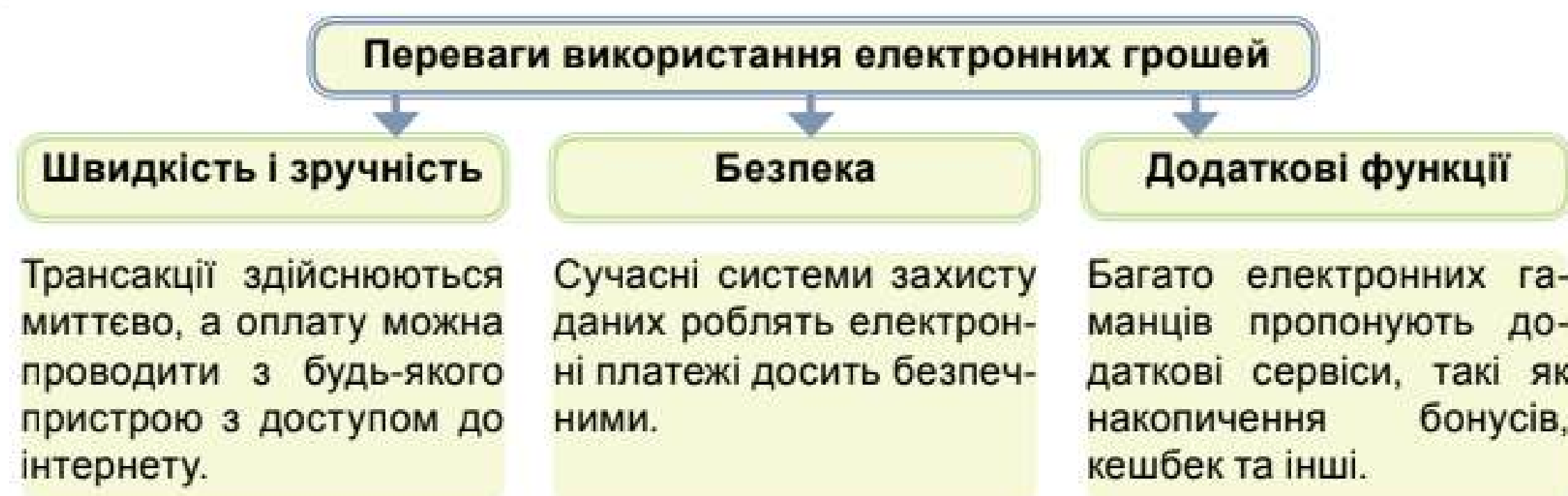

Рис. 2.10. Переваги використання електронних грошей

Електронний гаманець — це програмне забезпечення або онлайн-сервіс, який дозволяє зберігати, переказувати та витратити електронні гроші. Це як звичайний гаманець, тільки в цифровому вигляді.

Електронні гаманці бувають мобільні, апаратні та вебгаманці. **Мобільні гаманці** — це спеціальна програма на смартфоні, **апаратні гаманці** — це спеціальний пристрій, схожий на флешку, а **вебгаманці** — це можливість користуватися власними грошима через браузер, заходячи на створений сайт.

Користуватися електронним гаманцем дуже просто. Спочатку потрібно зареєструватися через мобільний додаток або на сайті. Потім поповнити рахунок, тобто переказати гроші з банківської картки або готівкою через термінал і зробити платіж, а саме: прикласти телефон до терміналу або ввести дані для онлайн-оплати.

Електронні гаманці та електронні гроші — це зручний і сучасний спосіб оплати. Вони допомагають зекономити час і зробити покупки більш безпечними.

Дізнайся більше!

Про види електронних грошей. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/7eh2LKDD> або QR-кодом.

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «електронні гроші»?
- Які ти знаєш електронні гроші? Перелічи їх.

Поміркуй! Наведи приклади використання електронного гаманця.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке платіжна система і як вона працює;
- ✓ які платіжні системи бувають;
- ✓ на що потрібно звернути увагу, щоб вибрати платіжну систему.

Платіжна система — це сукупність правил, стандартів, програмного забезпечення та обладнання, які дозволяють здійснювати безготівкові розрахунки між різними суб'єктами господарювання. Це може бути все: від банківських карток до електронних гаманців і криптовалют.

Щоб зрозуміти, що таке платіжна система, уявімо собі, що гроші — це вода. Раніше, щоб передати комусь гроші, треба було нести їх у банк, а потім цей банк переказував їх іншому банку. Це було як носити відро з водою.

А тепер уяви, що є водопровід. Ти просто відкриваєш кран — і вода тече куди тобі треба. Так працюють сучасні платіжні системи. Тобто, платіжна система — це як великий водопровід для грошей. Замість труб тут використовуються комп'ютери та спеціальні програми. За допомогою цих систем ми можемо швидко і зручно переказувати гроші з одного місця в інше.

Для того, щоб користуватися платіжною системою, потрібно мати рахунок у банку. Це як твоя особиста бочка з водою. Якщо ти хочеш переказати гроші другу, ти відкриваєш свій онлайн-банкінг або використовуєш мобільний додаток. Банк відправляє запит у платіжну систему. Платіжна система знаходить рахунок друга / подруги і переказує туди гроші. Це як вода тече по трубах до потрібного крана.

Приклади платіжних систем зображені на рис. 2.11.

Цікаво знати!

Згідно з офіційною статистикою НБУ за 2022 рік, можна

навести такі обсяги переказів:

- за оплату праці — 12,7 млн доларів;
- приватні — понад 140 млн доларів;
- трансферти — понад 13,1 млн доларів.

Цікаво знати!

Провідна роль у платіжних системах належить Visa

та Mastercard, які дуже схожі між собою, вагома різниця — у валюті: перший сервіс використовує переважно долар, а другий — євро.

Western Union пропонує доступні умови з відсотками від 0,50 до 0,75, що залежать від обсягу суми, яку необхідно надіслати.

Рис. 2.11. Приклади платіжних систем

Сучасні платіжні системи роблять наше життя простішим і зручнішим. Вони дозволяють нам швидко і безпечно здійснювати фінансові операції.

У повсякденному житті домогосподарства стикаються з великою кількістю платіжних систем. Вони використовуються для оплати товарів та послуг, переказу коштів та інших фінансових операцій. Деякі з найпоширеніших наведені в таблиці.

Сучасні платіжні системи.

Платіжні системи	
Карткові системи	
Visa	Одна з найбільших міжнародних платіжних систем, застосовується мільйонами торгових точок у світі.
Mastercard	Конкурент Visa, також широко використовується для безготівкових розрахунків.
American Express	Преміальна система, яка пропонує додаткові послуги та пільги для своїх клієнтів.
Місцеві системи	У багатьох країнах існують свої національні платіжні системи, <i>наприклад</i> UnionPay в Китаї.
Електронні гаманці	
PayPal	Один з найпопулярніших електронних гаманців для онлайн-платежів.
Google Pay	Інтегрований з багатьма сервісами Google, дозволяє здійснювати безконтактні платежі.
Apple Pay	Розроблений для користувачів пристроїв Apple, пропонує високий рівень безпеки.
Місцеві гаманці	У багатьох країнах є свої популярні електронні гаманці, <i>наприклад</i> Alipay у Китаї.

Платіжні системи	
Мобільні платежі	
SMS-банкінг	Дозволяє здійснювати прості платежі за допомогою SMS-повідомлень.
USSD-банкінг	Використовує USSD-команди для доступу до банківських послуг.
QR-коди	Для швидкої оплати товарів і послуг шляхом сканування QR-коду.
Інші системи	
Системи онлайн-банкінгу	Дозволяють здійснювати різноманітні фінансові операції через інтернет.
Криптовалютні гаманці	Використовуються для зберігання та обміну криптовалют.

Вибір платіжної системи залежить від твоїх потреб і переваг. При виборі варто звернути увагу на такі фактори:

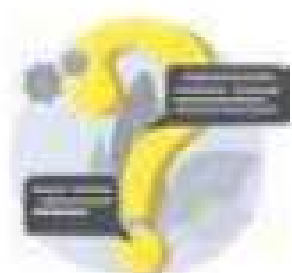
- **вартість послуг.** Порівняй комісії за перекази, зняття готівки та інші операції;
- **безпека.** Обирай системи з високим рівнем захисту від шахрайства;
- **функціональність.** Перевір, які функції пропонує система: можливість оплати онлайн, безконтактні платежі, перекази грошей тощо;
- **географія.** Зверни увагу на те, в яких країнах система найбільш поширена.

Отже, платіжні системи — це невід’ємна частина сучасного світу, яка постійно розвивається та трансформується під впливом технологічних інновацій та змін у споживчих звичках. Від готівкових розрахунків ми плавно переходимо до безконтактних платежів, мобільних додатків та криптовалют.

Сфера платіжних систем є динамічною та постійно розвивається. Нові технології та зміни в поведінці споживачів / споживачок відкривають перед нами нові можливості, але також створюють нові виклики. Для успішного функціонування в цій сфері необхідно постійно вдосконалюватися, адаптуватися до змін та інвестувати в нові технології.

Дізнайся більше!
Перелік системно важливих, соціально важливих та важливих платіжних систем в Україні майже не змінився.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/3eNwHGO8>
або QR-кодом

Запитання для обговорення:

- Що таке платіжна система і на що потрібно звернути увагу, щоб вибрати її?
- Які види платіжних систем ти знаєш? Перелічи їх.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке кібершахрайство;
- ✓ види кібершахрайства;
- ✓ як вберегтися від кібершахраїв та що таке 2FA.

Уяви собі: ти маєш гарний гаманець, повний грошей. І раптом хтось підступний / підступна вирішує його вкрати. Але замість того, щоб відібрати його в тебе силою, він / вона використовує хитрість і обман. Ось що таке кібершахрайство. І замість звичайного гаманця в тебе — банківські картки, електронні гаманці та інші засоби для онлайн-платежів. Це і є кібершахрайство.

Кібершахрайство — це шахрайство, яке передбачає використання комп'ютерів, мобільних телефонів за посередництвом інтернет-мережі.

Нині кібершахрайство набуває все більших масштабів. Злочинці / злочиниці вигадують нові схеми викачування грошей з користувачів / користувачок. Практично повна безкарність, анонімність шахраїв / шахрайок, велика кількість довірливих людей — все це підживлює цей своєрідний «бізнес».

Кібершахрайство інакше називають інтернет-шахрайством, тобто це спроба обманом заволодіти грошима, персональними даними або іншими цінностями через інтернет.

Типові приклади кібершахрайства

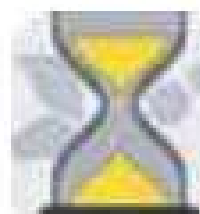
 Повідомлення про блокування картки. Ти отримуєш повідомлення, що твоя картка заблокована і для її розблокування потрібно ввести PIN-код на підозрілому сайті. *Наприклад* таке повідомлення: ваша картка заблокована через активність. Для розблокування натисніть на це посилання і введіть ваш PIN-код.

 Пропозиція виграшу. Ти отримуєш повідомлення про те, що ти виграв приз, але для його отримання потрібно оплатити невелику суму. *Наприклад* таке повідомлення: Вітаємо! Ви виграли великий приз! Для отримання вашого виграшу потрібно сплатити невелику суму (100 грн) для доставки призу. Для оплати натисніть тут.

Дізнайся більше!

Як захистити себе від шахраїв?
Що робити, якщо ви стали жертвою інтернет-шахраїв?
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/4eh2ZgHt>
або QR-кодом

Пригадай!

Які види шахрайства ти знаєш? Для цього повтори параграф 16.

 Прохання про допомогу або інтернет-жебракство. Шахрай видає себе за друга / подругу, родича / родичку або благодійну організацію і просить переказати йому / їй гроші терміново. *Наприклад* таке повідомлення: Вітаємо! Ви стали переможцем у благодійному розіграші і виграли 1000 грн! Щоб отримати виграш, надайте нам свої банківські реквізити або перекажіть 200 грн на підтримку нашої організації. Благодійна допомога дуже важлива!

 DDoS-атаки — атаки, які спрямовані на перевантаження вебсерверів або мереж з метою збою в їх роботі.

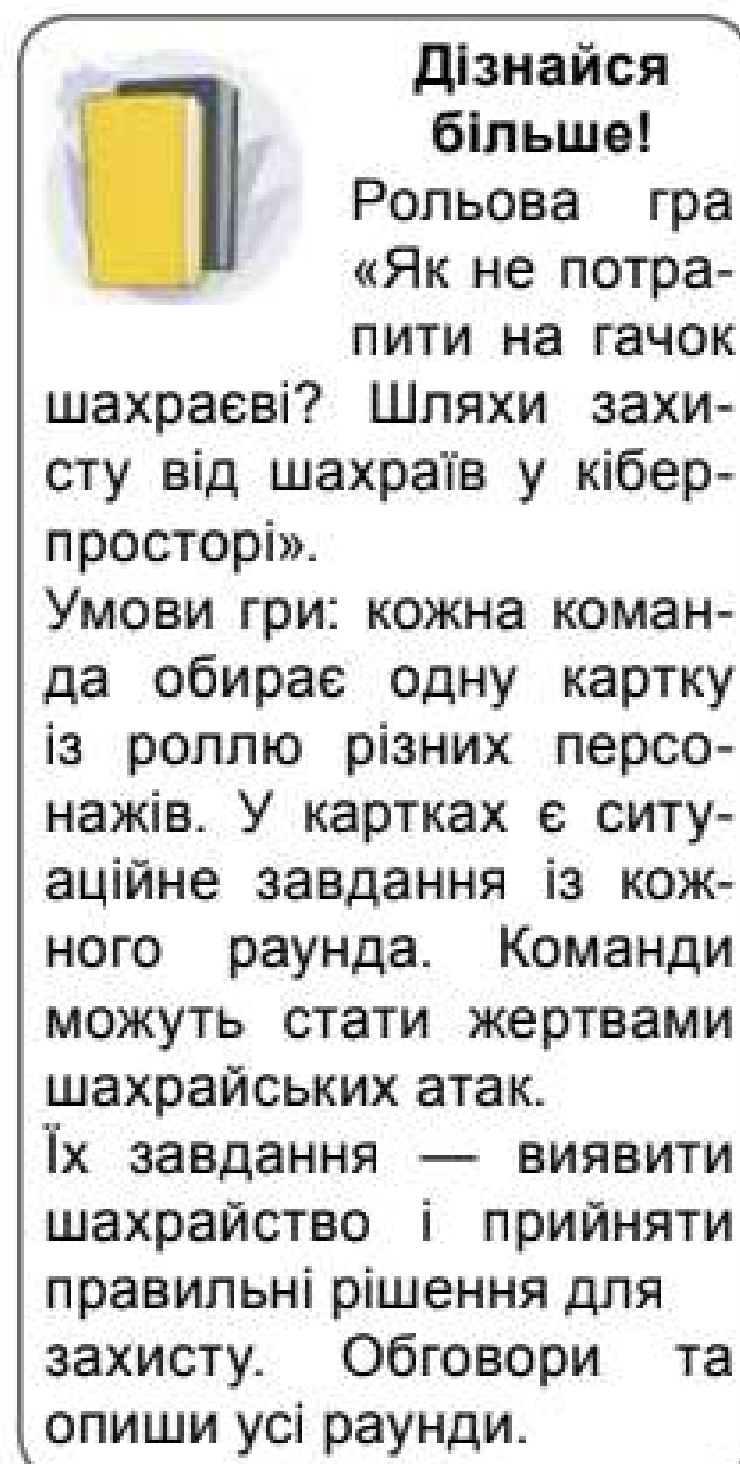
 Віруси. Проблема є розповсюдження комп'ютерних вірусів, особливо небезпечні віруси-шифрувальники. Після зараження вашого гаджета або ПК вірус шифрує ваші файли, і відновити їх після дії вірусу не зможе жоден антивірус.

 Бейтинг — це техніка соціальної інженерії (метод маніпуляції діями людини). Зазвичай шахраї / шахрайки використовують для цього сайти або покликання, пропонуючи отримати будь-яку річ безоплатно (*наприклад*, фільм, книгу, пісню або інший цифровий файл). Хакер може попросити вас створити акаунт або відразу завантажити файл, який автоматично встановлює на комп'ютер шкідливу програму. *Наприклад* таке повідомлення: Привіт! Ми пропонуємо безкоштовно завантажити новий фільм, книгу чи пісню. Все, що тобі потрібно, — це натиснути на це посилання та ввести свої дані для створення акаунту. Не пропусти можливість!

Щоб вберегтися від кібершахраїв, потрібно:

- не повідомляти свої паролі та дані картки незнайомим людям;
- перевіряти адреси сайтів, перш ніж вводити свої дані;
- не відкривати підозрілі листи та не переходити за сумнівними покликаннями;
- встановити на свій пристрій надійний антивірус і регулярно оновлювати його;
- увімкнути двофакторну автентифікацію на всіх своїх облікових записах.

Якщо ти став жертвою кібершахрайства, дій швидко та послідовно. Зроби скріншот повідомлень, сайтів, де відбулася шахрайська діяльність. Зміни паролі на всіх своїх облікових записах, особливо тих, які могли бути

Цікаво знати!

Розслідуванням таких правопорушень займається спеціальний відділ правоохоронних органів — кіберполіція.

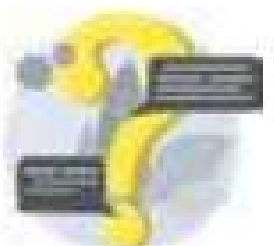
Офіційний сайт національної кіберполіції:

<https://cutt.ly/ceTfx482>, телефон гарячої лінії: 0 800 505 170.

скомпрометовані. Звернися до банку або самостійно заблокуй картку. Повідом банк та поліцію про інцидент.

Пам'ятай: банки ніколи не проситимуть тебе повідомити повні реквізити твоєї картки або PIN-код. Якщо ти отримав підозріле повідомлення, краще зателефонуй у свій банк і уточни інформацію.

Запитання для обговорення:

- Що таке кібершахрайство і як вберегти себе від нього?
- Які види кібершахрайства ти знаєш?

Підсумок теми

Електронні гроші та безготівкові розрахунки стали невід'ємною частиною сучасного життя. Вони пропонують зручність, швидкість та безпеку порівняно з готівкою. Різноманітні платіжні системи, такі як банківські картки, електронні гаманці та мобільні платежі, дозволяють здійснювати трансакції онлайн та офлайн.

Сучасні платіжні системи і розрахунки відображають тенденцію до цифровізації і підвищують рівень доступності, швидкості та безпеки фінансових трансакцій для користувачів у всьому світі.

Однак разом із перевагами з'являються і нові загрози. Кібершахрайство є серйозною загрозою в сучасному цифровому світі та охоплює широкий спектр злочинних дій, які здійснюються через комп'ютерні системи і мережі.

Кібершахраї постійно розробляють нові способи обману, такі як фішинг, вимагання викупу та інші. Вони прагнуть отримати доступ до ваших персональних даних, банківських рахунків та інших цінностей.

Щоб захистити себе від кібершахраїв, необхідно завжди дотримуватися певних простих правил.

Обговори з батьками.

Разом із батьками зроби тематичне дослідження на тему: «Випадки кібершахрайства». Проведи дослідження та запиши, які випадки кібершахрайства трапляються найчастіше.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести. <https://learningapps.org/36332698>

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання. <https://learningapps.org/display?v=pg0atx3mt24>

Розділ III. Ринкові інструменти досягнення фінансового успіху

Тема 1. Заощадження та інвестиції.
Тема 2. Запозичення та кредити.
Тема 3. Ризики та страхування.
Тема 4. Податки та податкова культура.
Тема 5. Екологічна поведінка та споживча культура.

Заощадження та інвестиції

Тема 1

§ 35.

Заощадження та шляхи його формування

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке заощадження;
- ✓ як дохід впливає на заощадження;
- ✓ способи заощадження.

Кожен із нас мріє про дорогий мобільний телефон або ноутбук останньої моделі, швидкий та безпечний автомобіль, красиве і комфортне помешкання. Ці речі коштують немало. Щоб їх отримати, потрібно робити заощадження. Як говорить народна мудрість, багатшими нас роблять не ті гроші, які ми заробили, а ті, які ми зберегли.

Заощадження — це фінансовий інструмент, який допомагає досягти мети. Заощаджувати — означає зберігати кошти, тобто зменшувати витрати або відмовлятися від необов'язкових чи непотрібних видатків. Теж можна відкладати з доходу частину грошей, яку плануєш витратити у майбутньому.

Отримуючи дохід, фінансово грамотна людина буде витрачати його на заздалегідь заплановані товари та послуги, які потрібні для задоволення індивідуальних потреб та забезпечення ефективного функціонування домогосподарства і податки, які необхідно сплачувати регулярно.

Якщо після сплати податку та здійснення споживчих витрат залишається певна сума, вона може бути заощаджена:

$$\text{Заощадження} = \text{дохід} - \text{податки} - \text{споживання}$$

Заощадження роблять з різних причин. Зокрема створюють резервний фонд на випадок непередбачених обставин, *наприклад*, хвороби, пожежі, аварії тощо. Це так звана «подушка безпеки». На великі покупки, *наприклад*, новий смартфон, автомобіль, квартиру, на інвестиції в майбутньому, *наприклад*, навчання, подорожі.

Зростання доходів сприяє зростанню заощаджень. Водночас зменшення доходу позбавляє домогосподарство можливості заощаджувати, навіть більше — змушує витратити свої попередні заощадження та жити

в борг. Тому бідні домогосподарства можуть потрапити в коло хронічної заборгованості.

Фінансово грамотні люди прагнуть підтримувати однаковий рівень споживання упродовж усього свого життя. Для цього вони заощаджують кошти. Це називається **раціональною економічною поведінкою**. Вона притаманна фінансово грамотній людині і стимулює її планувати втрати, відкладати частину з доходу та формувати свою фінансову діяльність так, щоб врівноважити споживання впродовж усього життя.

Заощадження є важливою звичкою, яка допоможе бути фінансово незалежними в майбутньому. Вона вимагає більшої сили характеру, бо спонукає забрати кошти, які так хотілося б потратити на задоволення та розваги.

Є багато способів робити заощадження (табл.). Найбільш економічно обґрунтованим є відкладання 10% від усіх доходів, які ти отримуєш. На 90% доходу так само легко прожити, як і на 100%, а 10%, які заощадиш, несподівано для тебе перетворюються на велику суму за деякий час. Експерти / експертки радять автоматизувати відрахування десятини, тобто доходи заховувати на банківський рахунок, до якого підключити функцію автоматичного перерахування 10% у скарбничку.

Таблиця. Способи заощадження.

Назва способу заощадження	Суть способу
Метод 50–30–20	Метод 50–30–20 — це стратегія економії грошей, яка передбачає, що 50% твоєї зарплати спрямовується на базові потреби, <i>наприклад</i> , купівля чогось необхідного для навчання; 30% — на бажання, на відвідання кінопалацу з друзями і 20% — на заощадження.

Історична довідка

Історично відомим та економічно обґрунтованим є відкладання 10% від одержаного доходу — десятини. Десятинна церква, або Церква Богородиці, була збудована в Києві у X столітті за наказом князя Володимира Святославича. Це був перший кам'яний храм в Київській Русі, який символізував введення християнства на Русі та служив важливим релігійним і політичним центром. Церква розташовувалася на Старокиївській горі і стала основним храмом Київської митрополії. Назва «Десятинна» походить від того, що князь Володимир присвятив частину своїх земельних доходів на будівництво храму — десятину, тобто одну десяту частину доходів. Храм був важливим для розвитку християнства на території Київської Русі, і в ньому часто відбувалися коронації та інші значущі церемонії. Церква була зруйнована в XIII столітті під час монгольського вторгнення. Сьогодні на її місці розташовані залишки фундаментів і частини стін, а також пам'ятники, які нагадують про її велич.

Назва способу заощадження	Суть способу
Програми для кешбеку (кешбек — це повернення частини коштів на рахунок після здійснення купівлі товару або оплати послуги)	Застосуй програму, яка пропонує кешбек за покупки. Тоді на рахунок буде повертатися частина коштів. Деякі програми також пропонують купони або бонуси. Перш ніж робити покупки в інтернеті або піти в магазин, шукай купони, бонуси або промокоди, щоб зекономити.
Відкладай дрібну решту	Відкладай дрібну решту з покупок до скарбнички. Деякі додатки роблять це у цифровому вигляді, округлюючи твої покупки та заощаджуючи різницю. Таким чином можеш заощадити багато грошей, не підозрюючи про це.
Продавай речі, якими не користуєшся	Продай невживаний тобою одяг, предмет побуту, який уже не використовуєш у своєму домогосподарстві, прочитану книгу чи підручники з минулого року. Це принесе додаткові гроші, які можна заощадити або використати для закриття боргів.

Фінансові інструменти збереження та примноження заощаджень

Банківські депозити — відкриття рахунків у банку, на які регулярно відкладаються гроші.

Інвестиції — вкладення грошей в акції, облігації або інші фінансові інструменти з метою отримання прибутку в майбутньому.

Пенсійні фонди — внесення коштів на спеціальні рахунки для забезпечення фінансової стабільності на пенсії.

Особисті заощадження — зберігання грошей удома або в індивідуальному банківському сейфі.

Поведінку фінансово грамотної людини формує дотримання основних правил заощаджень:

- встановлення цілі заощаджень;
- уникання імпульсивних покупок;
- створення бюджету;
- додатковий заробіток;
- відкриття банківського рахунка;
- поглиблення фінансової грамотності.
- відкладання частини доходу;

Отже, заощадження допомагають забезпечити фінансову безпеку та досягти довгострокових фінансових цілей.

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «заощадження»?
- Для чого потрібні заощадження?

Дізнайся більше!
 Про правила заощадження.
 Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/fem4xxuN>
 або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке депозит, його види та призначення;
- ✓ як депозит допоможе захистити та примножити заощадження;
- ✓ про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб.

Одне з правил формування заощаджень інформувало про відкриття банківського рахунка. Якщо маєш у банку відкритий рахунок, то можеш застосувати такий фінансовий інструмент, як депозит.

Депозит — це грошова сума, внесена на зберігання в банк або іншу фінансову установу на певний термін або на умовах повернення на вимогу. Депозити є однією з основних форм заощаджень, що забезпечують надійне зберігання грошей і можливість отримання відсоткового доходу. Депозити використовуються для заощадження грошей, отримання відсотків і забезпечення фінансової стабільності.

Основні види депозитів.

- ☐ **Строковий депозит** — гроші вкладають на визначений термін (наприклад, 3 місяці, 1 рік) із фіксованою відсотковою ставкою. Власник депозиту не може знімати гроші до закінчення терміну без втрати відсотків.
- ☐ **Депозит до запитання** — гроші можуть бути зняті в будь-який момент без попередження банку. Відсоткова ставка на такі депозити зазвичай нижча, ніж на строкові.
- ☐ **Ощадний депозит** — зручний варіант для накопичення коштів, який дозволяє поповнювати рахунок і знімати гроші в будь-який момент. Відсоткова ставка може бути змінною.

Людину, яка кладе гроші на депозит, називають **вкладником** / **вкладницею** або **депонентом**. Депонент (вкладник / вкладниця) передає свої кошти банку або іншій фінансовій установі на тимчасове зберігання з метою отримання відсотків чи збереження капіталу.

Користуючись таким інструментом, як депозит, треба знати деякі важливі терміни, а також пригадати з математики, як розраховують простий та складний відсоток. Це допоможе краще зрозуміти суть депозиту й отримання доходу по ньому.

Тіло депозиту — це сума коштів, яку депонент (вкладник / вкладниця) кладе на депозит та від якої нараховують відсотки, інакше, суму нашого доходу.

Відсоткова ставка — це сума доходу у відсотках, яку пропонує банк за користування коштами. Її вказують, як правило, на рік. Відсотки нараховують на тіло депозиту кожного місяця, якщо такі умови депозиту.

Важливе питання при виборі депозиту — чи депозит є з капіталізацією відсотків, чи ні.

Капіталізація — це додавання нарахованих відсотків до тіла депозиту, або складні відсотки. Якщо депозит без капіталізації відсотків, то сума нарахованих відсотків перераховується банком на поточний рахунок депонента (вкладника / вкладниці). Капіталізація відсотків — це потужний фінансовий інструмент для збільшення капіталу та отримання більшого прибутку.

Пролонгація — це процес продовження строку депозиту після його завершення без укладення нової угоди. Таке продовження може відбуватись автоматично банком на наступний термін, але умови можуть бути змінені. Депонент (вкладник / вкладниця) може відмовитись від пролонгації, тоді гроші в кінці терміну перераховуються на поточний рахунок. Пролонгація може бути корисним інструментом для забезпечення безперервності угоди та уникнення непередбачених ситуацій. Однак, важливо ретельно читати умови угоди, щоб уникнути непорозумінь та мати чітке уявлення про те, як працює процес пролонгації.

Депозити мають свої переваги та недоліки. Розуміння переваг та недоліків допоможе зробити більш обдуманий вибір і правильно оцінити, чи підходить тобі депозит як фінансовий інструмент.

Переваги депозиту:

- збереження коштів;
- отримання доходу;
- фінансова стабільність;
- інвестиції.

Недоліки депозиту:

- низька прибутковість;
- втрата відсотків при достроковому розірванні угоди;
- інфляційний ризик;
- ризик банкрутства банку;
- обмежений доступ до коштів.

Щоб відкрити депозит, потрібно бути повнолітнім / повнолітньою та мати у банку поточний рахунок. Депозит можна відкрити в банку або

Дізнайся більше!

Про розрахунки відсотків депозитних вкладень.
Поради користування калькулятором.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/yem4cTZE>
або QR-кодом

Цікаво знати

Відсотки, отримані за депозитами, є доходами вкладників. Згідно із законодавством України, зі всіх доходів утримуються податки, а саме: податок з доходів фізичних осіб та військовий збір.

Цікаво знати

На банківських сайтах, *наприклад* <https://cutt.ly/seTfvavn>, є можливість скористатися вбудованим калькулятором для розрахунку доходу по депозиту.

у фінансовій установі. Це можна зробити особисто у відділенні банку, через інтернет-банкінг або за телефоном. На вибір можуть бути різні види депозитів з різним строком та умовами.

Пропозиції банків України по депозитах можна переглянути на сайті Міністерства фінансів <https://cutt.ly/XeTfmrAs>. Після вибору кращого для себе заповни в онлайн-банкінгу відповідну аплікацію або підпиши договір депозиту у відділенні банку. Перед підписанням договору фінансово грамотна людина уважно з ним ознайомлюється й обговорює питання депозиту з банківським консультантом / консультанткою.

Отже, депозит — фінансовий інструмент і надійний спосіб збереження коштів та отримання стабільного доходу. Це робить його одним з найпопулярніших банківських продуктів.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) є важливою інституцією, яка забезпечує захист вкладів громадян / громадянок у банках України.

Основна його мета — гарантувати повернення коштів вкладникам / вкладницям у випадку банкрутства або неплатоспроможності банку.

ФГВФО забезпечує повернення вкладів фізичних осіб до певної суми в разі неплатоспроможності банку. Відповідно до законодавства, гарантована сума за вкладами становить до 200 000 гривень на одного вкладника / вкладницю. Але під час воєнного стану передбачено повне відшкодування вкладів фізичних осіб терміном до трьох місяців після його скасування. Через три місяці після припинення чи скасування дії воєнного стану гарантована сума за вкладами становитиме 600 000 грн.

Також ФГВФО здійснює моніторинг та контроль за діяльністю банків для запобігання кризовим ситуаціям. У разі неплатоспроможності банку Фонд здійснює процедуру його ліквідації та повернення коштів вкладникам / вкладницям. Він надає інформацію про свою діяльність та про стан банківської системи, що підвищує фінансову грамотність населення.

Отже, ФГВФО забезпечує захист заощаджень фізичних осіб та сприяє стабільності банківського сектору.

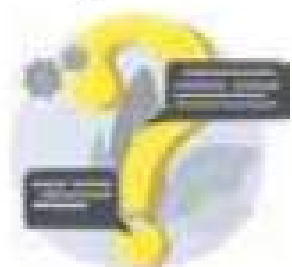
Цікаво знати!

Гарантії Фонду поширюються на депозити, поточні рахунки та інші вклади фізичних осіб у національній та іноземній валютах і не поширюються на депозити, розміщені у банківських металах (наприклад, золото, срібло).

Цікаво знати!

Офіційний вебсайт Фонду:
<https://cutt.ly/heTfv6Oj>
гаряча лінія: 0 800 105 800

Запитання для обговорення:

- Що таке депозит, і які є види депозитів?
- Яка установа захищає вклади громадян у банках?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке інвестиції та які шляхи інвестувань бувають;
- ✓ як інвестувати;
- ✓ як розуміння переваг та недоліків інвестицій вплине на фінансову незалежність.

Бідний витрачає, а багатий інвестує (Роберт Кійосакі).

Інвестиція — це сума коштів, яка заощаджена домогосподарствами та спрямована в різні активи (акції, облігації, нерухомість, бізнес, дорогоцінні метали, іноземну валюту, криптовалюта та інше) або передана на користування іншим підприємствам (фірмам). Вона в майбутньому має принести додатковий дохід інвесторові / інвесторці, який називається пасивним доходом.

Інвестор — особа або організація, яка зробила інвестиції. Набір різних інвестицій, які є у володінні інвестора, називають **інвестиційним портфелем**. Інвестиційний портфель дає можливість розподілу грошей між різними видами інвестицій. Його мета — зниження ризику та збільшення можливостей отримання прибутку.

Як заощадження пов'язані з інвестуванням?

Типову схему трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції представлено на рис. 3.1.

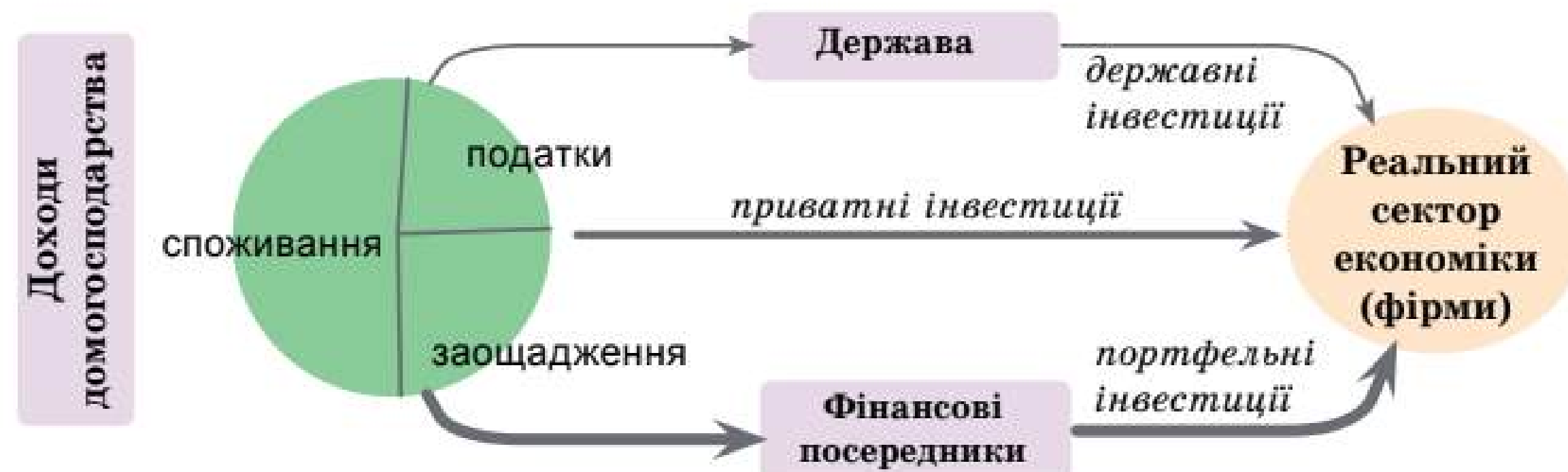

Рис. 3.1. Схема процесу трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиції

На схемі видно, що домогосподарства інвестують свої заощадження через фінансових посередників, а це банки, фондові біржі та інші фінансові організації, або напряму в реальний сектор економіки, а це підприємства, фірми. Держава теж здійснює державні інвестиції, й од-

Дізнайся більше!

Історична довідка про успішних інвесторів.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/jem4STLW> або QR-кодом.

ним з основних джерел таких інвестицій є надходження від сплати податків домогосподарствами.

Види інвестицій подані на рис.3.2:

Рис.3.2. Види інвестицій

Переваги інвестицій:

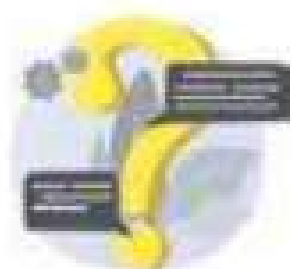
- вищий дохід, особливо в довгостроковій перспективі;
- інвестори можуть диверсифікувати (розподіляти) свої вкладення між різними активами, що знижує загальний ризик втрат;
- захист від інфляції (багато інвестиційних інструментів, таких як акції та нерухомість, можуть зростати в ціні швидше за інфляцію);
- інвестування в економіку даної країни суттєво піднімає її соціально-економічний рівень, тобто покращується життя громадян.

Поради для успішного інвестування:

- інвестувати потрібно регулярно. Навіть невеликі суми, інвестовані регулярно, з часом можуть перетворитися на значний капітал;
- потрібно бути терплячими. Не очікуй миттєвих результатів;
- не потрібно боятися ризикувати. Без ризику немає прибутку, але ризик має бути обґрунтованим;
- якщо ти не впевнений у своїх знаннях, звернися за консультацією до фінансового консультанта / консультантки.

Інвестування — двері до фінансової свободи, а це може змінити твоє фінансове майбутнє.

Слід пам'ятати, що інвестиції пропонують потенційно вищий прибуток, але супроводжуються більшими ризиками, ніж депозити. Вибір між депозитами та інвестиціями залежить від твоєї готовності до ризику, фінансових цілей та рівня знань у сфері фінансів.

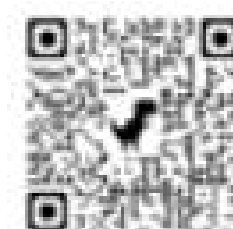
Запитання для обговорення:

- Як заощадження пов'язане з інвестуванням?
- Які переваги інвестування?

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.
<https://learningapps.org/display?v=p42jx6oxj24>

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке фондовий ринок та цінні папери;
- ✓ як називають дохід, який отримують інвестори — власники цінних паперів;
- ✓ хто такі брокери та що таке фондова біржа.

Як було зазначено раніше, ринок — це не лише місце, де збираються покупці / покупчині та продавці / продавчині, *наприклад*, базар.

Фондовий ринок входить у структуру фінансового ринку.

Фінансовий ринок — це ринок, на якому заощадження домогосподарств і тимчасово вільні кошти підприємств продають (передають) тим, хто хоче взяти їх у борг за винагороду; це те місце, про яке говорять, що там працюють гроші, адже вислів «Гроші повинні працювати» знають усі (рис. 3.3).

Пригадай! Що таке ринок і які ринки ти знаєш?

Рис.3.3. Основні сегменти фінансового ринку

Фондовий ринок або **ринок цінних паперів** — це сукупність усіх операцій з цінними паперами, що відбуваються на різних майданчиках; це не конкретне місце, а радше система, яка включає в себе всіх учасників ринку, інструменти торгівлі, регуляторні органи та іншу інфраструктуру.

Емітентами, тобто тими, хто друкує цінні папери, можуть бути держава, підприємства або органи місцевої влади. **Емісія** — це процес друкування, випуску грошей та цінних паперів.

Цінні папери — це фінансові інструменти,

Дізнайся більше!
Про структуру фінансового ринку.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/lem4DxVS>
або QR-кодом.

які гарантують власникові певну грошову винагороду. Їх поділяють на боргові та пайові (рис. 3.4). Найбільш поширеними цінними паперами на фондовому ринку є акції та облігації.

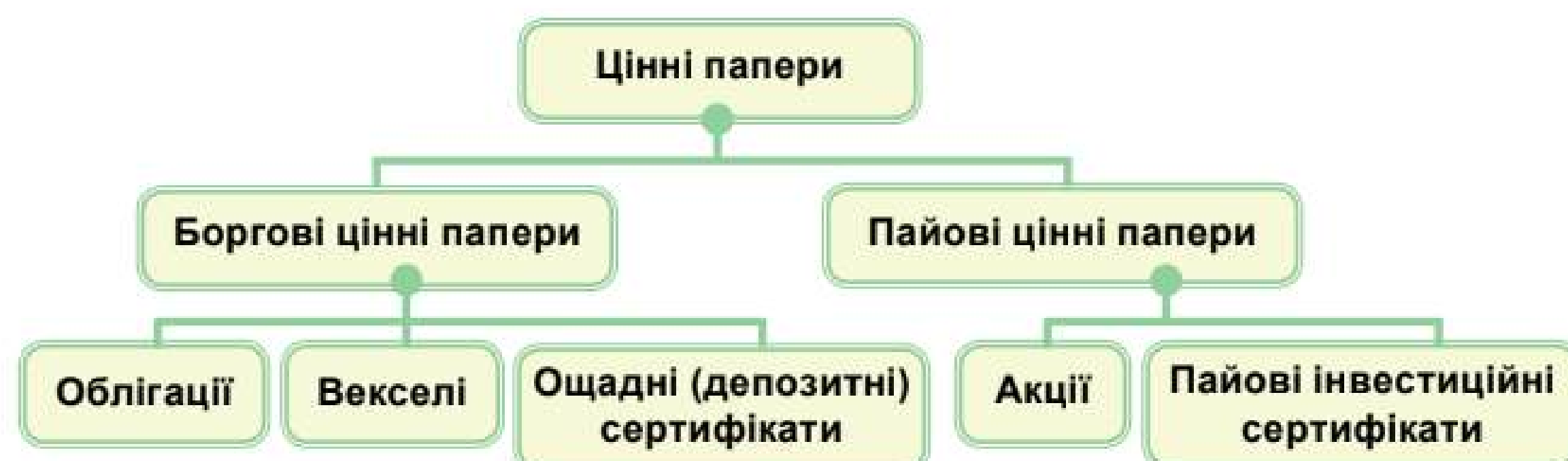

Рис. 3.4. Види цінних паперів

Щоб придбати або продати цінні папери, інвестор / інвесторка звертається до брокера. **Брокери** — це посередники між покупцями та продавцями цінних паперів. Брокером може бути брокерська компанія або банк, якщо він має відповідну ліцензію, тобто дозвіл на таку діяльність. Брокери працюють на фондових біржах.

Фондова біржа — це місце, де зустрічаються ті, хто хочуть купити цінні папери, та ті, хто хочуть їх продати; це організований майданчик, як правило, в онлайн-форматі.

Торгівля цінними паперами в онлайн-форматі називається інтернет-трейдингом. **Інтернет-трейдинг** — це зручний і доступний спосіб для інвесторів / інвесторок здійснювати операції на фондовому ринку, не виходячи з дому чи офісу.

Щоб зрозуміти, як працює фондовий ринок, уявімо його, як великий базар, де люди купують і продають частинки компаній. Ці частинки називаються акціями. Коли ти купуєш акцію компанії, ти стаєш її маленьким власником / власницею. *Наприклад*, Софія любить яблука. Вона дізналася про фермера, який вирощує смачні яблука. Фермер вирішив розширити свій сад, але йому потрібні гроші. Тож він хоче продати частинки свого саду (акції) людям. Софія купила одну таку частинку. Тепер вона є маленькою власницею саду! Якщо сад буде успішним і яблука будуть добре продаватися, то й вартість частинки саду (акції) зросте. Це означає, що Софія зможе продати свою частинку дорожче, ніж купила. Але якщо з садом щось станеться і яблука перестануть рости, то вартість акцій може знизитися.

Дізнайся більше!
Функції цінних паперів.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/vem7icWH>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!
Про історію біржі.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/gem7oyGM>
або QR-кодом.

Тобто, фондовий ринок — це величезна система, де діють різні інструменти, ризики та можливості. Але основна ідея цього ринку — це можливість купівлі та продажу частинки компаній, а ціна цих частинок залежить від успіху компанії.

Запитання для обговорення:

- Що таке фондовий ринок та фондова біржа?
- Які є види цінних паперів? Перелічи їх.

Цікаво знати!

Роботу брокерів на фондових біржах асоціюють з поведінкою бика та ведмедя, тому символом фондової біржі є бик та ведмідь. Статуюми цих тварин оздобили вхід перед Нью-Йоркською біржею. Ще є кити, але вони стосуються криптовалюти.

Підсумок теми

Заощадження та інвестиції є важливими фінансовими інструментами для забезпечення добробуту та відображають поведінку фінансово грамотної особистості, а також для високого соціально-економічного рівня країни. Заощаджуючи, ми раціонально розподіляємо дохід, встановлюємо фінансові цілі та контролюємо свої витрати.

Заощадження — це відкладання частини своїх доходів на майбутнє. Це перший крок до фінансової стабільності та досягнення своїх цілей. Однак просто зберігати гроші під матрацом — не найкращий варіант. Інфляція з часом знецінює гроші, а депозити у банку приносять незначний дохід.

Інвестиції — це більш активний підхід до управління своїми фінансами. Інвестуючи гроші, надаєш їх в розпорядження компаніям, державам або іншим інвесторам / інвесторкам з метою отримання прибутку.

Фондовий ринок — це місце, де відбувається купівля та продаж цінних паперів, а цінні папери — це документи, які засвідчують право власності на частину якогось активу (наприклад, акції компанії, облігації держави).

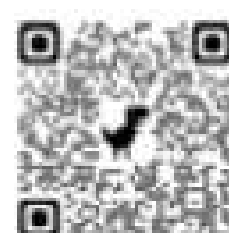
Інвестувати варто, бо це принесе значно більший дохід, ніж депозити в банку, захистить кошти від інфляції та є ефективним інструментом для досягнення фінансових цілей.

Інвестування створює можливість отримувати пасивний дохід, дозволяючи зосередитися на особистих інтересах та розвитку.

Перевір себе!

Перейди за покликанням і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=pfin5aazc24>

Тема 2

§ 39.

Запозичення та кредити

Запозичення та борг

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ які бувають запозичення, та для чого вони служать;
- ✓ що таке борг, та чому він виникає;
- ✓ які є психологічні портрети боржників.

Неодноразово в житті кожної людини виникають такі ситуації, коли відповідної суми бракує на задоволення потреб. У тому випадку людина робить запозичення.

Запозичення — це сума коштів, яку позичальник / позичальниця бере в користування за певну плату на обумовлений термін.

Запозичення — це **позика та кредит**. Під час запозичення є дві сторони — **кредитор / кредиторка (кредитодавець)** або **позикодавець** — особа, котра дає гроші в кредит чи позику на певні потреби, та **боржник / боржниця (позичальник)** — особа, котра отримує кредит чи позику.

Позика та кредит — це не тотожні фінансові послуги. Вони мають у собі дещо спільне, та водночас вони відрізняються одне від одного.

Кредит — це тимчасово залучені кошти на певний період часу, які потрібно повернути у встановлений термін і заплатити за це відповідну суму — відсоток. Кредитодавцем, як правило, є банк або небанківська фінансова установа, яка видає кредити, *наприклад*, фінансові компанії, кредитні спілки, онлайн-платформи для позик. Об'єктом кредиту є гроші. Кредит обов'язково має визначений термін.

Позика — це теж тимчасово залучені кошти, які потрібно повернути у встановлений термін, але за користування такими коштами часом не потрібно платити. Це залежить від того, яка домовленість буде на початку отримання позики. Позику може дати будь-яка особа — банк, небанківські фінансові установи, а також друг / подруга, сусід / сусідка, колега по роботі. Позичити можна не лише гроші, а й речі, майно, цінності та інше. При позиці, як правило, не встановлюють термін.

Спільним для кредитів та позик є те, що може виникнути **борг**. Виникає борг тоді, коли термін повернення настав, а повернути запозичені кошти неможливо.

Причинами виникнення боргу є:

- скорочення або втрата доходів;
- збільшення витрат;

- неправильне управління своїми коштами;
- залежність та неконтрольовані витрати.

Особи, які можуть бути боржниками:

- **транжири (марнотратники)** — люди, які бездумно витрачають гроші, не мають жодного плану, ані списку витрат; речі, які вони купують, не є необхідністю і швидко стають непотрібними. Щоб не стати марнотратником, уважно стався до витрат та дотримуйся раціональної поведінки фінансово грамотної особи;
- **шахраї / шахрайки** — зловмисники / зловмисниці, які заздалегідь планують свій вчинок. Такі люди беруть у борг, та не збираються повернути його;
- **випадкові боржники / боржниці** — люди, які недооцінили певну ситуацію або в силу життєвих обставин не можуть повернути борг. Якщо така особа, яка випадково стала боржником / боржницею, є відповідальна і фінансово грамотна, то вона насамперед зменшить свої витрати, буде шукати додатковий заробіток та складе план повернення боргу.

Боргова яма — це ситуація, коли людина або організація перебуває у важкому фінансовому становищі через накопичення великої кількості боргів, які вони не можуть оплатити. Про те, що ти прагнеш повернути борг і робиш для того відповідні кроки, обов'язково порібно повідомити позичальника / позичальницю чи кредитодавця.

Запозичення стимулюють споживання, що сприяє економічному зростанню. Домогосподарства, які беруть кредити, більше витрачають на товари і послуги, підтримуючи тим самим бізнеси та економіку в цілому.

Водночас надмірне запозичення може призвести до серйозних фінансових проблем, навіть до банкрутства або втрати майна.

Таким чином, запозичення мають як позитивні, так і негативні сторони, і тому важливо, щоб домогосподарства підходили до них з врахуванням своїх фінансових можливостей і ризиків.

Запитання для обговорення:

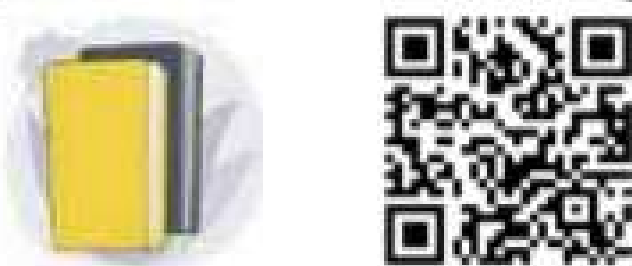
- Чим позика відрізняється від кредиту?
- Що таке борг, і коли він виникає?

Дізнайся більше!

Про причини виникнення боргу.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/fem7sWbV> або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Про причини та наслідки боргової ями.

Перейди за покликанням <https://cutt.ly/lem7dv3f> або QR-кодом.

Історична довідка

У середньовічній Європі існували

«боргові ями» — спеціальні в'язниці для боржників / боржниць. Вони часто залишалися там доти, поки не сплачували борг або їхні родичі не викупляли їх. Сучасне поняття боргової ями має трохи інший зміст.

Поміркуй!

Як уникнути боргової ями?

§ 40. Кредити, вартість кредиту, їх види та призначення

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке кредит, і як його можна отримати;
- ✓ як розраховується показник боргового навантаження, і для чого він призначений;
- ✓ на що слід звертати увагу при підписанні кредитного договору.

Досить часто у житті трапляються такі ситуації, коли потрібно взяти кредит. Тому банки та деякі фінансові установи серед своїх фінансових послуг мають право видавати кредити.

Кредит — це залучення та використання коштів на основі їх повернення та оплати за користування ними. Надавання кредитів фізичним або юридичним особам називається **кредитуванням**.

Кредитування має відповідати певним принципам, якими є:

- платність, тобто за користування кредитом боржник / боржниця платить гроші;
- обов'язкове повернення кредиту;
- строковість, тобто при отриманні кредиту вказується термін, на який він дається.

При користуванні кредитами важливо розуміти основну термінологію, а це:

- **тіло кредиту** — основна сума кредиту;
- **вартість кредиту** — відсотки, які потрібно оплатити за користування кредитом, та інші витрати, пов'язані з кредитом;
- **поручитель** — людина, яка гарантує повернення боргу кредитору, якщо сам позичальник цього зробити не зможе;
- **застава** — майно або інші цінні речі позичальника / позичальниці, які він / вона гарантує віддати кредитору, якщо не зможе повернути борг грошима. Застава, як правило, є за своєю вартістю дорожча, ніж вартість кредиту.

Основні види кредитів.

- ☐ **Споживчий кредит** — це найпоширеніший вид кредиту, який можна взяти на різні потреби: придбання побутової чи комп'ютерної техніки, меблів, ремонт, подорожі, навчання весілля тощо.
- ☐ **Автокредит** — це кредит, який надається для покупки автомобіля.
- ☐ **Іпотека** — це кредит на купівлю житла (квартири, будинку). Як правило, має найдовший термін повернення.
- ☐ **Кредитна картка** — це платіжний інструмент, який дозволяє здій-

Історична довідка!
Історія кредиту.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/vem7dCpp>
або QR-кодом.

снювати покупки зараз, а сплачувати за них пізніше. Користування кредитною картою також є видом кредитування.

Кожен вид кредиту має свої умови та вимоги, які слід уточнити перед отриманням кредиту.

Кредит можна отримати, звернувшись безпосередньо до установи банку чи небанківської фінансової установи, онлайн або користуючись кредитною картою. **Готівковий кредит** — це легкий та швидкий спосіб отримання необхідної суми готівки. Досить часто його пропонують такі небанківські фінансові організації: кредитні спілки, ломбарди, мікрофінансові організації (МФО). В МФО кредитування доволі зручне. За 15 хвилин ти можеш отримати потрібні кошти, але треба уважно проаналізувати розмір пені та штрафів за протермінування, а також відсоткову ставку. Зазвичай така небанківська фінансова організація видає кошти на 2–4 тижні, середня ставка становить 1,5–2% у день. Це в 4–5 разів вище, ніж у банку.

Особливість кредитування онлайн також полягає в спрощеній процедурі отримання коштів. Його перевагою є відсутність необхідності відвідування банківських установ, підписання паперових документів.

Оформлення кредиту у відділенні банку більш безпечно. У будь-якому випадку для оформлення кредиту потрібен паспорт та ідентифікаційний код. В установі, як і на сайті банку, залишаєте заявку, та в установі банку є можливість отримати фахову пораду працівника / працівниці банку та проаналізувати кредитний договір, що теж дуже важливо. Банк опрацьовує інформацію: перевіряє кредитну історію та платоспроможність і видає попереднє рішення. Якщо попереднє рішення позитивне, то укладається договір між банком та позичальником / позичальницею, після чого гроші видають готівкою або перераховують на рахунок.

Перед тим, як прийняти рішення про взяття кредиту та підписати договір, слід правильно розрахувати свою спроможність виплатити кредит. Зробити це можна за допомогою **Показника боргового навантаження (ПБН)**, який розраховують як співвідношення платежів за всіма запозиченнями до щомісячних доходів позичальника.

Найпевніше, що банк відмовить у наданні кредиту тоді, коли позичальник буде віддавати більше половини свого місячного доходу, тобто

Дізнайся більше!
Про види кредитів.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/jem7jOzv>
або QR-кодом.

Цікаво знати
Пропозиції по кредитах в установах банків можна дізнатися на сайті самого банку або на сайті Міністерства фінансів <https://cutt.ly/jeTfQOZi>.

Пам'ятай!

При користуванні онлайн-кредитами можна стати жертвами шахраїв. Для того, щоб цього уникнути, потрібно не давати оригінали, копії чи фотографії документів стороннім особам.

при високому показнику боргового навантаження. Високий ПБН — це дуже ризиковано, адже боржник може не впоратися з виплатою щомісячних боргових зобов'язань при найменших фінансових труднощах і потрапити в боргову яму. Відмова банку в кредиті теж відображається в кредитній історії позичальника, а це зменшує його кредитний рейтинг.

Щоб зрозуміти суть кредитного рейтингу, розглянемо такий *приклад*: Катруся має невеликий бізнес з прокату велосипедів. Вона дуже любить велосипеди і хоче, щоб якомога більше людей могли ними користуватися. Але як зрозуміти, кому можна довірити свій велосипед? Катруся вирішила, що буде перевіряти кредитний рейтинг кожного клієнта. **Кредитний рейтинг** — це як оцінка того, наскільки людина відповідально ставиться до своїх фінансових зобов'язань. Якщо у людини високий кредитний рейтинг, це означає, що вона завжди вчасно сплачує свої рахунки і повертає кредити. Катруся з радістю дасть велосипед такому клієнту і навіть може запропонувати знижку. А якщо у людини низький кредитний рейтинг, це може означати, що вона не завжди вчасно повертає борги. У такому випадку Катруся може відмовити в оренді велосипеда або запропонувати залишити заставу. Так само працює і видача/отримання кредитів.

Отримання позичальником та видача кредитором кредиту підтверджується кредитним договором.

Кредитний договір — це угода між кредитною організацією і позичальником, у якій прописуються всі умови отримання кредиту та його повернення у відповідні терміни та зазначену суму.

Основні поняття кредитного договору:

• кредитор — це той, хто дає гроші в борг (банк, фінансова установа або інша особа);	• відсоткова ставка — це додаткова плата, яку ти сплачуєш за користування чужими грошима;
• боржник — це той, хто бере гроші в борг (ти або твої батьки);	• термін кредиту — це період часу, протягом якого ти повинен / повинна повернути кредит.
• сума кредиту — це кількість грошей, яку ти береш в борг;	

Отже, кредити є фінансовим інструментом, який дозволяє придбати товари та послуги зараз, сплачуючи за них частинами в майбутньому. Та нераціональне використання кредитів може призвести до фінансової залежності домогосподарств і збільшення заборгованості.

Розв'яжи задачу.

Артур має стабільну роботу та отримує заробітну плату в розмірі 20 тис. грн кожного місяця. Планує взяти кредит у сумі 5 тис. грн під 30% річних строком на 1 рік. Скільки грошей Артур буде платити щомісяця банку?

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «кредитний договір»?
- Які є способи отримання кредиту? Назви їх.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке кредитна історія, і навіщо вона потрібна;
- ✓ як і ким створюється кредитна історія;
- ✓ що впливає на позитивну кредитну історію.

Коли береш кредит або оформляєш кредитну картку, інформація про це передається до кредитного бюро. Кредитне бюро збирає та зберігає дані про всі твої фінансові операції, формулюючи твою кредитну історію.

Кредитна історія — це запис фінансової активності людини, який включає інформацію про всі кредити, позики, виплати та заборгованості. Вона допомагає банкам та іншим фінансовим установам оцінити, наскільки відповідально людина ставиться до своїх фінансових зобов'язань.

Основні компоненти кредитної історії, або на основі чого складається кредитна історія:

– *кредити*. Кредити включають запозичення, отримані на купівлю автомобіля, житла, навчання або інші великі покупки. Інформація про них містить суму позики, відсоткову ставку, термін погашення та поточний стан виплат;

– *кредитні картки* дозволяють позичати гроші в банку до певної межі. Кредитні картки можуть бути корисними для здійснення великих покупок або в екстрених ситуаціях. Кредитна історія включає інформацію про використання кредитної картки, ліміт, залишок та історію виплат;

– *запозичення та заборгованості*. Цей компонент охоплює всі інші види запозичень та заборгованостей, *наприклад*, студентські позики або розстрочки на покупку техніки. Важливо завжди погашати заборгованості вчасно, щоб не псувати кредитну історію.

Кредитна історія важлива, тому що вона визначає можливість отримання кредитів у майбутньому. Якщо кредитна історія хороша, це значно полегшує отримання позики. Погана кредитна історія, навпаки, може стати перешкодою для отримання кредиту.

Цікаво знати!

Кредитна історія в Україні формується та зберігається в кредитних бюро. Основними кредитними бюро, які працюють на території України, є: Українське бюро кредитних історій (УБКІ), Перше всеукраїнське бюро кредитних історій (ПВБКІ), Міжнародне бюро кредитних історій (МБКІ).

На хорошу кредитну історію впливають такі фактори:

– своєчасні виплати. Одним з найважливіших факторів є своєчасність виплат за всіма кредитами та заборгованостями. Невчасні виплати можуть суттєво знизити кредитний рейтинг;

– використання кредитних карток. Розумне використання кредитних карток допомагає покращити кредитну історію. Важливо не перевищувати кредитний ліміт та завжди вчасно виплачувати борг;

– уникання зайвих кредитів. Не бери більше кредитів, ніж можеш погасити. Переобтяженість кредитами може негативно вплинути на твою кредитну історію.

Отже, для домогосподарств кредитна історія є важливим інструментом, який дозволяє:

- отримати кредит на більш вигідних умовах. Що краща кредитна історія, то нижча відсоткова ставка і більший ліміт кредитування;
- швидше оформити кредит. Банки та інші фінансові установи швидше приймають рішення про видачу кредиту клієнтам з позитивною кредитною історією;
- демонструвати фінансову відповідальність. Добра кредитна історія свідчить про здатність виконувати свої фінансові зобов'язання.

Дізнайся більше!
Як переглянути свою кредитну історію?
Перейди за покликанням <https://cutt.ly/3em7ksOB> або QR-кодом.

Цікаво знати!

Історія Артура про те, як кредитна історія змінила його життя

Артур завжди мріяв про власне житло. Роками він відкладав кошти, але суми, необхідної для першого внеску, все не вистачало. Одного разу друг порадив йому розглянути варіант іпотеки. Артур звернувся до банку, сповнений надії, але отримав відмову. Причиною відмови стала нестача власних коштів та... недостатньо хороша кредитна історія.

Виявилося, що кілька років тому Артур спізнився з оплатою одного з комунальних платежів. Цей факт незначного прострочення був зафіксований у його кредитній історії і став перешкодою для отримання іпотеки. Артур був розчарований, але не опустив руки. Він вирішив виправити ситуацію.

По-перше, Артур ретельно проаналізував свою кредитну історію і виявив усі недоліки. По-друге, він зв'язався з кредитором і пояснив ситуацію, запропонувавши погасити заборгованість. По-третє, Артур почав ретельно стежити за всіма своїми фінансовими зобов'язаннями і своєчасно їх оплачувати.

Через рік Артур знову звернувся до банку по іпотеку. Цього разу його кредитна історія мала зовсім інший вигляд. Банк оцінив його фінансову дисциплінованість і погодився видати кредит на вигідних умовах.

Запитання для обговорення:

- Які переваги і недоліки кредитної картки?
- Чому кредитна історія важлива для ефективного управління фінансами підприємства?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке «розумні» і «бездумні» борги;
- ✓ як у давнину карали боржника;
- ✓ як управляти боргом, або що таке реструктуризація боргу.

Ситуації, коли боржник / боржниця не міг / не могла повернути взятє в борг, траплялися ще в сиву давнину. У різних країнах по-різному карали боржників, але основним завданням позичальника (кредитора) було змусити боржника / боржницю повернути позичені кошти.

Сучасні системи правосуддя, як правило, передбачають цивільні санкції за несплату кредиту, такі як стягнення майна, арешт банківських рахунків або судові процеси. Кримінальна відповідальність за несплату боргів рідко застосовується в цивілізованих країнах, за винятком випадків шахрайства або злочинних дій.

Кращий спосіб не стати боржником / боржницею — жити відповідно до своїх коштів. А якщо їх не вистачає, то шукати додатковий заробіток. Та борги часом є неминучими, а навіть потрібними. Тому всі види боргів можна поділити на «розумні» або «бездумні».

Борг — це грошова сума, яку одна особа (боржник) повинна повернути іншій особі (кредитору) і час цього повернення настав, та особа не має відповідної суми коштів, щоб повернути позичене кредиторіві. Це як позичити гроші у друга / подруги і обіцяти повернути їх через певний час.

Боржник — це людина або організація, яка взяла в борг гроші і зобов'язана їх повернути.

До «розумних» боргів можна віднести:

- борг, пов'язаний з придбанням нерухомості в кредит;
- борг, який дозволяє здійснювати інвестиції під вищий відсоток, ніж відсоток за кредитом;
- борг, пов'язаний з кредитом на отримання освіти, яка дозволить заробляти більше в майбутньому.

Усі інші борги відносять до «бездумних».

Якщо з'явився борг, то його потрібно якнайшвидше і повністю погасити. Якщо нема можливості відразу віддати борг, необхідно скласти план його погашення. Скерувуй принаймні 20% свого доходу на повернення та постав собі за мету щомісяця погашати щонайменше 10% боргу. Проінформуй осіб, які чекають на повернення боргу, про те, як збираєш-

Цікаво знати

У Русі-Україні неспроможного боржника сікли різками на торговельній площі на очах у великої кількості людей. При такому покаранні прагнули, щоб боржник кричав якомога голосніше для того, щоб хтось із натовпу — друзі, знайомі, родина — змилювались і сплатили борг за нього.

ся його повернути. Якщо дав / дала своєму другу / подрузі гроші в борг, а він / вона не може їх повернути, запропонуй повертати борг меншими частинами, але щомісяця. Це називається реструктуризацією боргу.

Реструктуризація боргу — це процес зміни умов погашення наявного боргу для полегшення його обслуговування. Вона може включати зміну термінів погашення, зниження відсоткових ставок, часткове списання боргу або інші заходи, спрямовані на зменшення заборгованості.

Реструктуризацію застосовують, коли боржник / боржниця не може виконувати свої зобов'язання за наявними умовами, щоб уникнути тривалих і витратних процедур банкрутства.

Переваги реструктуризації

для боржника:

- зменшення щомісячних платежів;
- відтермінування виплат;
- зниження загальної суми боргу.

для кредитора:

- ймовірність повернення хоча б частини боргу;
- уникнення витратних процедур банкрутства.

Отже, реструктуризація боргу — це важливий фінансовий інструмент, який допомагає як боржникам, так і кредиторам вирішити фінансові проблеми, знайти компромісне рішення та мінімізувати збитки. Вона дає можливість боржникові сплатити борг, зберегти фінансову стабільність домогосподарства, а банкові отримати видані кредитні гроші.

Запитання для обговорення:

- Що означає поняття «реструктуризація боргу»?
- Чим боргова яма загрожує боржникові?

Підсумок теми

Запозичення мають значний вплив на добробут домогосподарств і є вагомим інвестиційним ресурсом для економіки країни. Дозволяють домогосподарствам отримувати доступ до фінансових ресурсів для великих покупок, таких як житло, автомобілі або освіта. Це підвищує рівень життя та дає можливість здійснювати значущі інвестиції в майбутнє.

Позики та кредити є ефективними фінансовими інструментами для досягнення успіху та покращення рівня добробуту, але неправильне їх застосування може призвести до появи боргу. Грамотне управління особистими фінансами допоможе правильно оцінити свої фінансові можливості та раціонально їх використати.

Дізнайся більше!

Про етапи реструктуризації боргу. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/7em7kFeA> або QR-кодом

Перевір себе!

Перейди за покликанням і виконай тести. <https://learningapps.org/36390227>

Ризики та страхування

Тема 3

§ 43.

Ризики та обачлива поведінка фінансово грамотної людини

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке ризик та причини його виникнення;
- ✓ які ризики бувають;
- ✓ як керувати ризиком.

Ризик — це невизначена подія, ймовірна та випадкова, як правило, з негативними наслідками. Ймовірна, бо вона може статись, але може і не статись. *Наприклад*, зима — слизько — травма (ймовірна, але випадкова, бо незапланована).

Розуміння ризиків може допомогти приймати більш обґрунтовані рішення.

Основні функції ризиків:

— **регулятивна функція** — це стимулювання та обмеження дій. Стимулювання, бо ризик підштовхує до активних дій, спонукає до пошуку нових рішень та шляхів. *Наприклад*, страх залишитися без роботи може мотивувати людину до пошуку додаткової кваліфікації. Обмеження, бо уникаємо ризикованих ситуацій, щоб не допустити негативних наслідків. *Наприклад*, перед тим, як інвестувати гроші, ми оцінюємо ризики втрати капіталу;

— **інформаційна функція** — це сигнал про зміни та основа для прийняття рішень. Сигнал про зміни, бо ризик приводить до змін, які можуть вплинути на нашу діяльність. *Наприклад*, зростання конкуренції — це сигнал про необхідність змінювати стратегію бізнесу. Основа для прийняття рішень, бо, оцінюючи різні варіанти дій, ми враховуємо пов'язані з ними ризики. Ця інформація допомагає нам прийняти більш обґрунтовані рішення;

— **соціальна функція** — це об'єднання людей та розвиток соціальних інститутів. Об'єднання людей, бо спільне подолання ризиків може зміцнювати соціальні зв'язки та сприяти формуванню команд.

Фінансовий ризик — це невизначеність щодо майбутніх фінансових результатів, яка може привести як до збитків, так і до прибутку.

Основні види фінансових ризиків:

☐ **кредитний ризик**. Якщо боржник / боржниця не поверне гроші.

Наприклад, ти дав гроші в борг своєму другу / подрузі, і він / вона не може їх віддати;

 ризик ліквідності. Ліквідність – це здатність активу швидко перетворюватися на готівку. Це ризик того, що не вдасться швидко продати свій актив (*наприклад*, акції або нерухомість) за прийнятною ціною. Уяви, що терміново потрібні гроші, але квартиру продати неможливо, бо немає покупців;

 ризик відсоткової ставки. Він пов'язаний зі зміною відсоткових ставок. *Наприклад*, якщо кредит за плаваючою ставкою, то щомісячні платежі можуть збільшитися;

 інфляційний ризик. Це ризик зниження купівельної спроможності грошей через інфляцію. Іншими словами, якщо ціни на товари та послуги зростають швидше, ніж доходи, гроші стають менш цінними;

 валютний ризик. Цей ризик стосується тих, хто має активи або зобов'язання в іноземній валюті, а курс валюти змінюється;

 ризик втрати капіталу. Це загальний термін, який охоплює всі можливі фінансові втрати, пов'язані з інвестуванням. *Наприклад*, на придбані акції ціна впала, що призводить до втрати частини капіталу.

Керування ризиками — це дії для того, щоб зменшити негативний вплив ризику на діяльність домогосподарств.

Способи керування ризиками:

- ухилятися від ризику або запобігати йому — діяти так, щоб зменшити його вплив;
- оволодіти ризиком; якщо вплив ризику невеликий, покривати втрати за рахунок фінансової «подушки» або страховки;

- скорочувати ризик — **диверсифікувати** (розподіляти) ризик за допомогою фінансових інструментів;

- передати ризик. У цьому випадку на допомогу приходить страхування. Прикладом такої передачі ризику є страхування життя і здоров'я під час укладання договору отримання кредиту.

У будь-якому випадку, щоб не потрапити в халепу з фінансовими ризиками, потрібно пам'ятати про фінансову безпеку і працювати над нею! **Фінансова безпека** — це стан, за якого є впевненість у своїй захищеності

Дізнайся більше!

Приклади
фінансових ризиків.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Cem7xN6m>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!

Приклади, як ризик може
призвести до збільшення
прибутку.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/Cem7cWSz>
або QR-кодом.

**Цікаво
знати**

В Україні
близько 70%
заощаджень громадян є
в доларах США, 15% —
у євро та 15% — в інших
валютах і дорогоцінних
металах.

Пригадай!

Що таке доходи
та витрати?
Наведи приклади.

з фінансового погляду та впевненість у досягненні поставленої мети.

Фінансову безпеку можна відобразити таким рівнянням:

Фінансова безпека = Освіта + Робота + Заощадження + Інвестиції.

Прикладом захисту домогосподарства від ризиків є формування «фінансового будиночку» (рис. 3.5)

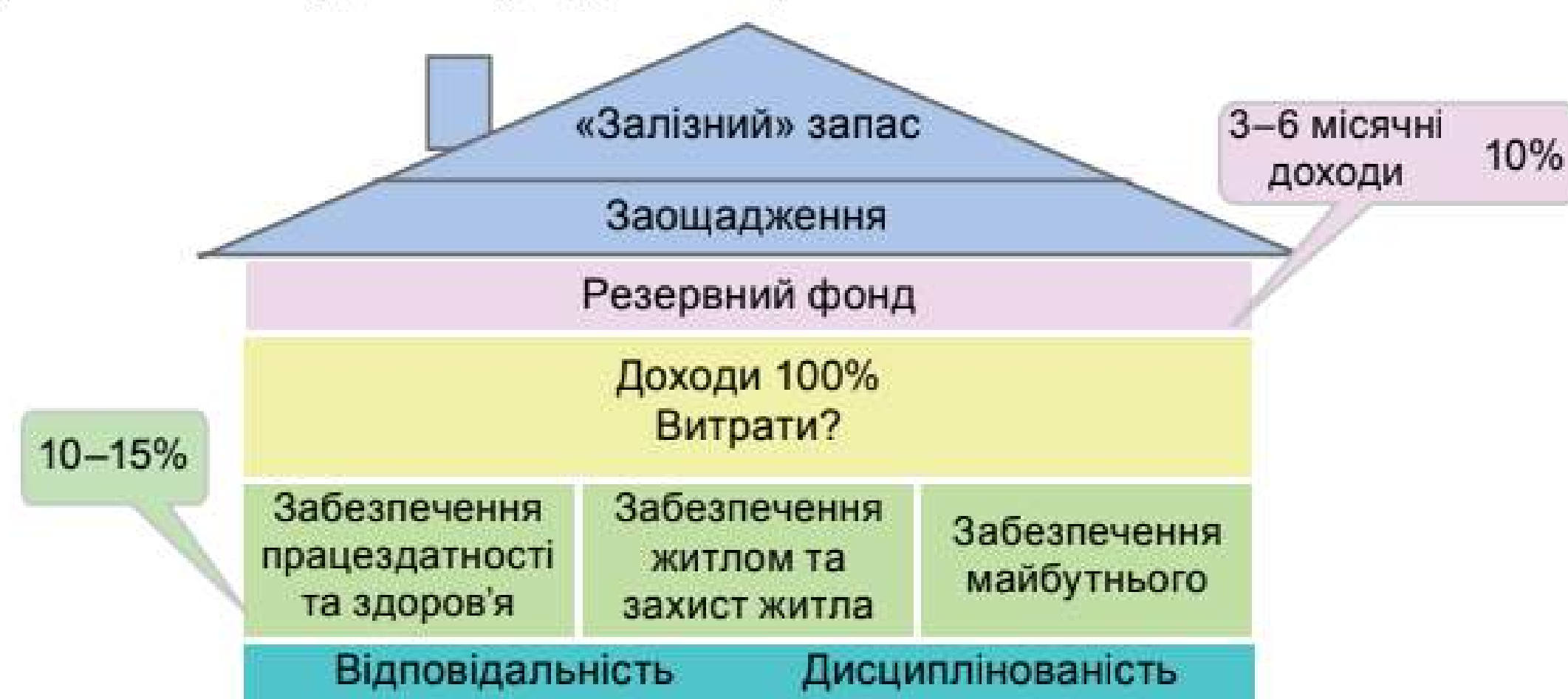

Рис. 3.5. Фінансовий будинок

Стратегія розподілу коштів фінансово грамотної людини подібна до побудови «фінансового будинку». Фундаментом у ньому є відповідальність, дисциплінованість у систематичному та постійному дотриманні правил фінансових операцій.

На фундаменті знаходяться «три слони» успіху та фінансової безпеки: забезпечення працездатності та здоров'я, забезпечення житлом, забезпечення майбутнього — освіта, пенсійне забезпечення тощо. Доходи і витрати — це основна частина будинку. Важливою передумовою функціонування фінансового будиночку, тобто, постійного надходження доходів та раціонального здійснення витрат, є працездатність та здоров'я його мешканців.

Наше повсякденне життя повинно бути захищене резервним фондом /фінансовою «подушкою» безпеки, заощадженням та «залізним» запасом: вартість того, що можеш залишити в спадок або перетворити на дохід у разі потреби.

Отже, одним із інструментів фінансової безпеки та уникнення ризиків може бути передбачення і управління можливими ризиками та правильне фінансове планування або вміння будувати «фінансовий будинок».

Запитання для обговорення:

- Які основні види ризиків?
- Які функції ризику ти знаєш? Перелічи їх.

Перевір себе!

Про види фінансових ризиків. Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай завдання.
<https://learningapps.org/36393535>

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке страхування та яке його значення;
- ✓ види страхування та що таке франшиза;
- ✓ на що звертає увагу фінансово грамотна людина при купівлі страхового поліса.

Уяви собі світ, де ти не боїшся фінансових втрат через непередбачувані події, такі як хвороба, стихійні лиха чи аварії. Саме цю безпеку й пропонує страхування — система, яка розподіляє ризики між багатьма людьми, щоб захистити кожного / кожену з них від значних збитків. Тому в результаті пошуку способів захисту інтересів людини було винайдено страхування, суть якого полягає в тому, що витрати одного або кількох постраждалих компенсуються за рахунок коштів, накопичених великою кількістю людей.

Страхування — це взаємини між страховиком і страхувальником (клієнтом), у результаті яких компанія зобов'язується відшкодувати збитки при настанні страхового випадку, завчасно отримуючи певну плату.

Страховик — це організація, яка надає послуги страхування. Свої страхові продукти страхова компанія може реалізовувати самостійно. Для ефективної роботи вона може користуватися послугами посередників (осіб, які допомагають їй поширювати страхові послуги). Таких посередників називають страховими агентами (поширюють послуги однієї конкретної компанії) або страховими брокерами (поширюють послуги багатьох страхових компаній).

Страхувальник (клієнт) — це особа чи домогосподарство, яке страховик страхує. Відносини страхування між сторонами закріплюються укладанням договору, який називають страховим полісом.

Страховий поліс — це документ, який засвідчує факт страхування, видається страховиком страхувальнику після сплати страхового внеску і засвідчує об'єкт страхування (тобто, що ми страхуємо), вид страхування, строки договору і страхові випадки.

Страховий випадок або страхова подія — це подія, яка тягне за собою страхові виплати та записана у страховому полісі.

Вигодонабувач — особа, яка отримує страхову виплату в разі смерті страхувальника.

Для клієнта / клієнтки це реальна можливість уберегти себе від непередбачених фінансових втрат за допомогою послуги страхування, а для страхової компанії — модель ведення бізнесу.

Страхування є важливим інструментом захисту людей та підприємств від фінансових ризиків. Воно полягає в тому, що люди або організації сплачують певну суму грошей (страховий внесок) до страхової компанії. У разі настання страхової події (*наприклад* хвороби, нещасного випадку або пожежі) страхова компанія компенсує фінансові втрати.

Франшиза у страхуванні — це фіксована сума, яку страхувальник сплачує самостійно в разі настання страхового випадку. Тобто, якщо сума збитку менша за розмір франшизи, страховик не відшкодовує її. *Наприклад*, було укладено договір автоцивільного страхування з франшизою 5 тис. грн. Сталося ДТП, у якому пошкоджено бампер авто на суму 3 тис. грн. В цьому випадку страхувальнику доведеться самостійно оплатити ремонт, адже сума збитку менша за франшизу.

Два типи франшизи:

умовна франшиза:

- якщо сума збитку менша за франшизу, ти сплачуєш її самостійно;
- якщо сума збитку більша за франшизу, страховик відшкодовує тобі різницю між сумою збитку та розміром франшизи.

безумовна франшиза:

- завжди сплачуєш франшизу, незалежно від суми збитку;
- страховик відшкодовує тобі лише ту частину збитку, яка перевищує франшизу.

Переваги франшизи для страховика:

- зниження виплат. Завдяки франшизі страховик економить на виплатах, адже не відшкодовує дрібні збитки;
- стимулювання відповідальності. Франшиза стимулює страхувальників бути більш відповідальними та уважними, адже їм доводиться самостійно сплачувати частину збитків.

Переваги франшизи для страхувальника:

- зниження вартості страхування. Як правило, договори страхування з франшизою мають нижчу вартість, адже ризики для страховика менші;
- контроль над витратами. Завдяки франшизі страхувальник може контролювати свої витрати на ремонт або лікування, адже йому відомо, яку суму він буде змушений сплатити самостійно.

Важливо! При виборі договору страхування з франшизою ретельно вивчи умови та обери розмір франшизи, який відповідає твоїм фінансовим можливостям та очікуванім ризикам.

Страхування може бути добровільним або обов'язковим. Добровільне та обов'язкове страхування є двома основними видами страхування.

 Добровільне страхування — це форма захисту від ризиків, яку особа вибирає самостійно, не вимагається законом або умовами контракту. До добровільного страхування належать страхування життя, майна, медичне страхування, автомобільне страхування, подорожування та інші види, які надають додатковий захист на власне бажання та можливості.

 Обов'язкове страхування — це вид страхування, який вимагається законодавством або певною угодою. Обов'язкове страхування може включати такі види, як обов'язкове страхування автокаско, медичне страхування, страхування від нещасних випадків на виробництві, страхування відповідальності та інші види, які необхідні для забезпечення безпеки і відповідності законодавству.

Характерною ознакою добровільного страхування є те, що людина самостійно собі обирає страхову компанію, у якій бажає застрахуватись, тобто, з якою укладає договір страхування. Причому, умови договору страхування можуть бути індивідуально узгоджені зі страховою компанією.

Добровільне та обов'язкове страхування відіграють важливу роль у фінансовій безпеці та захисті особистих і матеріальних інтересів. Розуміння їх різниці та значення допоможе краще вибирати необхідні види страхування для свого захисту.

Характеристика основних видів страхування:

- особисте страхування (страхування життя, медичне страхування, страхування від нещасних випадків);
- майнове страхування (страхування житла, страхування транспортних засобів);
- страхування відповідальності (страхування цивільної відповідальності, професійне страхування відповідальності);
- страхування підприємницької діяльності (страхування майна підприємств, страхування відповідальності підприємств);
- пенсійне страхування — підтримка в пенсійному віці.

Кожен із цих видів страхування відіграє важливу роль у зменшенні фінансових ризиків і забезпеченні стабільності та впевненості в майбутньому для окремих осіб та домогосподарств.

Отже, страхування – це не витрата, а інвестиція у твоє майбутнє та майбутнє твоєї сім'ї. Фінансово грамотна людина розуміє важливість страхування та обирає його свідомо, щоб захистити себе та своїх близьких від непередбачених ситуацій.

Запитання для обговорення:

- Що таке страхування та які його основні функції?
- Які фактори потрібно враховувати при виборі страхового продукту?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке пенсійне страхування і чому воно є важливим у житті кожної людини;
- ✓ які види пенсійного страхування є в Україні;
- ✓ чому фінансово грамотна людина надає вагоме значення пенсійному страхуванню.

Пенсійне страхування — це вид страхування, який забезпечує фінансову підтримку людині в пенсійний вік. Це дозволяє зберігати фінансову стабільність та забезпечення після виходу на пенсію.

Основні види пенсійного страхування:

– добровільне пенсійне страхування — вид страхування, коли людина вносить власні внески у пенсійний фонд або страхову компанію, щоб отримати пенсійні виплати в майбутньому. Страхування дозволяє підвищити пенсійне забезпечення;

– загальнообов'язкове пенсійне страхування — обов'язковий вид страхування, при якому працедавець / працедавиця та працівник / працівниця спільно вносять внески у пенсійний фонд для забезпечення майбутньої пенсії працівника / працівниці.

Пенсійне страхування є важливим аспектом фінансового планування та притаманне у поведінці фінансово грамотної людини.

В Україні пенсійне страхування представлене двома рівнями (рис. 3.6).

Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування — це система, яка гарантує виплату мінімальної пенсії всім громадянам / гро-

Цікаво знати!

Закон України
«Про загально-
обов'язкове державне
пенсійне страхування».
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/ZeTfARcr>
або QR-кодом

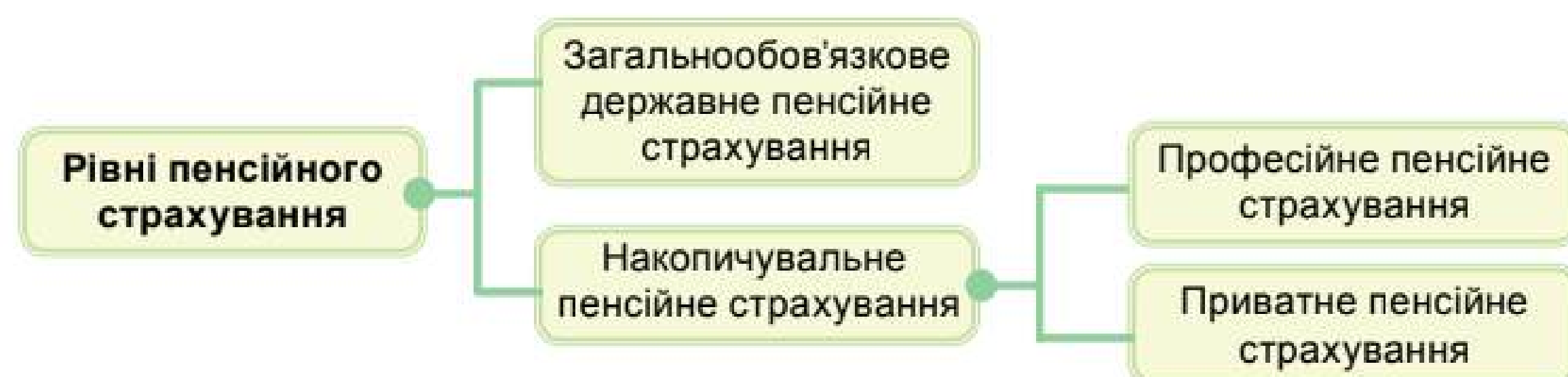

Рис. 3.6. Рівні пенсійного страхування в Україні

мадянкам України, які досягли пенсійного віку та мають необхідний страховий стаж. Держава формує пенсійні виплати за рахунок внесків роботодавців / роботодавиць та працівників / працівниць. Розмір внесків встановлюється законом і становить 34,7% від заробітної плати працівника / працівниці. Пенсійний вік в Україні становить 63 років для чоловіків та 60 років для жінок.

Накопичувальне пенсійне страхування — це добровільна система, яка дозволяє громадянам / громадянкам накопичувати додаткові кошти на свою майбутню пенсію. Основні види накопичувального пенсійного страхування: професійне пенсійне страхування (вид страхування пропонується роботодавцями / роботодавицями для своїх працівників / працівниць) та приватне пенсійне страхування (вид страхування можна придбати самостійно в будь-якій страховій компанії, яка має ліцензію на ведення цього виду діяльності). Накопичувальні пенсійні виплати виплачуються пенсіонерам довічно або протягом певного періоду часу.

Переваги накопичувального пенсійного страхування: дозволяє отримувати більшу пенсію, ніж державна; надає можливість самостійно планувати свою майбутню пенсію.

Забезпечує податкові пільги, *наприклад*, внески на накопичувальне пенсійне страхування звільняються від оподаткування податком на доходи фізичних осіб (ПДФО) та військовим збором. Це означає, що можна отримувати додатковий дохід, не сплачуючи з нього податки.

Рекомендації при укладанні договору страхування:

1) вибір страхової компанії та страхового продукту — це важливе рішення, яке потребує ретельного вивчення та аналізу. Фактори, які слід врахувати при виборі страхової компанії: репутація компанії, відгуки клієнтів / клієнток, вартість страхового полісу, умови страхування, якість обслуговування. З'ясувати всі нюанси та обмеження тощо;

2) порівняти пропозиції декількох страхових компаній перед тим, як прийняти остаточне рішення. Після того укласти договір. Для укладення договору про страхування необхідно звернутися до пенсійного фонду або страхової компанії, проаналізувати разом з фінансовим консультантом / консультанткою запропоновані різні програми пенсійного страхування з різними умовами та тарифами. Уважно ознайомитися з умовами договору перед його підписанням.

Пам'ятай, що пенсійне страхування — це довгострокове інвестування. Важливо ретельно вивчити варіанти та вибрати програму, яка відповідає твоїм потребам та можливостям.

Для накопичення пенсійних внесків громадян в Україні створені недержавні пенсійні фонди (НПФ).

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) — це юридичні особи, створені для накопичення пенсійних внесків учасників фонду з метою їхнього по-

дальшого інвестування та виплати пенсійних виплат учасникам фонду та / або їхнім правонаступникам.

Переваги участі в НПФ:

- можливість накопичити додаткові кошти до державної пенсії;
- можливість самостійно обирати інвестиційну стратегію;
- податкові пільги;
- спадковість пенсійних накопичень;
- додаткові послуги (наприклад, медичне страхування).

Реформа пенсійного страхування в Україні. Система пенсійного страхування в Україні зазнала значних змін протягом останніх років:

- ☐ **2004 р.** Впроваджено накопичувальне пенсійне страхування як добровільний другий рівень пенсійної системи. Громадянам надано право обирати недержавний пенсійний фонд для управління своїми накопиченнями.
- ☐ **2005 р.** Збільшено пенсійний вік для жінок з 55 до 60 років.
- ☐ **2011 р.** Проведено реформу пенсійної формули, яка враховує не лише трудовий стаж, але й розмір заробітної плати.
- ☐ **2014 р.** Збільшено пенсійний вік для чоловіків з 60 до 63 років.
- ☐ **2017 р.** Автоматично зараховано 2% від заробітної плати кожного працівника / працівниці до накопичувального рівня пенсійної системи. Громадянам / громадянкам надано право відмовитися від накопичувального рівня протягом 2 місяців.
- ☐ **2018 р.** Збільшено мінімальний страховий стаж для виходу на пенсію.
- ☐ **2020 р.** Запроваджено обов'язкове накопичувальне пенсійне страхування для громадян, які народилися після 1 січня 2004 року. Ко-

шти на накопичувальні пенсії будуть перераховуватися з державного бюджету на паритетних засадах протягом усього періоду накопичень. Впроваджено накопичувальне пенсійне страхування як добровільний другий рівень пенсійної системи. Громадянам надано право обирати недержавний пенсійний фонд для управління своїми накопиченнями.

Запитання для обговорення:

- Що таке пенсійне страхування, і чому воно є важливим у житті кожної людини?
- Які види пенсійного страхування є в Україні?

Цікаво знати!

Діяльність НПФ в Україні регулюється Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення».
<https://cutt.ly/ZeTfARcr>
Перелік чинних НПФ в Україні можна знайти на сайті Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку
<https://cutt.ly/4eTfDRSE>

Дізнайся більше!

Пенсійна система в Україні до 2004 року.

Перейди за

покликанням
<https://cutt.ly/Bem7viBu>
або QR-кодом.

Про ресурси пенсійної системи України. Перейди за
покликанням
<https://cutt.ly/9em7vXva>
або QR-кодом.

§ 46. Страхова революція: що змінилося за століття

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ історію розвитку страхування у світі та в Україні;
- ✓ які види страхування є найпопулярнішими;
- ✓ які сучасні страхові товариства пропонують надійні страхові продукти.

Вже з давніх часів люди шукали способи захистити себе від ризиків. Перші згадки про страхування сягають IV тисячоліття до н. е., коли в Давньому Вавилоні купці укладали договори, щоб розділити ризики під час морських подорожей. З часом ідеї страхування поширилися світом, і в XVII столітті в Англії з'явилися перші страхові компанії, які пропонували захист від пожеж та інших небезпек.

Перші страхові товариства на території України з'явилися ще у XVIII столітті. Спочатку це були здебільшого іноземні компанії, які відкривали свої філії в українських містах.

Найвідоміші ранні страхові товариства:
1786: «Triester Seesicherungs Gesellschaft» (Трієстське товариство морського страхування) — перше страхове товариство, яке відкрило філію в Україні (м. Одеса);

1806: «Allgemeine Feuer-Versicherungs-Anstalt für das Königreich Galizien und Lodomerien» (Загальне вогневе страхове товариство для Королівства Галичини та Володимирії) — перше страхове товариство, засноване на українських землях (м. Львів);

1827: «Російське страхове товариство від вогню» — перше загальноімперське страхове товариство, яке діяло на території України;

1860: «Krakauer Versicherungs-Gesellschaft» (Краківське страхове товариство) — одне з перших страхових товариств, яке пропонувало страхування життя в Україні (м. Львів);

1892: «Товариство взаємних обезпечень «Дністер»» — перше українське національне страхове товариство (м. Львів).

Якщо заглибитися в історію та проаналізувати усну народну творчість — прислів'я та приказки, то можна знайти деякі аналогії та вислови, які стосуються страхування. Наприклад, «Готуйся до гіршого, а

Історична довідка!

До XX століття страхові послуги були доступні здебільшого багатим людям. Після Другої світової війни страхування стало більш доступним для широких верств населення.

сподівайся на краще», «Не клади всі яйця в один кошик», «Береженого Бог береже». Це підтверджує, наші предки усвідомлювали непередбачуваність життя та були готовими до різних ситуацій. Їх досвід є безцінним скарбом, який допомагає приймати правильні рішення і будувати своє життя.

Сьогодні страхування стало невід'ємною частиною нашого життя. Є безліч видів страхування, які охоплюють майже всі сфери життя: від здоров'я та майна до подорожей та відповідальності. Кожен вид страхування має свої особливості та умови, тому важливо ретельно вивчити всі пропозиції перед тим, як укласти договір зі страховою компанією.

Сучасні страхові компанії пропонують широкий спектр послуг, які виходять далеко за межі простого відшкодування збитків. Вони також надають консультації з питань ризиків, допомагають у запобіганні нещасних випадків та пропонують різні програми лояльності для своїх клієнтів / клієнток.

Сучасні страхові товариства та їхні послуги в Україні

В Україні налічується понад 100 страхових компаній, які пропонують широкий спектр страхових продуктів для задоволення потреб як приватних осіб, так і юридичних осіб.

Види страхування, які пропонують сучасні страхові товариства в Україні:

– **автоцивільне страхування** — покриває шкоду, заподіяну майну та життю / здоров'ю третіх осіб у разі ДТП. Обов'язкове для всіх власників / власниць транспортних засобів;

– **медичне страхування** — покриває витрати на лікування, лікарські препарати та інші медичні послуги;

– **страхування життя** — передбачає виплату страхової суми в разі смерті страхувальника / страхувальниці або настання інших страхових випадків, передбачених договором;

– **страхування майна** — покриває шкоду, заподіяну майну страхувальника / страхувальниці внаслідок пожежі, стихійного лиха, крадіжки, вандалізму тощо;

– **туристичне страхування** — покриває витрати на лікування, репатріацію та інші екстрені випадки, які можуть статися під час подорожі за кордон;

– **бізнес-страхування** — передбачає захист бізнесу від різних ризиків, таких як пожежа, крадіжка, перебої в роботі, відповідальність перед третіми особами тощо.

Інші види страхування, які надають такі послуги:

• страхування від нещасних випадків;	• спортивне страхування;
• страхування подорожей;	• страхування домашніх тварин;
	• страхування титулу;

Дізнайся більше!
Про види страхування.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/2em7bugp>
або QR-кодом.

- страхування сільськогосподарських ризиків;
- інші види страхування.

Вартість страхового поліса залежить від:

- виду страхування;
- суми страхового покриття;
- франшизи;
- віку та стану здоров'я страхувальника;
- інших факторів.

Перелік страхових компаній в Україні, які надають послуги:

СК «Україна», СК «ПЗУ», СК «Універсальна», СК «Арсенал Страхування», СК «Еталон», СК «Allianz Україна», СК «GROUPE AXA», СК «Vienna Insurance Group», СК «UNIQA».

Сьогодні страховий ринок переживає кардинальні зміни завдяки технологічному прогресу. Раніше, *наприклад*, щоб оформити поліс автоцивілки, потрібно було відвідати офіс страхової компанії, заповнити безліч документів і чекати кілька днів на оформлення полісу. Сьогодні ж, завдяки мобільним додаткам, оформити поліс онлайн за кілька хвилин, не виходячи з дому. Крім того, сучасні автомобілі оснащені датчиками, які передають дані про стиль водіння. Ці дані використовуються страховою компанією для розрахунку індивідуальної страхової премії.

Страховий бізнес постійно розвивається, відповідаючи на нові виклики та потреби суспільства.

Вибір страхової компанії та страхового продукту — це важливе рішення, яке потребує ретельного вивчення та аналізу.

Запитання для обговорення:

- Які види страхування ти знаєш?
- Як можна підвищити свою фінансову грамотність у питаннях страхування?

Підсумок теми

Фінансова діяльність завжди пов'язана з ризиками, які можуть призвести до втрат або зменшення доходів.

Обачлива поведінка фінансово грамотної людини передбачає усвідомлення цих ризиків та вжиття заходів для їх мінімізації. Одним з таких заходів є страхування.

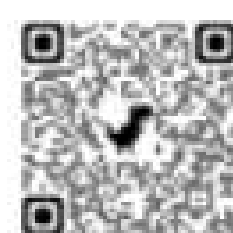
При виборі страхового продукту ретельно вивчи умови та обери страхову компанію, яка має бездоганну репутацію та пропонує вигідні умови страхування.

Страхування — це важливий інструмент, який допомагає фінансово грамотним людям захистити себе від ризиків та зберегти свій фінансовий стан.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/36393463>

Податки та податкова культура

Тема 4

§ 47.

Історія виникнення податків. Дивні податки

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке податки і коли виникли перші податки;
- ✓ які податки були в давній Європі, Америці та Русі-Україні;
- ✓ для чого збирали податки.

Податки — це частина зароблених грошей, яку повинен сплачувати до бюджету кожен громадянин / громадянка. Без податків не може існувати жодна країна у світі. Вони є головним джерелом фінансування державних витрат, таких як охорона здоров'я, освіта, оборона тощо.

У **Стародавньому світі** активно застосовували збори податків з населення. Перше відоме оподаткування з'явилося приблизно 3000 р. до н. е. в Шумері (**Месопотамія**), де люди сплачували податок на сіль.

У **Єгипті** фараони збирали податки за землю, що сприяло будівництву пірамід.

Доки **Рим** залишався **містом-державою**, його податкова система була досить простою. У мирний час податки зовсім не стягувалися. Здавали в оренду державні землі. Державний апарат утримував себе сам. Обранці не лише виконували свої обов'язки безоплатно, а й вносили в казну благодійні внески і вважали це почесною справою. А от у воєнний час громадян Риму обкладали податком відповідно до їхніх статків, і для того вони подавали звіти про свій майновий та родинний стан. Цей документ можна вважати предком податкової декларації (**податкова декларація** — документ, у якому особа інформує про отримані нею за певний період доходи та податкові знижки і пільги).

З перетворенням Римської держави на імперію податкова система змінилась. Основним джерелом надходжень у казну **Римської імперії** був поземельний податок на завойованих землях. Він становив «десятину» з доходів із земельної ділянки. Побутували й інші податки: податок на виноградну лозу, податок на кількість фруктових дерев, податок на житло, на рабів, на худобу. Окрім того, кожен житель з провінції мав заплатити подушний податок, тобто податок з кожного члена родини.

У Середньовіччі у феодальній **Європі** селяни сплачували податки феодалам у вигляді врожаю, худоби та праці.

А в Англії в 1086 році король Вільгельм Завойовник запровадив перший перепис для обліку податків. У XIX столітті **французька революція** сприяла впровадженню більш справедливого оподаткування.

У США в 1861 році запровадили податок на доходи.

Податкова система в **Русі-Україні** почала формуватися ще в IX–X століттях, коли Русь була об'єднана під владою князів. Основним джерелом доходів князів були данини та податки, які збиралися з населення. У той час у Русі-Україні були такі податки:

- **данина.** Данина — це найдавніша форма податку, що сплачувалась як натуральними продуктами (зерно, худоба, мед), так і грошима;
- **полюддя.** Це особлива форма збирання данини, коли князь з дружиною об'їжджав свої володіння й особисто збирав податки з підлеглих племен та земель. Полюддя мало значення не лише як податковий збір, але й як засіб контролю та впливу на підлеглі території;
- **купа.** Цей вид податку сплачували міські жителі, передусім торговці. Збирали переважно з товарів, що привозили на ринки;
- **вирник.** Вирник — штраф, який сплачували за правопорушення, зокрема за злочини проти майна й осіб.

Київські князі використовували податки для підтримки своєї влади, фінансування війська, будівництва фортифікацій та храмів. З часом податкова система ускладнювалася та набувала більш організованих форм, що сприяло розвитку державності в Русі.

Дивні податки. У минулому теж були й дивні податки. Та вони всі мали одне призначення — наповнити казну держави та забезпечити її міць:

— **податок на бороду.** Введений у Росії Петром I у 1698 році, щоб стимулювати чоловіків голитися;

— **податок на сіль.** Введений у багатьох країнах, у тому числі у Франції, Індії та Китаї. В Індії податок на сіль викликав відомий «Соляний марш» Ганді в 1930 році;

— **податок на вікна.** Введений у Великобританії в 1696 році. Багато будинків будували з меншою кількістю вікон, щоб уникнути податку;

— **податок на тіні.** Введений у Венеції в 1593 році. Кав'ярні повинні були платити за тіні, які їхні парасолі кидали на вулиці;

— **податок на капелюхи.** Введений у Великобританії в 1784 році. Чоловіки повинні були платити за кожен капелюх.

Отже, податки з давніх давен і до сьогодні є основним джерелом наповнення державної казни

Дізнайся більше!
Історія вислову «гроші не пахнуть». Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/wem7PTb4>
або QR-кодом

Запитання для обговорення:

- Які податки були в давній Європі, Америці та Русі-Україні?
- Для чого збирались податки?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ які є види податків;
- ✓ для чого існують податки;
- ✓ які функції виконують податки.

Податки — це обов'язкові платежі, які громадяни / громадянки, підприємства сплачують державі.

Податки поділяють на прямі та непрямі.

Прямі податки сплачують безпосередньо з доходів або майна платників податків, і їх напряду перераховують у бюджет.

До них належать:

- податок на доходи фізичних осіб (ПДФО) — стягується з усіх видів доходу, який отримує фізична особа: із зарплат, пенсій, дивідендів, відсотків та інших доходів громадян;
- податок на прибуток підприємств — сума, котра залишається після вирахування з доходу витрат, які були здійснені на його придбання:

Прибуток = Дохід – Витрати;

- податок на майно — сплачується з вартості нерухомості, автомобілів тощо.

Пригадай! Які види доходу ти знаєш?

Непрямі податки — це податки, які включають у ціну товарів і послуг, та сплачують їх споживачі при придбанні послуг і товарів, а потім організації, які здійснили продаж, сума в частині податку перераховується до бюджету.

До таких податків належать:

- податок на додану вартість (ПДВ) — стягується з продажу товарів і послуг;
- акцизи — накладаються на певні види товарів, такі як алкоголь, тютюн, бензин;
- мито — податок на товари, які перетинають кордон держави, тобто на транзитні (ті, що не затримуються в державі, а лише перетинають її територію і прямують до іншої держави), експортні (вітчизняні товари, які призначені для реалізації в іншій країні), імпортні (товари, які прибули до даної держави з інших держав) товари.

У державі податки виконують відповідні функції.

Основними функціями податків є:

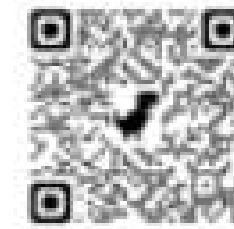
- фінкальна — забезпечує наповнення державного бюджету;
- регульовальна — використовується для регулювання економічних процесів, таких як стимулювання або обмеження певних галузей;
- розподільча — спрямована на перерозподіл доходів між різними верствами населення;

– контрольна — забезпечує контроль за діяльністю підприємств і громадян через систему податкової звітності.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або за QR-кодом і виконай завдання. <https://learningapps.org/36396974>

Аналізуючи податки, потрібно знати, як називаються основні елементи податку, а саме:

- **об'єкт оподаткування (податкова база)** — те, з чого нараховується податок. *Наприклад*, дохід – при податку з доходів, прибуток – при податку з прибутку;
- **суб'єкт оподаткування (платник податку)** — особа, юридична чи фізична, на яку покладено обов'язок сплатити податок;
- **податкова пільга** — це повне або часткове звільнення від сплати податків;
- **ставка податку** — розмір податку, який припадає на одиницю оподаткування.

Тверді податки (рис. 3.7) встановлюються в абсолютній величині на одиницю об'єкта оподаткування. *Наприклад*, якщо об'єктом оподаткування є нафта, то твердий податок буде визначатися певною фіксованою сумою на 1 т нафти.

Рис.3.7 Ставки податку

Пропорційні податки діють в однаковому відсотковому відношенні до об'єкта оподаткування. *Наприклад*, податок з доходів фізичних осіб — 18,5%.

Прогресивні податки підвищуються з підвищенням вартості об'єкта оподаткування. *Наприклад*, регресивні податки знижуються в міру зростання об'єкта оподаткування.

Залежно від того, куди стягуються податки, їх поділяють на загальнодержавні та місцеві.

Значення податків.

Податки є ключовим елементом державної політики, що впливає на економіку країни, соціальну стабільність і рівень життя населення. Вони дозволяють фінансувати громадські послуги, підтримувати інфраструктуру та забезпечувати соціальний захист.

Запитання для обговорення:

- Які права та обов'язки має фізична особа як платник податків?
- Як фінансово грамотна людина може оптимізувати свої податкові зобов'язання?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ чому оподаткування є важливим для країни;
- ✓ які є види податків в Україні та які їх ставки;
- ✓ яке значення податків.

Оподаткування є важливим механізмом у функціонуванні будь-якої держави. Воно забезпечує державу фінансовими ресурсами, необхідними для виконання її функцій, таких як охорона здоров'я, освіта, оборона, соціальне забезпечення тощо. В Україні система оподаткування складається з різних видів податків, які сплачуються як фізичними, так і юридичними особами.

Основні види податків в Україні

Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Сплачується з доходів громадян / громадянок, таких як зарплати, доходи від підприємницької діяльності, спадщина, дарування тощо. Його ставка становить 18%.

Податок на прибуток підприємств. Сплачується юридичними особами з прибутку, отриманого від їхньої діяльності. Основна ставка податку на прибуток становить 18%.

Податок на додану вартість (ПДВ) — це непрямий податок, який включається у вартість товарів та послуг. Основна ставка ПДВ становить 20%.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ). Сплачується роботодавцями / роботодавцями і працівниками / працівницями на соціальне страхування (пенсії, допомоги з тимчасової непрацездатності тощо). Ставка ЄСВ становить 22% від фонду оплати праці.

Місцеві податки. До них належать: податок на нерухоме майно, земельний податок, транспортний податок тощо. Ставки і порядок сплати цих податків визначаються місцевими органами влади.

У 2014 році в умовах російської агресії та необхідності посилення обороноздатності країни був запроваджений військовий збір. **Військовий збір** – це загальнодержавний податок, який сплачується фізичними з доходів. Військовий збір є важливим інструментом для зміцнення обороноздатності України та забезпечення її безпеки. Кошти, отримані від військового збору, спрямовуються на забезпечення потреб армії: закупівлю зброї та військової техніки, підвищення соціальних гарантій військовослужбовців / військовослужбовиць, проведення військових навчань тощо. Ставка військового податку, як і інших податків, може змінюватись. *Наприклад*, його ставка у 2025 році змінилась з 1,5% до 5%.

Запитання для обговорення:

- Які основні види податків є в Україні?
- Які функції виконують податки в державі?

§ 50. Податкова культура фінансово грамотної людини

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ чому важливо сплачувати податки;
- ✓ як фінансово грамотна людина сплачує податки;
- ✓ як стати фінансово грамотною людиною в питаннях податків.

Податки є важливим джерелом доходу для держав. І це розуміє фінансово грамотна людина. Вона усвідомлює свою відповідальність перед суспільством і вважає сплату податків своїм обов'язком.

Сплата податків — це не лише юридичний обов'язок, але й громадянська відповідальність. Тому, сплачуючи податки, ти робиш свій внесок у розвиток країни та покращення життя людей. Завдяки податкам отримуєш доступ до таких важливих послуг, як освіта, охорона здоров'я, безпека тощо.

Фінансово грамотна людина знає, які податки вона повинна сплачувати, і робить це вчасно та в повному обсязі. Вона використовує всі законні способи для оптимізації своїх податкових зобов'язань, але не ухиляється від сплати податків, а також веде облік своїх доходів та витрат, щоб правильно декларувати власні доходи. Якщо це необхідно, вона користується податковими послугами кваліфікованих фахівців.

Принципи податкової культури, які притаманні фінансово грамотній людині, такі:

☐ Планування своїх податків. Це потрібно для того, щоб уникнути несподіваних платежів та штрафів.	☐ Вибір податково ефективних інвестицій та планування своїх витрат з урахуванням податків.
☐ Перевірка податкової декларації.	☐ Використання податкових пільг.
☐ Контролювання своїх податкових витрат та пошук способів їх зменшити.	☐ Використання зручних способів сплати податків, таких як онлайн-платежів або банківських переказів.
☐ Вивчення податкового законодавства та пошук законних способів мінімізувати свою податкову заборгованість.	☐ Захист своїх прав, звернення по допомогу до податкових органів, якщо виникають проблеми або запитання.
☐ Сплата податків вчасно.	

Податкова культура проявляється у:

- декларуванні доходів;
- оплаті податків вчасно. Це теж дозволяє уникнути штрафів та пені;
- купівлі товарів та послуг у легальних продавців;
- виборі товарів українського виробництва. Купуючи українські товари, ми підтримуємо вітчизняного виробника і сприяємо наповненню державного бюджету;
- позитивному ставленні до податків та довірі до державних органів;
- поглибленні знань з оподаткування.

Ставки податків, суб'єкти оподаткування, податкові пільги щоразу змінюються. Тому, щоб мати завжди актуальну інформацію, потрібно користуватись офіційними сайтами та ознайомлюватися з публікаціями про зміни.

Є багато ресурсів, які допоможуть поглибити знання у питаннях податків:

- вебсайти державних податкових органів (інформація про всі види податків, порядок їх сплати, податкові ставки, терміни подання декларацій тощо);
- спеціалізовані вебсайти та блоги про податки (статті, поради та рекомендації щодо сплати податків);
- книги та навчальні матеріали з податкового права та бухгалтерського обліку (вони допоможуть глибше зрозуміти принципи оподаткування);
- курси та семінари з податкової грамотності (вони дають можливість отримати знання та навички в цій сфері від кваліфікованих фахівців).

Фінансово грамотна людина знає адреси сайтів, куди можна звернутись у разі виникнення питання чи проблеми.

Перелік офіційних сайтів в Україні, куди потрібно звертатися з питань щодо податків:

- Державна податкова служба України: <https://cutt.ly/veTfG7Nq>;
- Портал електронних послуг ДПС України;
- Центр оброблення звернень платників ДПС України;
- Урядовий контактний центр;
- Міністерство фінансів України.

Також можна звернутися до найближчого відділення ДПС України, зателефонувати на гарячу лінію ДПС України за номером 0-800-505-001 (безкоштовно) або написати листа до ДПС України за адресою: 04011, м. Київ, вул. Євгена Коновальця, 15.

Звісно, перед тим, як звертатися по допомогу, потрібно ознайомитися з інформацією, що розміщена на офіційних сайтах ДПС України

та Міністерства фінансів України. Звертаючись по допомогу, чітко формулюй своє питання та надавай усю необхідну інформацію.

Цікаво знати!

Софія і податкова культура: приклад для наслідування.

Софія — це молода жінка, яка працює в IT-компанії. Вона не лише професіоналка у своїй справі, а й дуже відповідальна і свідомо громадянка. Софія розуміє важливість сплати податків і докладаеть усіх зусиль, щоб бути фінансово грамотною людиною. Софія розуміє, що сплачені нею податки йдуть на будівництво доріг, шкіл, лікарень та інші важливі для суспільства проекти. Для дотримання податкової культури Софія чітко фіксує всі свої доходи та витрати, щоб правильно розрахувати суму податку. Вона завжди вчасно подає податкову декларацію та сплачує всі необхідні податки, активно користується електронними сервісами податкової служби, що дозволяє їй швидко і зручно виконувати свої податкові зобов'язання, а якщо виникають питання щодо податків, вона звертається за консультацією до фахівців. Софія розповідає своїм друзям і знайомим про важливість сплати податків і заохочує їх дотримуватися податкового законодавства. Софія — це яскравий приклад того, як одна людина може змінити світ на краще, просто виконуючи свої податкові обов'язки. Дотримання податкової культури — це не лише наш обов'язок, але й інвестиція в наше спільне майбутнє.

Запитання для обговорення:

- Які наслідки може мати несплата податків?
- Які ресурси допоможуть вам стати фінансово грамотним / грамотною у питаннях сплати податків?

Підсумок теми

Податки є важливою частиною історії людства та відображають розвиток суспільства. Вони є невід'ємною частиною життя кожної людини та будь-якої держави, фінансовим фундаментом, на якому будується суспільство, забезпечуючи надання державних послуг, розвиток інфраструктури та соціальних програм.

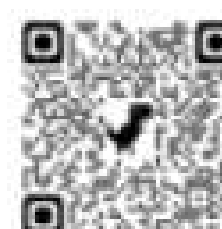
Податкова культура — це сукупність знань, переконань, цінностей та норм поведінки, пов'язаних зі сплатою податків. Вона відображає рівень свідомості громадян щодо важливості податків, їх готовність виконувати свої податкові обов'язки та довіру до державних інституцій.

Податкова культура сприяє стабільності державного бюджету, дозволяє уникнути дефіциту та не допускає корупції в державних органах. Сплачуючи податки, кожен громадянин робить свій внесок у розвиток країни та забезпечення соціальної справедливості. Сприятливе податкове середовище заохочує інвестиції та зумовлює економічне зростання.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=pdv2huq2524>

Екологічна поведінка та споживча культура

Тема 5

§ 51.

Екологічна та споживча культура. Правила раціонального споживача

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке екологічна та споживча культура;
- ✓ хто такий раціональний споживач;
- ✓ як дотримання правил раціонального споживання формує фінансово грамотну людину.

Вчинки та дії, які ти щоденно здійснюєш, — це твоя поведінка. Якщо розглядати її з точки зору соціально обумовлених та керованих вчинків та дій у довкіллі та стосовно довкілля, то це називатиметься екологічною поведінкою. Екологічна поведінка формує екологічну культуру та екологічні, здоров'язберезувальні компетентності особистості.

Питання екології та екологічної культури важливе для економіки всього світу, оскільки забруднення та використання невідтворюваних ресурсів землі сягають дуже високих, небезпечних для самої природи, показників.

Екологічна культура — це система цінностей, знань та поведінки, що сприяють збереженню довкілля та раціональному використанню природних ресурсів.

Споживча культура зосереджена на придбанні та споживанні товарів і послуг. І це часто відбувається без урахування їх впливу на довкілля. Якщо поєднати свої щоденні вчинки та дії з екологічною відповідальністю, тобто із шанобливим ставленням до довкілля, то можемо сформувати свідоме споживання.

Свідоме споживання — це спосіб поєднати екологічну відповідальність із задоволенням власних потреб.

Ось кілька прикладів з функціонування домогосподарства, які можна віднести до екологічної та споживчої культури:

- 1) зменшення використання пластику;
- 2) економія електроенергії та води;
- 3) сортування сміття;
- 4) підтримка екологічних продуктів;
- 5) відмова від марнотратства.

Ці прості кроки можуть мати значний вплив на довкілля.

Формуючи свідоме споживання, ти формуєш поведінку фінансово грамотної людини, оскільки, зменшуєш не лише кількість відходів, а

й використання ресурсів, тобто заощаджуєш кошти домогосподарств та створюєш більш стійке фінансове майбутнє.

Екологічна поведінка та споживча культура займають особливе місце в плануванні власного майбутнього, а це безпосередньо пов'язане з нашою сім'єю, родиною та сім'єю, яку ти створиш у майбутньому. Тому питання свідомого батьківства / материнства займає особливу позицію в культурі фінансово грамотної людини.

Пам'ятай, що екологічна поведінка та споживча культура — це не лише індивідуальні дії фінансово грамотної людини. Це також підтримка політики та ініціатив, спрямованих на захист довкілля.

Правила раціонального споживача.

Раціональне споживання або свідоме споживання — це обдуманий вибір товарів та послуг, який ґрунтується на реальних потребах та можливостях, а також на принципах економії, екологічності та соціальної відповідальності.

Як стати раціональним споживачем?

Щоб бути раціональним споживачем, потрібно дотримуватись певних правил, які формують поведінку фінансово грамотної людини:

1. Планування	3. Економія	5. Соціальна
2. Інформованість	4. Екологічність	відповідальність

Дотримуючись цих правил, ти зможеш:

- економити гроші та збільшувати свої заощадження;
- купувати якісні та корисні товари;
- зменшити власний негативний вплив на довкілля.

Таким чином, раціональне споживання та свідомий вибір дозволяє економити гроші, збільшувати заощадження, формувати свою фінансову незалежність та свободу, а також робити вибір, який буде корисним суспільству та довкіллю.

Запитання для обговорення:

- Які основні фактори впливають на екологічну поведінку людей?
- Які дії можуть виконувати окремі люди, щоб зменшити свій вплив на навколишнє середовище?

Дізнайся більше!

Фінансово грамотне ставлення до довкілля. Перейди за QR-кодом або за покликанням <https://cutt.ly/Cem5ezXm>

Екологічна та споживча культура. Перейди за QR-кодом або за покликанням <https://cutt.ly/Pem5eZu3>

Правила споживання фінансово грамотної людини. Перейди за покликанням <https://cutt.ly/tem5taQc> або QR-кодом.

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ хто такий споживач;
- ✓ які права та обов'язки має споживач;
- ✓ як знання прав та дотримання обов'язків формує фінансово грамотну людину.

Купуючи товар, отримуючи послугу, розмовляючи по телефону, переглядаючи стрічку новин чи при будь-яких інших твоїх діях та вчинках, за які платиш гроші, ти стаєш споживачем / споживачкою.

Споживач / споживачка — це особа, яка має матеріальні та духовні потреби, а також можливості для їх задоволення, тобто засоби для придбання благ.

Кожен споживач / споживачка має встановлені права та повинен / повинна виконувати свої обов'язки, оскільки при споживанні благ він / вона стає учасником / учасницею економічних відносин та об'єктом ринкової економіки.

Право споживача — це те, що він повинен / повинна отримати, виконавши необхідні, встановлені виробником благ, дії.

Права споживача:

1. Отримання необхідної, доступної, достовірної та своєчасної інформації про продукцію, що забезпечить можливість свідомого і компетентного вибору.
2. На безпечну продукцію.
3. На належну якість продукції.
4. На справедливі умови придбання та обслуговування продукції.
5. На отримання повної інформації про ціну продукції.
6. На належне обслуговування.
7. На відшкодування шкоди, завданої неналежною якістю продукції.
8. На обмін або повернення продукції неналежної якості.
9. На звернення до суду.

Задовольняючи твої матеріальні та духовні потреби, виробники благ повинні дотримуватися відповідних норм, стандартів, доброчесності та надавати повну інформацію про склад продукту або перебіг надаваної послуги. При порушенні норм та правил виробником ти маєш право на захист себе, покладаючись на Закон України «Про захист прав споживачів».

Своєю чергою, кожен споживач / споживачка повинен / повинна знати свої обов'язки.

Пригадай! Що називають благом?

Обов'язок споживача — це сукупність моральних та матеріальних зобов'язань людини, яка здійснює придбання певного блага, перед продавцем / продавчиною чи виробником / виробницею цього блага.

Обов'язки споживача:

1. Перед придбанням товару або замовленням роботи (послуги) ознайомитися з його / її характеристиками та умовами придбання та обслуговування.

2. Використовувати продукцію за призначенням та дотримуватися правил її експлуатації.

3. Зберігати документи, що підтверджують придбання продукції (чек, квитанція та ін.).

4. Не завдавати шкоди майну продавця / продавчині.

5. Дотримуватися правил торгівлі.

Важливо знати свої права та обов'язки, щоб захистити себе від недобросовісних продавців / продавчинь та виробників / виробниць.

Окрім Закону України «Про захист прав споживачів», для отримання більш детальної інформації про свої права та обов'язки ти можеш звернутися до:

- Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту прав споживачів: <https://cutt.ly/TeTfKhWs>;
- Товариства із захисту прав споживачів у твоєму населеному пункті (або найближчого територіально).

Дізнайся більше!
Права споживача.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/rem5tV9K>
або QR-кодом.

Цікаво знати!

Історія Віктора про захист прав споживачів

Віктор завжди мріяв про новий смартфон останньої моделі. І ось, нарешті, зібравши необхідну суму, він пішов у магазин і придбав омріяний гаджет. Перші дні використання смартфона приносили лише радість, але незабаром Віктор почав помічати, що камера телефона працює некоректно: зображення виходить розмитим, а кольори спотворені.

Розчарований, Віктор вирішив повернути телефон у магазин. Продавець, почувши про проблему, відмовився приймати товар назад, мотивуючи це тим, що Віктор вже користувався телефоном кілька днів. Віктор же, пам'ятаючи про свої права як споживача, почав наполягати на обміні товару або поверненні грошей.

Згідно із Законом України «Про захист прав споживачів», споживач має право на обмін непродуктового товару неналежної якості протягом чотирнадцяти днів, не рахуючи дня купівлі, якщо він не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням. Віктор посилався на цей закон і відмовився йти на поступки. Після тривалих суперечок продавець все ж погодився обміняти телефон на новий, справний пристрій.

Запитання для обговорення:

- Які права та обов'язки має споживач?
- Як знання прав та дотримання обов'язків формує фінансово грамотну людину?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ що таке принципи сталого розвитку, та як вони впливають на культуру споживання;
- ✓ чому сортування сміття є важливим для фінансово грамотної людини;
- ✓ як дотримання правил раціонального споживання формує фінансово грамотну людину.

Культура споживання на принципах сталого розвитку — це система цінностей, поведінки та практик, спрямованих на задоволення потреб сьогодення без шкоди для можливостей майбутніх поколінь. Це означає відповідальне та раціональне використання ресурсів, мінімізацію відходів та забруднення довкілля, а також підтримку етичних та соціально відповідальних виробників.

Основні принципи культури споживання на принципах сталого розвитку:

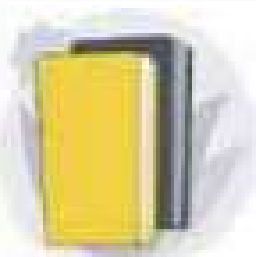
1. Відповідальність.
2. Раціональність.
3. Відмова від одноразових товарів.
4. Підтримка етичних та соціально відповідальних виробників.
5. Підтримка місцевих виробників.
6. Відновлення.
7. Компостування.
8. Економія енергії та води.

Фінансово грамотна людина дотримується культури споживання на принципах сталого розвитку, тобто застосовує у своєму домогосподарстві екоспоживання.

Що таке екоспоживання?

Екоспоживання — це дотримання у своєму домогосподарстві правил споживання, які базуються на принципах сталого розвитку. Для того потрібно:

1. *Почни з малого.* Здійсни невеликі зміни у своєму способі життя та відмовся від одноразових пакетів, економ електроенергію та воду, компостуй органічні відходи або викидай їх у спеціальні контейнери.
2. *Підтримуй етичні та соціально відповідальні бренди.* Досліди виробників та купуй у тих, хто відповідально ставиться до довкілля.

Дізнайся більше!

Про принципи культури споживання.
Перейди за покликанням
<https://cutt.ly/5em5ynl7>
або QR-кодом.

3. *Приєднуйся до руху за сталє споживання.* Є багато організацій, які працюють над просуванням культури споживання на принципах сталого розвитку. Можеш знайти їх на ринку послуг та приєднатися до них або підтримати їхню роботу.

4. *Пізнавай більше та ділися своїми знаннями.* Розповідай друзям / подругам, родині та колегам про культуру споживання на принципах сталого розвитку.

Перехід до культури споживання на принципах сталого розвитку — це не просто вибір, це необхідність. Це те, що ми повинні зробити, щоб зберегти нашу планету для себе та майбутніх поколінь.

Сортування сміття.

Важливим у поведінці фінансово грамотної людини є сортування (сегрегування) сміття. З посортованих належним чином відходів виробляють одноразові пакети, тару, картон та інший пакувальний матеріал, за який споживач не платить або платить менше. А це, своєю чергою, зменшуються витрати споживача, що приводить до збільшення його заощаджень і свідчить про його ефективну фінансову поведінку.

З харчових відходів роблять біогумус. **Біогумус** — це натуральне добриво, яке не містить шкідливих для організму людини домішок. Його використовують для підживлення овочів та фруктів, що надходять на прилавки супермаркетів. Такі овочі та фрукти, а також продукти харчування, вироблені з них, є кориснішими для твого організму, ніж вирощені на хімічних добривах, зберігають і твоє здоров'я, і твій гаманець, бо не витрачаєш гроші на ліки.

Сортування сміття — це важлива екологічна практика, яка стає все більш поширеною в Україні та в інших країнах світу.

В Україні система сортування сміття ще не так розвинута, як у багатьох європейських країнах. Проте в останні роки робляться значні кроки для її вдосконалення. Так, у 2018 році було прийнято Закон «Про управління побутовими відходами», який зобов'язує населення та підприємства сортувати сміття. Також у багатьох містах України з'являються контейнери для різних видів відходів, а також пункти прийому **вторинної сировини** — кольорового та білого скла, паперу та картону, металу, поліетиленових пакетів та пластикових пляшок.

Для мотивування сортування сміття та виховання в людей свідомої та фінансово грамотної поведінки суспільство знаходить цікаві підходи. *Наприклад*, в одному з українських міст було встановлено контейнер для пластикових пляшок з написом «Кидай сюди, якщо ти не лох». Цей креативний підхід привернув увагу людей до

Дізнайся більше!
Яку фінансову користь
приносить
сортування сміття?
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/Hem5uT7c>
або QR-кодом.

проблеми сортування сміття і спонукав багатьох почати сортувати відходи. В іншому місті України школярам / школяркам запропонували збирати макулатуру в обмін на безкоштовні квитки в кіно. Ця акція не лише допомогла зменшити кількість відходів, але й зацікавила дітей темою екології та заощадила їм кошти на придбання квитка, що свідчить про поведінку фінансово грамотної людини.

У деяких країнах світу, *наприклад* у Німеччині, за несортування сміття можуть штрафувати. Це стимулює людей бути більш відповідальними та сортувати відходи. У Польщі, *наприклад*, збільшують населенню тарифи за вивіз сміття, якщо в контейнерах знаходять неналежним чином посортовані відходи. Таке невідповідальне ставлення до сортування сміття збільшує витрати домогосподарств, тобто робить їх біднішими.

Якщо ти будеш сортувати відходи, то зробиш наш світ чистішим, збережеш його для майбутніх поколінь, а себе зробиш багатшим та фінансово незалежним.

Цікаво знати!

Історія Катрусі та її шлях до сталого споживання

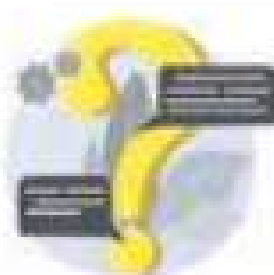
Катруся завжди була активною прихильницею здорового способу життя. Однак з часом вона почала задумуватися не лише про своє здоров'я, а й про вплив своїх щоденних звичок на довкілля. Саме тоді вона почала свідомо обирати продукти та товари, які відповідають принципам сталого розвитку.

Спочатку було нелегко відмовитися від звичних покупок у супермаркетах на користь місцевих фермерських ринків. Однак, скуштувавши свіжі овочі та фрукти, вирощені без використання хімікатів, Катруся відчула різницю у смаку та якості продуктів. Крім того, вона зрозуміла, що підтримує місцевих виробників і сприяє розвитку локальної економіки.

Далі Катруся почала звертати увагу на пакування продуктів. Вона відмовилася від продуктів, запакованих у пластикові пакети та одноразовий посуд, натомість почала використовувати багаторазові екоторбинки та контейнери. Це не лише зменшило кількість сміття в її домі, але й допомогло їй зекономити кошти.

Одним із найважливіших кроків на шляху до сталого споживання для Катрусі стало сортування відходів. Спочатку це вимагало певних зусиль, але з часом вона звикла розділяти сміття на різні фракції: папір, пластик, скло, органічні відходи. Катруся навіть придбала спеціальні контейнери для сортування, що зробило цей процес більш зручним.

Згодом Катруся почала цікавитися екопродукцією та товарами з перероблених матеріалів. Вона купувала одяг у секонд-хендах, обирала косметику з натуральних інгредієнтів, а для прибирання використовувала екологічно чисті засоби.

Запитання для обговорення:

- Що таке принципи сталого розвитку, та як вони впливають на культуру споживання?
- Чому сортування сміття є важливим для фінансово грамотної людини?

У цьому параграфі ти дізнаєшся:

- ✓ як штучний інтелект допомагає у веденні домогосподарства;
- ✓ яку допомогу штучний інтелект надає фінансово грамотній людині;
- ✓ чому штучний інтелект не може замінити фінансові знання людини.

Фінансово грамотна людина використовує у своєму житті новітні технології, щоб зменшити свої витрати та збільшити дохід, а значить, заощадити кошти та стати багатшим / багатшою. Одним з таких сучасних досягнень цифрового простору, який можна застосувати в домогосподарстві, є **штучний інтелект (скорочено — ШІ)**.

Історія використання штучного інтелекту (ШІ) в домогосподарстві сягає корінням у 1960-ті роки, коли з'явилися перші персональні комп'ютери. Ці ранні комп'ютери використовували для ведення списків справ, запис рецептів та планування бюджету.

Далі штучний інтелект (ШІ) стрімко розвивався й ставав все більш доступним для людей. Це відкрило нові можливості для підвищення фінансової грамотності та покращення прийняття фінансових рішень.

ШІ може аналізувати фінансові дані, такі як доходи, витрати, борги та інвестиції, щоб надати персоналізовані рекомендації щодо того, як краще керувати своїми фінансами. Також може допомогти автоматизувати бюджетування, відстежувати витрати та допомагати дотримуватися фінансового плану. Щоб допомогти краще спланувати свої фінанси та уникати несподіваних витрат, ШІ спрогнозує майбутні витрати.

Щоб прийняти більш обґрунтовані рішення по інвестиціях, ти можеш звернутися за допомогою до ШІ. Він дослідить та проаналізує різні інвестиційні можливості. Може допомогти створити диверсифікований інвестиційний портфель, який відповідатиме твоїм цілям та ризикам. Теж ШІ може допомогти у відстежуванні інве-

Дізнайся більше!
Історія появи ШІ.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/Pem5u6ll>
або QR-кодом.

Дізнайся більше!
Цифрові додатки на
основі штучного
інтелекту.
Перейди
за покликанням
<https://cutt.ly/ueQwQ9aV>
або QR-кодом.

стиції та надати інформацію про їхню рентабельність.

ШІ може створювати індивідуальні навчальні програми з фінансової грамотності, які відповідають твоїм потребам та рівню знань, та відповідати на запитання, надаючи точну та актуальну інформацію.

Він може аналізувати твої фінансові трансакції, щоб виявити шахрайську активність та захистити кошти, перевірити надійність контрагентів перед укладанням будь-яких фінансових угод та допоможе підвищити обізнаність про кібербезпеку і захистити себе від кіберзлочинів.

ШІ є добрим помічником у пошуку фінансових послуг, які відповідають твоїм потребам та бюджету, спростить процес подання заявки на отримання кредиту, іпотеки та відкриття банківського рахунку, допоможе зробити фінансові послуги більш доступними для людей з низьким рівнем доходу та людей з обмеженими можливостями.

Штучний інтелект (ШІ) поступово проникає в усі сфери нашого життя, і домогосподарство не є винятком. Розумні пристрої, керовані ШІ, покликані зробити наше життя більш комфортним, ефективним і екологічним. *Наприклад:*

- **розумний дім.** ШІ дозволяє керувати освітленням, опаленням, охоронною системою, побутовою технікою за допомогою голосових команд або мобільного додатку. Можна створити індивідуальні сценарії, *наприклад*, вранці або перед сном, які автоматично налаштовують освітлення, температуру та інші параметри;

- **розумні помічники.** Голосові помічники, такі як Google Assistant, Amazon Alexa або Apple Siri, можуть відповідати на ваші запитання, виконувати різноманітні завдання, відтворення музики, керування розумними пристроями та багато іншого;

- **розумні побутові прилади.** Холодильники, пральні машини, посудомийні машини, духовки та інші прилади оснащуються ШІ, що дозволяє оптимізувати їх роботу, контролювати споживання енергії;

- **розумна безпека.** Системи відеоспостереження з використанням ШІ дозволяють розпізнавати обличчя, відстежувати рух і надсилати сповіщення про підозрілу активність;

- **розумне управління енергоспоживанням.** ШІ може аналізувати дані про споживання енергії і оптимізувати роботу приладів, щоб зменшити витрати на комунальні послуги.

Завдяки ШІ, фінансові поради можуть бути більш персоналізованими та адаптованими до потреб кожної людини. *Наприклад*, молода сім'я з дитиною часто стикається з обмеженим бюджетом та необхідністю планувати великі витрати (освіта дитини, житло). ШІ може допомогти сім'ї визначити пріоритети та скласти реалістичний бюджет, запропонувати найвигідніші варіанти страхування життя, накопичувальних програм для дитини, розрахувати вартість освіти та підібрати оптималь-

ні варіанти кредитування або стипендій.

Особи з інвалідністю часто стикаються з додатковими витратами на лікування, реабілітацію та адаптацію житла. За допомогою ШІ можна швидко знайти інформацію про всі доступні соціальні програми та пільги для людей з інвалідністю. Порівняти ціни на ліки в різних аптеках та знайти найбільш вигідні пропозиції, скласти бюджет, запропонувати вакансії, які підходять для людей з обмеженими можливостями.

Для людей похилого віку, які часто мають обмежені доходи і потребують ретельного планування пенсійних накопичень, ШІ може допомогти оптимізувати пенсійні відрахування, запропонувати депозити, інвестиційні продукти з мінімальними ризиками, допомогти знайти інформацію про соціальні послуги, які можуть бути корисні для людей похилого віку.

Отже, завдяки ШІ, кожна людина може отримати персоналізовані фінансові поради та ефективніше керувати своїми коштами.

Запитання для обговорення:

- Як штучний інтелект може допомогти людям у домогосподарствах зменшити споживання енергії та ресурсів?
- Які є приклади успішного використання штучного інтелекту?

Підсумок теми

Екологічна культура — це свідоме ставлення людини до природи, бажання зберегти її для майбутніх поколінь. Вона проявляється у повсякденному житті через вибір екологічно чистих продуктів, зменшення споживання, сортування сміття та інші дії.

Споживча культура — це сукупність звичок і цінностей, пов'язаних зі споживанням товарів і послуг. Часто вона суперечить принципам екологічної культури, оскільки стимулює надмірне споживання та виробництво відходів.

Раціональна поведінка — це зважені рішення, які приймаються з урахуванням довгострокових наслідків. В контексті екології, раціональна поведінка передбачає зменшення негативного впливу на довкілля через свідомий вибір товарів і послуг. Штучний інтелект — це технологія, яка може допомогти у вирішенні екологічних проблем. *Наприклад*, він може оптимізувати виробництво, зменшити споживання енергії, спростити сортування відходів та навіть прогнозувати зміни клімату.

Перевір себе!

Перейди за покликанням або QR-кодом і виконай тести.
<https://learningapps.org/display?v=p5ecomy0n24>

СКАРБНИЦЯ ТЕРМІНІВ (ГЛОСАРІЙ)

А	Автокредит.....	103	Г	Володіння.....	12
	Активний дохід.....	20		Вторинна сировина.....	135
	Активні операції.....	74		Газопостачання.....	29-30
	Акциз.....	124		Географічна незалежність.....	48
	Акція.....	99		Готівковий кредит.....	104
	Апаратні гаманці.....	82		Готівкові гроші.....	62
Б	Афіліат-маркетинг.....	23	Д	Гроші.....	61
	Багатство.....	55		Грошовий обіг.....	63
	Базові потреби.....	33, 91		Данина.....	123
	Банк.....	71		Двофакторна автентифікація	
	Банківська система.....	73		(2FA).....	87
	Банківська картка.....	71, 79		Дебетова картка.....	72
	Банківський рахунок.....	71		Депозит.....	92-93
	Банкнота.....	69		Депозит до запитання.....	93
	Бартер.....	62		Депонент.....	93
	Безготівкові гроші.....	62		Державна власність.....	13
	Безробіття.....	25		Державна служба зайнятості.....	27
	Бейтинг.....	87		Державні фінанси.....	58
	Бідність.....	56		Дефляція.....	67
	Біогумус.....	135		Дистриб'ютор.....	23
	Біржа.....	99		Добробут.....	55
	Борг.....	101		Добровільне безробіття.....	25-26
	Боргова яма.....	102		Добровільне пенсійне	
В	Боржник (позичальник).....	105		страхування.....	116
	Брокери.....	99		Добровільне страхування.....	115
	Вакансія.....	25		Додаткова заробітна плата.....	20
	Валюта.....	65		Домогосподарство.....	9
	Валютний курс.....	65		Доставка газу.....	29-30
	Валютний ризик.....	111		Досяжна (Achievable) ціль.....	39
	Вартість кредиту.....	103		Доходи домогосподарств.....	20
	Веб-гаманці.....	82		Дропшипінг.....	22
	Вексель.....	99	Е	Екологічна культура.....	130
	Витрати домогосподарства.....	28		Економічна криза.....	26
	Відсоткова ставка.....	93, 105		Економічне благо.....	12
	Військовий податок.....	126		Експлуатація.....	134
	Віруси.....	87		Електроенергія.....	29-30
	Вішинг.....	45		Електронізація грошової	
	Вивезення побутових			сфери.....	79
	відходів.....	30		Електронний гаманець.....	82, 84
	Вигодонабувач.....	113		Електронні гроші.....	81
	Вимірювана (Measurable) ціль.....	39		Електронні платіжні систем.....	76
	Випадкові боржники.....	102		Емісія.....	68
	Вирник.....	123		Емісія електронних грошей.....	81
	Вкладник або депонент.....	93		Емітент.....	98
	Власність.....	12		Ефект Веблена.....	34-35
	Водопостачання та			Ефект доходу.....	34
	водовідведення.....	29-30			

	Ефект заміщення.....	34		Корпоративні фінанси.....	58
	Ефект Гіффена.....	34-35		Кредит.....	101, 103
Є	Єдиний соціальний внесок (ЄСВ).....	126		Кредитна картка.....	103
Ж	Житлово-комунальні послуги..	29		Кредитор (кредитодавець) або позикодавець.....	105
З	Загальнообов'язкове пенсійне страхування.....	116		Кредитна історія.....	106
	Заробітна плата (оплата праці).....	20		Кредитна спілка.....	75
	Закон Госсена.....	33		Кредитний ризик.....	110
	Закон Енгеля.....	29		Кредитування.....	103
	Закон попиту.....	14		Кредитний договір.....	105
	Закон пропозиції.....	14	Л	Культура споживання на принципах сталого розвитку.....	134
	Заощадження.....	90		Купа.....	123
	Запозичення.....	101		Купівельна спроможність.....	66
	Застава.....	103		Лізинг.....	75
	Захист грошових одиниць.....	69		Лізингові компанії.....	75
	Земля.....	18-19		Ліквідність.....	111
	Змішана форма власності.....	12		Ломбард.....	75
	Змішаний (солідарний, рівноправний) бюджет.....	42	М	Ризик ліквідності.....	111
І	Інвестиційний портфель.....	96		Матеріальні блага.....	12
	Інвестиційні платформи.....	77		Мерчендайзер.....	23
	Інвестиційні фонди.....	75		Медичне страхування.....	120
	Інвестиція.....	51, 92, 96-97		Металеві гроші.....	62
	Інвестор.....	96		Метод SMART.....	39
	Інвестування.....	97		Мито.....	124
	Інтернет – банкінг.....	76		Міжбанківський ідентифікаційний код.....	73
	Інтернет – трейдинг.....	99		Міжнародні фінанси.....	58
	Іпотека.....	103		Мікрофінансові організації (МФО).....	75
	Інфляційний ризик.....	111		Місцеві податки.....	126
	Інфляція.....	66		Мобільні додатки банків.....	76
К	Капітал.....	18-19	Н	Накопичувальне пенсійне страхування.....	117
	Капіталізація.....	94		Національний банк України (НБУ).....	73
	Карткові системи.....	84		Небанківська фінансова установа.....	74
	Кешбек (cashback).....	91		Недержавні пенсійні фонди (НПФ).....	117
	Кеш-трепінг.....	46		Нематеріальні блага.....	12
	Кібершахрайство.....	86		Нематеріальні ресурси людей.....	40
	Криптовалюта.....	81		Непрямі податки.....	124
	Колективна власність.....	13		Нумізматика.....	70
	Комерційний банк.....	73	О	Об'єкт власності.....	13
	Копірайтинг.....	22			
	Користування.....	12			
	Корисність.....	33			

Об'єкти ринкової економіки.....	10
Об'єкт оподаткування (податкова база).....	125
Облігація.....	99
Обліку витрат.....	31
Обов'язкове страхування.....	115
Обов'язок споживача.....	132-133
Онлайн-ігри.....	24
Опалення.....	29-30
Основна заробітна плата.....	20
Ощадний депозит.....	93
П	
Паперові гроші.....	63
Пасивні операції банків.....	72
Пасивний дохід.....	20
Пенсійне страхування.....	115-116
Пенсійні фонди.....	92
Пенсія.....	21, 49
Персональні фінансові управління.....	77
Підприємницький хист (здібності).....	18-19
Підприємство.....	18
Підробіток.....	20
Підлітковий вік.....	23
Платіжна система.....	83-85
Вивезення побутових відходів	30
Поведінка споживача.....	32
Податкова пільга.....	125
Податок.....	112, 123
Податок на додану вартість (ПДВ).....	124, 126
Податок на доходи фізичних осіб (ПДФО).....	124, 126
Податок на прибуток підприємств.....	124, 126
Позика.....	101
Полюддя.....	123
Попит.....	16
Поручитель.....	103
Послуга.....	10, 14, 24
Право споживача.....	132
Праця.....	18-19
Приватна власність.....	13
Приховане безробіття.....	25-26
Пролонгація.....	94
Промоутер.....	23
Пропозиція.....	16
Прямий податок.....	124

Публічні фінанси.....	58
Р	
Рання пенсія.....	49
Раціональна фінансова поведінка.....	59
Раціональне споживання або свідоме споживання.....	131
Реалістична (актуальна), релевативна ціль (Relevant).....	39
Реструктуризація боргу.....	108
Ризик.....	110
Ризик втрати капіталу.....	111
Ризик процентної ставки.....	111
Ринкова економіка.....	9
Ринкова ціна.....	14
Ринок.....	14
Роздільний (відокремлений) бюджет.....	41
Розпорядження.....	12
С	
Свідоме споживання.....	130
Сезонна робота.....	24
Сезонне безробіття.....	25-26
Сім'я.....	9
Сімейний бюджет.....	41
Скімінг.....	45
Сортування сміття.....	135
Соціальна інженерія.....	45
Соціальна мережа.....	24
Соціальна пільга і допомога.....	21, 36
Соціальна програма підтримки сімей.....	36
Соціальна субсидія на комунальні послуги.....	36
Специфічна, конкретна (Specific) ціль.....	39
Спільний бюджет.....	42
Споживач / споживачка.....	132
Споживчий кошик.....	66
Споживчий кредит.....	103
Споживчі блага.....	33
Споживчі витрати домогосподарств.....	28
Спуфінг.....	46
Ставка податку.....	125
Страховий випадок або страхова подія.....	113
Страховий поліс.....	113
Страховик.....	113

	Страхові компанії.....75		Фріланс.....22, 24
	Страхувальник (клієнт).....113		
	Страхування.....113	Ц	Центральний банк (НБУ).....73
	Строковий депозит.....93		Циклічне безробіття.....25-26
	Структурне безробіття.....25-26		Цифрова валюта
	Суб'єкт власності, або		(криптовалюта).....79
	власник.....12		Цінні папери.....98
	Суб'єкт оподаткування	Ч	Часова незалежність.....48
	(платник податку).....125		Часова ціль або зафіксована
	Суб'єкти ринкової економіки.....10		в часі (Time-bound).....39
	Субсидія.....30,36		
Т	Тарифи.....30	Ш	Шахраї.....46, 102
	Термін кредиту.....105		Шахрайство.....45
	Тіло депозиту.....93		Шахрайство з нерухомістю.....46
	Тіло кредиту.....103		Шахрайство у фінансових
	Товар.....10, 14		інструментах.....46
	Товарні гроші.....62		Штучний інтелект (ШІ).....137
	Транжири (марнотратники).....102		
Ф	Фактори виробництва.....18	І	IBAN.....80
	Факторинг.....75		
	Фармінг.....45		
	Фіатні гроші.....63		
	Фінанси.....57		
	Фінансова підтримка в		
	кризових ситуаціях.....37		
	Фінансова «подушка		
	безпеки».....43-44		
	Фінансова установа.....—		
	Фінансова безпека		
	домогосподарства.....43-44		
	Фінансова грамотність.....56		
	Фінансова незалежність.....48-53		
	Фінансова піраміда.....45		
	Фінансова поведінка.....59		
	Фінансова послуга.....74		
	Фінансова свобода.....48-53		
	Фінансова ціль.....38		
	Фінансове планування.....38-39		
	Фінансовий ризик.....110		
	Фінансовий ринок.....98		
	Фішинг.....45		
	Фонд гарантування вкладів		
	фізичних осіб.....95		
	Фондова біржа.....99		
	Фондовий ринок або ринок		
	цінних паперів.....98		
	Франшиза у страхуванні.....114		
	Фрикційне безробіття.....25-26		

Навчальне видання

Гургула Тетяна Володимирівна,
Буяк Рената Романівна,
Куждеба Божена Юріївна,
Сливка Євгенія Миколаївна,
Сухінська Віра Олегівна

Підприємництво і фінансова грамотність

Підручник для 8 класу
закладів загальної середньої освіти

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 21.02.2025 №347)**

*У виданні використані ілюстрації з інтернет-видань,
що розміщені у вільному доступі*

Головний редактор *Іван Білах*
Наукова редакторка *Лариса Янковська*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Тетяни Волошин*
Художнє оформлення *Тетяни Волошин*

Формат 70X100/16. Гарнітура Шкільна.

Умовно-друк. арк. 11,7.

**ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ТР №28
від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com**

Відродження української державності — серія ювілейних та пам'ятних монет

Відродження української державності — серія ювілейних та пам'ятних монет, започаткована у 1996 році та викарбована Національним банком України. Складається з 45

монет. На цих сторінках ти можеш ознайомитися з деякими з них. У серії монети виготовлені зі сплаву значайних металів, срібла чи золота.

Введена в обіг
1 серпня 1996 р.

Введена в обіг
1 грудня 1997 р.

Срібна монета «Незалежність» присвячена 5-й річниці схвалення Верховною Радою України 24 серпня 1991 року Акту проголошення незалежності України. Номінал монети 2000000 карбованців. Ціна монети зазнала значного зростання з 2014 по 2024 рік.

«Перша річниця Конституції України» - монета номіналом 2 гривні, присвячена 1-й річниці Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 року. Виготовлена з мідно-нікелевого сплаву.

Введена в обіг
30 січня 1998 р.

Введена в обіг
20 березня 1998 р.

«80-річчя бою під Крутами» — ювілейна монета номіналом 2 гривні, випущена Національним банком України. Присвячена 80-річчю бою під Крутами. Метал мідно-нікелевий сплав.

Ювілейна монета «80 років проголошення незалежності УНР» номіналом 2 гривні, присвячена 80-річчю проголошенні незалежності Української Народної Республіки.

Введено в обіг
29 березня 2001 р.

Введено в обіг
26 червня 2001 р.

Ювілейна монета «10-річчя Національного банку України» присвячена головному банку України. Існує дві версії монети - номіналом 5 гривень, виготовлена з нейзильберу та номіналом 10 гривень, виготовлена зі срібла.

«5 років Конституції України» — пам'ятна монета номіналом 2 гривні, присвячена Основному Закону України, прийнятому 28 червня 1996 року на 5-й сесії Верховної Ради України.

Введено в обіг
31 липня 2001 р.

Введено в обіг
29 листопада 2001 р.

Ювілейна монета «10 років незалежності України» номіналом 5 гривень, присвячена 10-й річниці прийняття Верховною Радою України Акту про незалежність України. Є проста, срібна та золота монети.

«Збройні сили України. 10 років» — ювілейна біметалева монета, яка виготовлена з нікелевого сплаву та нордіка. Номінал - 5 гривень. Присвячена 10-річчю Збройних Сил України.

Введено в обіг
18 серпня 2006 р.

Срібна ювілейна монета «Державний Гімн України» номіналом 10 гривень, присвячена 140-ї річниці першого публічного виконання національного Гімну України.

Введено в обіг
28 червня 2006 р.

«10 років Конституції України» — ювілейна монета, присвячена 10-й річниці прийняття Конституції України. Існує дві версії монети - номіналом 5 гривень, виготовлена з нейзильберу та номіналом 10 гривень, виготовлена зі срібла.

Введено в обіг
18 серпня 2006 р.

«15 років незалежності України» — ювілейна монета номіналом 5 гривень, присвячена 15-й річниці прийняття Верховною Радою України Акта про незалежність України. Звичайна і срібна.

Введено в обіг
29 серпня 2006 р.

«10 років відродження грошової одиниці України — гривні» — ювілейна монета номіналом 5 гривень, присвячена 10-річчю грошової реформи в Україні. Звичайна і срібна.

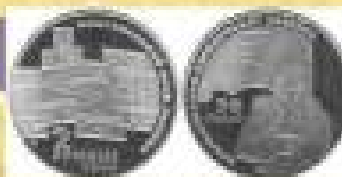
Введено в обіг
27 грудня 2007 р.

«90-річчя утворення першого Уряду України» — ювілейна монета номіналом 2 гривні, присвячена Генеральному секретаріату, який діяв з 15 червня 1917 року до 9 січня 1918 року.

Введено в обіг
3 листопада 2006 р.

«90 років утворення Західно-Української Народної Республіки» — ювілейна монета номіналом 2 гривні, присвячена українській державі, створеній на західноукраїнських землях після розпаду Австро-Угорської імперії.

Введено в обіг
13 березня 2009 р.

«70 років проголошення Карпатської України» - монета номіналом 2 гривні, присвячена події між 1938—1939 років, пов'язаним із проголошенням та збройним захистом Карпатської України.

Введено в обіг
25 березня 2010 р.

Срібна монета «300-річчя Конституції Пилипа Орлика» присвячена пам'яті української політично-правової думки XVIII століття і Конституції прав і свободи Війська Запорозького гетьмана України Пилипа Орлика. Номінал монети — 10 гривень.